

MAGYAR KÖZTÁRSASÁG
KATONAI FELDERÍTŐ HIVATAL

II. évfolyam 2. szám

2003. július

FELDERÍTŐ
SZEMLE

BUDAPEST

**A Magyar Köztársaság Katonai Felderítő Hivatal
időszakos kiadványa**

Felelős kiadó: Morber Ferenc vezérőrnagy, főigazgató

Szerkesztő Bizottság

Elnök:

Tóth András mk. ezredes

Tagok:

Kis-Benedek József ezredes

Sztyéhlik László mk. alezredes

Dr. Czuth László nyá. mk. ezredes

Lektorálták: Tóth András mk. ezredes

Tömösváry Zsigmond ezredes

Varga János ezredes

Dr. Jakus János alezredes

Hamar Sándor nyá. mk. alezredes

Kozár Tibor alezredes

Várhegyi Tamás alezredes

Simon Péter hadnagy

Jakusné dr. Harnos Éva

A kötetet szerkesztette: Dr. Jakus János alezredes

Tördelő szerkesztő: Gerencsérné Tóth Krisztina törzsőrmester

Korrektor: Vass Jenő alezredes

Készült: 150 példányban, az MK KFH nyomdájában

ISSN: 1588-242X

TARTALOMJEGYZÉK

BIZTONSÁGPOLITIKA

TIHANYI MARIETTA ALEZREDES

AZ ETA BASZK TERRORSZERVEZET TÖRTÉNETE..... 5

DR. TÁLAS PÉTER

AZ EURÓPAI UNIÓ ÉS A DÉLSZLÁV VÁLSÁG I..... 18

SZILVÁGYI TIBOR MK. ÖRNAGY

**AZ ALBÁNSÁG ELLENTMONDÁSOS SZEREPE
A NEMZETKÖZI BIZTONSÁGI RENDSZERBEN 40**

ORSZÁGISMERTETŐ

TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND EZREDES

**A KOMMUNIKÁCIÓ NEMZETI SAJÁTOSÁGAI
AZ OROSZ EMBEREKKEL, ILLETVE
AZ OROSZORSZÁGI FÖDÉRÁCIÓ FEGYVERES ERŐINEK
TAGJAIVAL FOLYTATOTT ÉRINTKEZÉS SORÁN..... 59**

DR. KATONA MAGDA

**ÚJ DZSIHÁD SZÜLETIK? AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS
ÚJ FORMÁJA AFGANISZTÁNBAN 72**

BELSŐ TÁJÉKOZTATÓ

DR. JAKUS JÁNOS ALEZREDES – OMBÓDI KÁROLY ALEZREDES

**AZ IRAK ELLENI KOALÍCIÓS HÁBORÚ LEFOLYÁSA
ÉS A HADMŰVELET ELSŐDLEGES TAPASZTALATAI 80**

KIS-BENEDEK JÓZSEF EZREDES	
AZ IRAKI HÁBORÚ HÍRSZERZÉSI TAPASZTALATAI.....	105
NAGY PÉTER MK. SZÁZADOS	
AZ OROSZ KATONAI ŰRPROGRAMOK	
JELENLEGI HELYZETE.....	112
MUZSLAY JÓZSEFNÉ DR.	
A NYELVVIZSGÁZÁS ÚJ LEHETŐSÉGEI	122

FÓRUM

TORMA BÉLA NYÁ. EZREDES	
FELDERÍTÉS ÉS HÍRSZERZÉS	
A HONFOGLALÁS IDŐSZAKÁBAN	126
DR. HORVÁTH CSABA ALEZREDES	
ADALÉKOK A VEZÉRKARFŐNÖKSÉG 2. OSZTÁLYÁNAK	
SZERVEZET- ÉS MŰKÖDÉSTÖRTÉNETÉHEZ.....	134

TIHANYI MARIETTA alezredes

AZ ETA BASZK TERRORSZERVEZET TÖRTÉNETE¹

Az ETA (Euskadi Ta Askatasuna – spanyolul Patria Vasca y Libertad – Baszk Haza és Szabadság) 1959. július 31-én alakult meg Bilbaóban. Megalakulását követően a szervezet „titkos (földalatti) forradalmi szervezet”-ként határozta meg önmagát azzal a céllal, hogy megvédje a baszk nyelvet, kiharcolja az országrész területi függetlenségét, és megteremtse az önálló baszk államot, amely Baszkföld mellett magában foglalja Navarra (spanyol), valamint Baja Navarra, Lapurdi és Superoa (francia) provinciákat is.

A céljai eléréséhez megalkotott program teljesítéséhez a szervezet általában elvetette a békés megoldásokat, röviddel megalapítása után a fegyveres utat választotta, ez jellemzi több mint négy évtizedes tevékenységét is. A Franco-diktatúra alatt az ETA számos vezetőjét és tagját kivégezték, azonban a szervezetet teljes mértékben sohasem sikerült felszámolni. A terroriszervezet a francoista rendszer bukása után sem változtatott fegyveres stratégiáján, céljai, módszerei változatlanok maradtak. Az erőszakos, terrorista cselekményekkel félelmet keltenek a lakosságban, gyengítik az állami apparátus működését.

Az első halálos áldozatot követelő merényletet 1968-ban hajtották végre. Ettől az évtől kezdődően a terroriszervezet folyamatosan, halálos áldozatokat követelő bűncselekményeket, terrorakciókat követett el. A kormány és a biztonsági erők a terroriszervezet tevékenységének visszaszorítására irányuló erőfeszítései csak részleges eredménnyel jártak.

Az ETA létrejöttének előzményei, megalapítása és első akciói az 1960-as években

Fegyveres akcióegység

Az 1950-es évek végén az ETA terroriszervezet létrehozása egy korábbi eseményre vezethető vissza, amikor is az EKIN (Baszk Akció Szövetség) fiatalokból álló csoportja létrehozott egy olyan új nacionalista tömörülést, amely szándékuk szerint szakított az elkényelmesedett, változtatásokra képtelen Baszk Nacionalista Párttal (Partido Nacionalista Vasco – PNV).

Az EKIN megalapítása 1952-ben történt, a „Deusto” jezsuita egyetem berkein belül. Ugyanebben az évben a PNV egy másik, szintén fiatalokból álló csoportja a baszk nacionalizmus újraélesztésére létrehozta az EGI (Euzko Gaztedi Indarra – Baszk Nacionalista Tömörülés) nevű szervezetet. Egy évvel később a Viscaya-i székhelyű EKIN egyesült egy másik Guipuzcoaban alapított, hasonló nézeteket valló csoporttal, s így alakult ki az EKIN–TALDEA, más néven Fegyveres Akció Csoport.

¹ Az anyaggal kapcsolatos adatgyűjtés 2002. augusztus 31-én zárult.

1956-ban az EKIN–TALDEA és az EGI céljaik megvalósítása érdekében még azonos úton haladtak, azonban alig egy évvel később már jelentkeztek a nézetkülönbségek, az együttműködés első negatív jelei, s szóba került néhány tag közös megegyezéssel történő kizárásának lehetősége is. Az EKIN egyik alapító tagja, Jose Maria Benito del Valle kénytelen volt elhagyni a szervezetet, mivel nézeteit a többiek egy demokratikus elven működő csoportban nem tartották elfogadhatónak.

A kizárásokat követően az EGI korábbi tagjainak nagy része Julian Madariaga Aguirre és Jose Luis Alvarez Emparanza vezetésével önállósította magát, és megállapodtak az együttműködés módozataiban.

A „disszidensek” alapítványa

1959. július 31-én az EKIN–TALDEA–EGI kizárt tagjai, „disszidensei” megalapították az ETA szervezetet, amelynek alapcélkitűzései között a baszk nyelv (euskera), az etnicizmus (a nacionalizmust meghaladó nézet), a területi függetlenség és az önálló Baszkföld védelme, továbbá a spanyolellenesség szerepelt. Baszkföld területi egységébe beleértették a spanyol autonóm baszk és navarrai közösségeket, valamint Baja Navarra, Lapurdi és Superoa francia provinciákat is. (Mivel a szervezet eredetileg tervezett rövidítése ATA – Aberria Ta Askatasuna baszk nyelven kacsát jelent, ezért ezt a változatot elvetették).

A szervezet „Gora Euskadi y ETA!” (Éljen a Baszkföld és az ETA!) feliratokkal tudatta megalapítását. Ez a hatóságok erőteljes fellépését váltotta ki, amelyre válaszul az ETA a fegyveres akciók útjára lépett.

Az első erőszakos cselekmény

A leendő célpontok körüli eredménytelen és sikertelen viták, halálos áldozatokat nem követelő merényletkísérletek után az ETA mint terrorszervezet első erőszakos akcióját 1961. július 18-ra időzítette. Ezen a napon egy San Sebastianba tartó, a polgárháborúra emlékező francoista önkéntesekkel zsúfolt vonatot siklattak ki. A merényletre válaszul megerősödtek a rendőri akciók, az ETA több vezetőjét letartóztatták, a szervezetet gyakorlatilag felszámolták, míg tagjainak jelentős része Dél-Franciaországban keresett menedéket.

A következő év májusában a franciaországi Belloc (Bayone megye) Benedek-rendi kolostorában került sor az ETA első közgyűlésére, amelyen alig több mint egy tucat személy vett részt. A közgyűlésen az alapvető ideológiakülönbségek ellenére elfogadták, hogy az ETA egy olyan titkos (földalatti) forradalmi szervezet, amely visszautasít bármilyen együttműködést minden, nem baszk nacionalista párttal és szervezettel.

Az V. közgyűlés utáni radikális fordulat, az első áldozatok

Az 1962-es I. közgyűlés után évente rendszeresen megtartott értekezleteken (II.–1963, III.–1964, IV.–1965) az ETA olyan szervezetként határozta meg önmagát, amely forradalmi, nacionalista és antikapitalista jellegű, és fegyveres harcot folytat Baszkföld függetlenségének kivívásáért. Az 1960-as évek közepére az ETA vezetése kapcsolatba lépett a Franciaországban letelepedett menekültekkel, amelynek eredményeként mind összetevőit, mind pedig ideológiáját tekintve megújult, eltávolodott az antimarxizmustól, radikalizálódott és kizárólagosan a baszk–spanyol szembenállásra koncentrált.

A szervezet tagjainak létszámnövekedésével párhuzamosan megerősödtek a belső viták, amelyek az ETA-n belül elvezettek az első ideológiai összetűzésekhez és szakadáshoz, s az 1966/67-es V. közgyűlésen a vitákból megerősödve került ki egy „új, kemény, forradalmi nacionalista mag”. Véleményük szerint Baszkföld gyarmat, amelyet egy idegen hatalom tart megszállva, s szükséges a fegyveres küzdelem a nemzeti lét megvalósításáért a megszálló hatalom, vagyis Spanyolország ellen, függetlenül annak politikai rendszerétől.

Az V. közgyűlésen megerősödött a szervezet marxista jellege is, amely különböző munkásmozgalmi, kulturális, politikai, katonai, stratégiai elképzelésekben öltött testet, s ebben az időszakban, de különösen 1968-tól előszeretettel intéztek támadásokat olyan „kapitalista csökevények” ellen, mint a bankok és a politikai intézmények. Ugyanakkor azonban elhatárolódtak más, jelentősnek nevezhető spanyol személyiségektől is, akik a kommunista mozgalom követői voltak.

A közgyűlésen létrehozták az ETA terrorista szervezetét, s annak civil fedőszervét, a Baszk Nemzeti Felszabadítási Mozgalmat (Movimiento Vasco de Liberacion Nacional – MVLN). Ideológiája a Sabino Arana által képviselt nacionalizmuson, a marxizmuson és az európai antiimperialista elméleteken alapult, ez utóbbiak a harmadik világ gyarmatosításának megszüntetése ellen küzdöttek. Az MVLN-t alapító csoport ettől az időtől kezdve politikai erővé alakult át, amely – saját dimenzióit meghaladva – céljai érdekében felhasználta az erőszakot, ugyanakkor kihasználta a francoista rendszer gyengeségeit, vagyis a rendszer tehetetlenségét a terrorszervezettel szemben.

A provokációkon alapuló stratégia, az „akció–elnyomás–akció” spirálja új lendületet vett. Kezdetben robbanóanyagokat helyeztek el különböző kormányhivatalokban, távvezeték tartó oszlopoknál, vasútvonalakon, majd kisebb támadásokat hajtottak végre napilapok szerkesztőségei és bankok ellen. Az akciók elkövetésében nem volt megállás, s 1968 júniusában Txabi Etxebarriete, az ETA egyik fő ideológusa és a közvetlen akciók határozott támogatója egy közúti ellenőrzés során meggyilkolt egy csendőrt (Jose Pardines Arcay).

A csendőr kollégái az üldözés során lelőtték Etxebarriete-t, így az általa is képviselt elmélet – „a harc addig nem tekinthető komolynak, amíg nincsenek áldozatok” – meghozta gyászos eredményét. Válaszul Etxebarriete haláláért, az ETA 1968. augusztus 2-án meggyilkolt baszkföldi lakásán egy francoista rendőrt.

A terrorszervezet a „nép ítélete végrehajtásának” minősítette a tettet. A hatalom erőszakszervezeteinek válaszlépése nem maradt el a két gyilkosság után, letartóztatási hullám vette kezdetét, amelynek következtében az ETA szervezetét súlyos csapás érte. Ilyen erőszakos előzmények és belső ideológiai viták után hívták össze az ETA VI. közgyűlését.

Az első nagy szakadás az ETA szervezetében, a merénylethullám kezdete

Szervezeti szakadás

1970. augusztus 31-én, a franciaországi baszk Ixaso település egyik szállodájában kezdődött meg az ETA VI. közgyűlése, amelyen várható volt a baloldali eszmék védelmezői és a spanyolelles nacionalizmust bármilyen forradalmi szemlélettel előtérbe helyezők közötti összecsapás.

A két elmélet képviselői közötti konfliktus végül szakadáshoz vezetett. A militáns szárny képviselői – a baszk szocializmus követői –, akik elfogadták a VI. közgyűlés követelményeit és annak legitimitását, ettől kezdve ETA–VI-ként, míg ennek ellenzői ETA–V-ként váltak ismertté. Az ETA–VI Behil német konzul 1970. december 1-jei elrablása után olyan szervezetté vált, amely elkötelezett a független, szocialista Baszkföldrét. Ugyanakkor az ETA–V néven ismertté vált csoport a spanyolelles harcra koncentrált, s a nemzetközi marxista mozgalom eszméinek követőjévé lépett elő.

Az ETA–VI csoport nagy részét kitevő, radikális nézeteket képviselő tagok szélsőséges baloldali csoportosulásokkal léptek kapcsolatba, melyek közül a legjelentősebb a Forradalmi Kommunista Liga volt.

Az ETA–V militánsai ugyanakkor a Katonai Front körül csoportosultak, amelyből az ETA katonai szárnya (ETA-m, militar) alakult ki. Annak ellenére, hogy e csoportosuláson belül is voltak nézeteltérések, létrehozásra került az Eduardo Moreno Bergaretxe Pertur nevével fémjelzett ETA politikai–katonai vezetése.

Az ETA súlyos belső viszályai között 1970 decemberében, Burgosban került sor 16 ETA-tag bírósági tárgyalására, akik beismerték kapcsolatukat a szervezettel. A tárgyalás folyamán védelmezték marxista nézeteiket, s a halálos ítélet kimondása után elénekelték a baszk katonai himnusz (Eusko Gudariak).

1972 és 1974 között, a korábbi feszültségek és a tagok kilépésének eredményeként következett be a legnagyobb jelentőségű szakadás az ETA szervezetén belül, amelynek következtében létrejött:

- az ETA politikai–katonai szárnya, amely egyesítette a szervezet politikai struktúráját az erőszakos elnyomással, ugyanakkor kizárta a személyes merényleteket;
- az ETA katonai szárnya, önmeghatározása szerint egy olyan szervezet, amely az erőszakot legitimnek tekinti, mindenféle korlátozás nélkül.

Merénylethullám az 1970-es években

Az 1973-as év nagy horderejűnek tekinthető az ETA történetében, mivel belülről nehéznek bizonyult összehangolni a két irányzat képviselőinek nézeteit, tevékenységük pedig erős társadalmi ellenérzést váltott ki. Januárban a Navarra-i gyáros, Huarte elrablása, majd decemberben a kormányfő, Luis Carrero Blanco meggyilkolása írható a számlájukra. A kormányfő halála a francoista rendszer politikai demoralizálása első lépésének tekinthető, amely a spanyol alkotmány és Baszkföld autonómiatörekvésének elfogadásában csúcspontot jelentett.

1974-től kezdve az erőszakos cselekmények megsokszorozódtak és intenzívvé váltak. Az első, tömeges áldozatokat követelő merénylet 1974. szeptember 13-án egy madridi, főleg rendőrök által látogatott kávéházban került sor. A következmény 12 halott és több mint 60 sebesült volt. Ezzel a merénylettel kezdetét vette a terror eszkalálódása, amely az országban zajló demokratizálódási folyamattal és a szervezeten belüli újabb ellentétekkel együttesen jelentkezett.

Az ETA politikai–katonai szárnyának stratégiája ekkor két területre koncentrált, egyrészt a terrorista akciók fokozására, másrészt a hasonló nézeteket valló, más politikai erőkhöz való közeledésre. A katonai és a politikai–katonai szárny közötti ellentétek az 1975/76-ban megtartott VI. (második szakasza) és VII. közgyűlésen is fennmaradtak. Az első általános választások és az 1977-es általános amnesztia bevezetése után, az 1980-as évek elején az ETA politikai–katonai szárnya végképp megszűnt, mivel véleményük szerint a megindult demokratizálódási folyamatok kedvező lehetőséget teremtettek a szervezet politikai céljainak tárgyalásos úton történő teljesítéséhez.

A politikai hatalom létrejötte

Habár a szervezeten belüli viták során megállapították, hogy Spanyolországban a demokratizálódási folyamat folytatódik, ezt néhányan csupán a francoista diktatúra folytatásának tekintették. Ezért az ír példa alapján az ETA vezetői szükségét érezték annak, hogy legitimizálják a szervezetet, s létrehozzák annak politikai vezető erejét azzal a céllal, hogy beépüljenek az állam intézményi, társadalmi rendszerébe.

1976 augusztusában alakult meg az ETA első politikai párt jellegű szervezete, a KAS (Kordinadora Abertzale Socialista), amely a „forradalmi baszk folyamatot irányító blokknak” nevezte önmagát. Majd 1978 áprilisában, négy radikális baszk nacionalista párt egyesülésével létrejött a Herri Batasuna – HB és a KAS ifjúsági szervezete, a Jarrai.

A KAS programjában a következők szerepeltek:

- minden baszk párt legalizálása;
- a spanyol állami rendfenntartó erők kivonása Baszkföldről;
- Baszkföld nemzeti szuverenitásának elismertetése, jog az önrendelkezésre, saját, független állam megteremtése, amely magában foglalja Navarrát és a francia baszk provinciákat is;
- a baszk állampolgárok létfeltételeinek javítása;
- a baszk nyelv hivatalos állami nyelvvé nyilvánítása.

Az 1980-as évek, az ETA történetének legvéresebb évtizede

Az 1980-as évek az ETA történetébe úgy vonult be, mint annak legvéresebb évtizede (csak 1980-ban 91 személy esett áldozatul a terrornak). A szervezet tökéletesítette a terror mechanizmusát, kiszélesítette tevékenységi körét, melynek következtében az okozott károk megsokszorozódtak.

A kormány kezdeményezései a terror visszaszorítására

A kormányzat az ETA terrorjára a következő intézkedésekkel kísérelt meg válaszolni:

- közvetlen politikai párbeszéd, amelynek eredménye az ETA politikai–katonai szárnya, mint fegyveres szervezet 1982. szeptemberi feloszlata volt;
- a rendőri tevékenységek megerősítése, melynek eredményeként sikerült beépülni a szervezetbe;
- a tervezett erőszakcselekmények felfedése, a pénzügyi források azonosítása;
- a letartóztatottak megosztása, egymással történő szembeállítás.

Ezen intézkedések és módszerek, valamint más, újonnan jelentkező körülmények hatására az ETA szervezeti felépítése 1983-tól megváltozott. Az 1983 és 1987 közötti időszakban az antiterrorista csoport (Gruppos Antiterroristas de Liberacion – GAL) szisztematikusan az ETA vezetőinek a nyomában volt, akik ennek hatására Spanyolországból dél-franciaországi konspiratív lakásokba költöztek. A későbbiekben a francia és spanyol kormányok közötti együttműködési, kiadatási megállapodás hatására az ETA egyes vezetői elhagyták Baszkföldhöz közeli dél-franciaországi lakásaikat, s áttelepültek Párizsba, Bretagneba, mások pedig Dél-Amerikában kerestek menedéket.

Az 1980-as évek második felét és az 1990-es évek elejét a merényletek és politikai megoldások keresésének alternatívája jellemezte. 1986-ban a rendfenntartó erők súlyos vereséget mértek az ETA gazdasági infrastruktúrájára, sikerült felfedni annak fedővállalkozásait, s letartóztatták a szervezet pénzügyeiért felelős személyeket is.

Folytatódott a fegyveres kommandók elleni küzdelem, közülük néhányat sikerült teljesen szétverni, mások a letartóztatások miatt újjászervezésre kényszerültek. A legjelentősebb akciónak a francia, vagy Argala-kommandó szétverése bizonyult, amely tíz éven keresztül működött anélkül, hogy bármely tagját is letartóztatták volna. Emellett az ETA további jelentékeny veszteséget szenvedett azáltal is, hogy 1987-ben letartóztatták egyik, történelmi alaknak számító vezetőjét, Santiago Arrospeide Sarasola-t, alias Santi Potros-t, egy másik vezető személyiség (Txomin Iturbe) pedig betegség következtében meghalt Algériában. Iturbe-val a spanyol kormány képviselői hónapokon keresztül folytattak tárgyalásokat, azonban azok semmiféle eredményt nem hoztak.

Az ETA fegyveres akciócsoportjai semmiféle merénylettől nem riadtak vissza, a tarkó lövéstől a gépkocsi-robbantásokon át az áruházi, tömeges merényletekig minden eszközt és módszert bevetettek és alkalmaztak. A két legtöbb áldozatot követelő merényletet 1987-ben követték el, júliusban egy madridi áruházi robbantásban 21, míg ugyanazon év decemberében, a Zaragoza-i csendőrpáncsnokság épülete elleni merényletben 12 fő veszítette életét.

A madridi megállapodás és az Ajuria Enea nevet viselő dokumentum hatása

1987. december 5-én a Kongresszus pártjai „Madridi megállapodás” néven ismert, a terrorizmus elleni küzdelem támogatásáról szóló egyezményt írtak alá. 1988 elején ezt követte a baszk parlament demokratikus pártjai – kivéve a HB párt – által elfogadott dokumentum (Ajuria Enea), amely a politikai terrorizmusra jelentett válaszlépést. A Baszkföld normalizálását és a béke biztosítását célzó megállapodás az aláíró felek közti politikai párbeszédet és együttműködést kezdeményezett azért, hogy az erőszak támogatóit kizárják a társadalom életéből. Az ETA terrorszervezettel ellentétben békés választ kerestek a meglévő problémákra, amely jelentős hatással volt mind a politikai életre, mind a baszk társadalomra.

A megállapodásokra válaszul a terrorszervezet fokozta az erőszakot, megerősítette fegyveres kommandóit, különösen Madridban, Barcelonában, a Baszkföldön és Navarrában. Ezzel párhuzamosan erős nyomást gyakorolt a vállalatokra és intézményekre az úgynevezett „forradalmi adó” befizetése érdekében, amelynek eredményeként a terrorszervezet az 1980-as évek végére jelentősen megnövelte anyagi alapjait.

Txomin halálát követően, az ETA első számú vezetőjének tartott Josu Ternera 1989-es franciaországi letartóztatásával új helyzet állt elő, s az ETA hajlandónak mutatkozott párbeszédre a kormány képviselőivel. A tárgyalásokra Algírban került sor. Azok kezdetekor az ETA egyoldalú fegyverszünetet jelentett be, amely a tárgyalások teljes időtartamára, azaz három hónapig volt érvényben. A tárgyalások a többszöri találkozón folytatott megbeszélések ellenére sem tudtak eredményt elérni, csak nyilatkozatháború alakult ki a két fél képviselői között, amely a párbeszéd megszakításához, valamint újabb fegyveres akciókhoz vezetett. A megbeszélések 1989. április 4-én szakadtak félbe, ezt követően a terrorszervezet újult erővel hajtotta végre merényleteit.

Politikai és rendőri offenzíva, az 1990-es évek főbb eseményei

Az 1990-es évek elején folytatódtak az ETA vezetőinek és tagjainak letartóztatásai, 1991-ben a spanyol és francia biztonsági szervek nyolc fegyveres kommandót vertek szét. A spanyol és francia belügyi szervek fokozódó és egyre eredményesebb együttműködését jelzi, hogy a francia csendőrség 1990 szeptemberében egy, majd 1992. március 29-én három ETA-vezetőt tartóztatott le. Így az ETA vezetését gyakorlatilag lefejezték, annak újjászervezése, az új vezetők kiválasztása hosszabb időt vett igénybe, az erőszakos cselekmények azonban folytatódtak. A merényletek és az áldozatok száma 1993-tól csökkent, ugyanakkor a „forradalmi adó” beszédese érdekében a vállalkozók elleni fenyegetések és zsarolások fokozódtak. Ezzel párhuzamosan a Baszk Nemzeti Felszabadítási Mozgalom (MVLN) széles körű, sikeres társadalmi agitációba kezdett a baszk társadalom radikalizálására.

Az utcai erőszak megjelenése

Az MVLN kezdeményezése után különböző, eddig ismeretlen csoportosulások kezdtek tevékenykedni, azzal a céllal, hogy fenyegetéssel és utcai vandalizmussal félelmet keltsenek a társadalomban. Az „utca elfoglalására” szakosodott erőszakos csoportok 1992 után a következők szerint szerveződtek:

- X-csoportok, amelyeknek nem volt állandó jellegű szervezete, radiális fiatalokból álltak, utcai rendzavarást, rongálásokat hajtottak végre;
- Y-csoportok, önálló, maximálisan öt főből álló részlegek, amelyek saját infrastruktúrával és a szükséges robbanóanyagokkal rendelkeztek, kisebb merényleteket követtek el;
- Z-csoportok, az erőszakos akciócsoportok elitjét képezték, gépkocsikat robbantottak és személyek elleni merényleteket követtek el.

Az ETA az 1990-es években is hasonló stratégiát folytatott, mint korábban, azaz fenntartotta a fegyveres küzdelmet, a leendő célpontokat azonban újakkal is kiegészítette. Az állam elnyomógépezetéhez már nem csak a biztonsági szolgálatok tagjait sorolta, hanem politikusokat, az igazságszolgáltatás tagjait és börtöntisztviselőket is.

A Néppárt (Partido Popular) 1996-ban történt kormányra kerülése óta az ETA célpontjává vált, mivel az a pártot tartotta felelősnek a Baszkföldön tapasztalható politikai elnyomásáért. 1995 és 2000 között a Néppárt 12 funkcionáriusával végeztek, s bombamerényletet kíséreltek meg a jelenlegi kormányfő, Jose Maria Aznar, akkor még mint ellenzéki politikus ellen, aki csak páncélozott személygépkocsijának köszönhette életét.

Új baszk nacionalista párt létrejötte

A Baszk Nemzeti Felszabadítási Mozgalom (MVLN) által kezdeményezett fegyveres akciók a sikeres rendőri tevékenységnek és az azt követő bírósági ítéleteknek köszönhetően csökkentek. A Herri Batasuna (HB) párt vezetőségének 23 tagját 1996-ban letartóztatták, s egy 1997-ben hozott ítéletben a terrorszervezettel való együttműködés vádjával egyenként hét év időtartamú szabadságvesztésre ítélték őket. Néhány hónappal később a radikális baszk „Egin” napilapot zárták be ideiglenesen, első számú vezetőit lázadás szításáért elítélték. A hatóságok 1997 novemberében törvényen kívül helyezték a KAS pártot is.

A HB tagjainak és vezetőinek letartóztatása, majd elítélése után 1998. szeptember 3-án megalakították az Euskal Herritarok (EH, baszk állampolgárok) elnevezésű platformot, azzal a céllal, hogy ez a párt fogja képviselni a HB érdekeit a soron következő októberi baszkföldi választásokon. Ez volt az első olyan szabad választás, amelyen az ETA nem fenyegetett merényletekkel. A választáson a Baszk Nacionalista Párt (PNV) győzött, az EH a harmadik helyen végzett. 1998. szeptember 12-én az összes baszk nacionalista párt és az EH, együtt a Baloldali Egység tömörüléssel, valamint 19 más társadalmi szervezettel és szakszervezettel, aláírták az úgynevezett „Estella–Lizarra” megállapodást. Az aláírók megállapodtak abban, hogy tárgyalásos, békés úton igyekeznek megoldást találni a baszkföldi problémákra, amely elvezet Baszkföld autonómiájának elnyeréséhez.

A megállapodás aláírása után négy nappal, 1998. szeptember 16-án az ETA – történetében első alkalommal – „teljes, meghatározatlan időre szóló és egyoldalú fegyverszünetet” jelentett be, fenntartva a lehetőséget a fegyveres önvédelemre. A kormány ugyan első reakciójában csapdának minősítette a fegyverszünetet, de novemberben a miniszterelnök utasítást adott a közvetlen kapcsolatfelvételre a terroristaszervezettel, annak szándékának megállapítása érdekében. Októbertől a kormány néhány ETA-terroristát átszállított baszkföldi börtönökbe, néhányat pedig betegség, vagy kisebb súlyú cselekmények miatt szabadlábra helyeztetett, s tárgyalásokat ajánlott a terrorszervezetnek. 1998. december 20-án, a fegyverszünet bejelentése utáni első közleményében az ETA bejelentette, hogy elfogadhatónak tartja a kormány tárgyalási javaslatát, a fegyverszünetet továbbra is érvényben lévőnek tekinti, vagyis egyetért az „Estella–Lizarra” megállapodásban rögzített erőszakos cselekmények beszüntetésével. Ugyanakkor szükségesnek tartott egy olyan megállapodást is a kormánnyal, amely foglalkozik Baszkföld önállóságával és területi egységével.

Az ETA 1999 márciusában bejelentette, hogy elfogadja a kormányfő 1998. novemberi tárgyalási javaslatát. A két fél közti megbeszélések Svájcban, május hónapban meg is kezdődtek. A kormány, betartva korábbi ígéretét, 1998 szeptemberétől 1999 májusáig több mint száz, terrorcselekményben való részvétel vádjával elítélt foglyot helyezett szabadlábra, olyanokat, akik közvetlenül nem követtek el halálos áldozatokat követelő merényleteket. Az elmúlt tíz év során első alkalommal csökkent az ETA fogva tartott tagjainak száma 500 fő alá.

A tárgyalások mellett folytatódott a terrorcselekmények elkövetésével vádolt ETA-tagok letartóztatása is. A biztonsági szolgálatok egyre javuló kapcsolatának köszönhetően Spanyolországban és Franciaországban több mint 100 főt, közöttük jelentős számú, vezetőnek számító személyt vettek őrizetbe.

1999. augusztus folyamán folytatódtak a megbeszélések a kormány és a terrorszervezet képviselői között, amelyet az ETA egyik közleményében meg is erősített, kiemelve azt, hogy a tárgyalások nem hoztak eredményt, mivel azokat a kormányfő csak választási célokra kívánta felhasználni. Azzal vádolták a kormányt, hogy szabotálja a békefolyamatot, emellett a Baszk Nacionalista Pártot (PNV) is támadták, mivel az – véleményük szerint – nem járult hozzá a sikeres tárgyalásokhoz.

A fegyverszünet vége

A fegyverszünet vége, újabb merényletkísérletek

1999. november 28-án az ETA közleményben jelentette be, hogy a továbbiakban érvénytelennek tekinti a fegyverszünetet, és kommandói december 3-tól kezdve ismét megkezdik fegyveres akcióikat. Az ETA tudatta azt is, hogy azért vet véget a fegyverszünetnek, mert a spanyol és a francia kormány képtelennek bizonyult a baszk probléma megoldására. Értelmezésük szerint ez azt jelenti, hogy egyik kormány sem mutatott hajlandóságot a független Baszkföld megteremtésére, az érintett tartományokról való lemondásra. A közlemény tartalmazta továbbá azt is, hogy megítélésük szerint a baszk nacionalista pártok részéről hiányzott az ETA iránti kompromisszumkészség.

Az ETA történetének leghosszabb idejű egyoldalú fegyverszünetének felmondása meglepetést keltett minden politikai erőben, és társadalmi megrázkódtatást okozott, különösen Baszkföldön.

A kormány hivatalos reakciójában szintén értetlenül állt a terrorista cselekmények felújítását bejelentő közlemény előtt, kiemelve, hogy a spanyol társadalom – különösen a baszk lakosság – ismét elveszítette béke iránti reményét.

A fegyverszünet végének bejelentését megelőző időszakban az ETA hatnyolc főből álló csoportja egy Plevinben (Bretagne, Franciaország) működő vállalat raktárából nyolc tonna ipari dinamitot és öt tonna detonátort, valamint gyújtózsínort rabolt el. Két nappal később a francia csendőrség a dél-franciaországi Pau településen, egy rajtaütés során az elrabolt robbanóanyag jelentős részét visszaszerezte, továbbá letartóztatott az akcióban részt vevők közül három személyt, akik közül az egyiket gyilkosság miatt már körözték.

1999. december 20-án Calatayud (Zaragoza) térségében, közúti ellenőrzés során rendőrök egy műszaki hiba miatt elhagyott furgonban 950 kg robbanóanyagot fedeztek fel. Két nappal később ugyancsak Zaragoza térségében, Alhama de Aragon körzetében egy közúti ellenőrzés során megállított hasonló típusú furgonban 738 kg robbanóanyagot találtak, a vezető elmenekült a helyszínről. (Közel egy évvel később tudták csak letartóztatni.)

Mindkét járműben időzítőszervezetet találtak, amelyeket azonos időpontra állítottak be. Mivel letartóztatások akkor nem történtek, a spanyol belügyi szervek csak találgatták, mi is lehetett a célpont, s melyik napon kellett volna működésbe hozni a robbanószerkezeteket. Az azóta eltelt időben végrehajtott letartóztatások, kihallgatások megerősítették, hogy az ETA történetének legnagyobb, s várhatóan legtöbb áldozatot követelő merényletének színhelye a főváros, Madrid lett volna a karácsonyi csúcsforgalom idején. A lehetséges célpontok között szerepelt a Picasso-torony, amely Madrid legmagasabb épülete, a Bernabeu-stadion vagy egy közúti alagút. Végül a fegyverszünet végét bejelentő közlemény után, 2000. január 21-én került sor az első terrorista merényletre, amikor Madridban meggyilkolták a fegyveres erők egyik tisztjét.

A terrorszervezet, fenntartva a folyamatos merényletekkel való fenyegetést, arra törekszik, hogy minél nagyobb bizonytalanságban, félelemben tartsa a spanyol társadalmat, zűrzavart, káoszt idézzon elő, gazdasági károkat okozzon, s igyekezzen szimpátiát kelteni tevékenysége iránt külföldön is.

A terrorszervezet merényleteivel az ismert és népszerű turistaközpontokat is célba vette, azonban csak egyik célját, a gazdasági károkozást érte el. 2002-ben az első robbantások után a külföldi és hazai turisták tömegesen hagyták el a földközi-tengeri üdülőhelyeket, de a merényletekkel szimpátia helyett csak felháborodást váltottak ki.

Az ETA általánosan alkalmazott taktikája, hogy amennyiben a merénylet nem egy meghatározott célszemély ellen irányul, akkor a robbantás előtt értesítik a biztonsági erőket a tervezett helyszínről, a várható időpontról, a robbanóanyagot tartalmazó gépkocsi típusáról. Így több esetben lehetőség nyílt a terület kiürítésére, esetenként a robbanóanyag hatástalanítására is. Általában azonban nem ilyen „közlékenyek”, mert ha egy meghatározott személyt akarnak meggyilkolni, akkor nem számítanak az esetleges ártatlan áldozatok sem. Kézikönyvük meghatározása szerint az elsődleges célpontok politikusok, biztonsági és fegyveres erők tagjai, bírók és ügyészek, vállalkozók és újságírók. (Ebből a körből és ártatlanokból került ki az a 35-40 fő, akik 2000-2001 folyamán az ETA merényletei következtében veszítették életüket.)

A terrorszervezet folyamatos zsarolásai, életveszélyes fenyegetései hatására, valamint a fegyverszünet felmondása után új menekülthullám vette kezdetét Baszkföldről. Most már nem csak politikusok, vállalkozók kerültek az ETA célpontjai közé, hanem újságírók, művészek, tudósok és az állami végrehajtó hatalom képviselői is. Az erőszakkal való fenyegetés következtében kialakult, tarthatatlannak vélt helyzet miatt még a baszk egyetem tanárai közül is kénytelenek voltak egyesek elhagyni szülőföldjüket.

Az utcai erőszakos cselekmények fokozódása

A baszkföldi, és kisebb intenzitással ugyan, de Navarrában is létező utcai erőszak megjelenése az 1990-es évek elejére tehető, amikor független baloldali fiatalok szervezetei városi gerillataktikát alkalmazó mozgalmakat – Jarrai, vagy később a Haika – hoztak létre. 1996-tól az utcai szervezett erőszak gyakorlatilag az ETA támogatásával valósul meg, jellege azóta sokkal drasztikusabbá vált és

mindennapos eseménynek számít. 1996 és 2000 között 4 858 erőszakos utcai cselekményt követtek el (gyújtogatás benzinespalackokkal, rombolás, törés-zúzás) bankok, kereskedelmi létesítmények, közszolgálati intézmények, járművek ellen, az elkövetők pedig zömmel fiatalok voltak.

Az ETA által bejelentett fegyverszünet nem vonatkozott az utcai erőszakos cselekmények felfüggesztésére, amelyek stratégiája alapját is képezik. A fegyverszünet ideje alatt nemcsak saját szervezetét, vezetését szervezte újjá, hanem arra törekedett, hogy olyan vezetést hozzon létre, amely képes irányítani az utcai erőszakot, s tagjai a későbbiekben az ETA fegyveres kommandóinak részévé válhatnak. Vagyis az utcai erőszakban részt vevő, sisakás maszkot viselő fiatalok előbb-utóbb az ETA fegyveres kommandói létszámát fogják gyarapítani.

A ma megjelenő utcai erőszak szervezettségét bizonyítja, hogy kisebb jelentőségű eseményekhez, előre megrendezett helyszínekre irányítják a rendfenntartó erők képviselőit, és csak azok megérkezése után követik el a súlyosabb merényletet, veszélyeztetve azok testi épségét.

A spanyol kormány – felismerve azt, hogy az utcai erőszakot zömmel fiatalok követik el – 2000-ben betervezte a Büntetőtörvény és a fiatalokról szóló törvények módosítását. A módosítás, amely lehetővé teszi a 18 évnél fiatalabbak büntethetőségét is – kizárólag csak utcai erőszakos cselekmény elkövetése esetén –, 2001. januárban lépett életbe, azonban előírásainak alkalmazását két évvel elhalasztották.

Társadalmi–politikai kezdeményezések az ETA elítélésére

Társadalmi kezdeményezés

A Madridi Autonóm Egyetem (Universidad Autonoma de Madrid – UAM) professzorának 1996. február 14-i meggyilkolását követően madridi fiatalok társadalmi mozgalmat szerveztek a terrorizmus ellen. A fehérre festett tenyerük után „fehér kezeknek” (Manos Blancas) elnevezett spontán tüntetésen a 6 000 fős diákcsoport „Basta Ya! – Már elég!” szavakkal ítélte el az ETA akcióit. A gyilkosság utáni másnapon a madridi ETA-ellenes tüntetésen milliós tömeg vett részt.

Az állampolgári „Basta Ya” kezdeményezés 1999 végén indult, azzal a céllal, hogy az általános szabadságjogokat megvédje. Ez, az ETA elleni polgári platform kezdetben művészeket, politikusokat és békemozgalmak képviselőit tömörítette. A „Basta Ya” mozgalom első nagyszabású szervezett tüntetésére 2001. február 19-én, San Sebastianban (Baszkföld) került sor, a „szabadságért az ETA ellen” jelszó alatt, követelve a terrorszervezet felszámolását, a nem nacionalista nézetek szabad kifejezésének védelmét, a terrorizmus áldozatainak és hozzátartozóinak támogatását.

A „Basta Ya” mozgalom alapelvei a következők:

- aktívan ellenezni a terrorizmus bármilyen megnyilvánulási formáját, eredetét, szándékát;
- támogatni a terrorizmus és a politikai erőszak minden áldozatát;
- megvédeni a jogállam értékeit, amelyeket az alkotmány és az autonóm alapszabályok rögzítenek.

A „Basta Ya” mozgalom tevékenységének elismerése jeléül 2000-ben a Toleranciáért Társaság díját Agustín Ibarrola baszk művésznak ítélte oda, majd az Európa Parlament Szaharov-díjjal ismerte el a mozgalom tevékenységét.

Összefoglaló

2000. december 8-án a kormányzó párt (Partido Popular – Néppárt) és a legnagyobb ellenzéki párt (Partido Socialista Espanol – Spanyol Szocialista Párt) képviselői megállapodást írtak alá azzal a céllal, hogy egyesítsék erőfeszítéseiket a terrorizmus ellen és a szabadságjogok védelméért. Megállapították, hogy az ETA visszatérése a terrorista akciókhoz drámai helyzetet idézett elő Baszkföldön, amelyért elsősorban az ott hatalmon lévő baszk nacionalista pártoknak kell viselniük a politikai felelősséget, mivel felmondták a korábbi, békés rendezést célzó „Estella–Lizarra” megállapodást. Ezen egyezmény betartását mindkét párt nélkülözhetetlennek tartja bármilyen politikai vagy intézményes megállapodás elérése érdekében.

A megállapodás felmondásának politikai következményei arra késztették a két pártot, hogy ismételten kifejezzék a spanyol nép előtt szilárd eltökéltségüket a terrorizmus minden fajtájának felszámolására. Ennek érdekében a jogállam rendelkezésére álló összes lehetőséget és képességet fel fogják használni, ezért egyesítik erőiket a baszk és spanyol állampolgárok jogainak védelmére.

A két legnagyobb politikai párt, a Néppárt és a Szocialista Párt terrorizmus visszaszorítására irányuló együttes fellépése biztatónak minősíthető. A politikai pártok legitimitására vonatkozó törvényi szabályozás pedig újabb lehetőséget ad a terrorista tevékenység jogállami keretek közötti visszaszorítására. Mindezek ellenére valószínűsíthető, hogy a baszk probléma a közeljövőben nem oldódik meg.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Partido Nacionalista Vasco (PNV, Baszk Nacionalista Párt) honlapja
- Constitucion Espanola – A Spanyol Köztársaság alkotmánya
- El Acuerdo de Partido Socialista y Partido Popular sobre el terrorismo

Az Európai Unióban tömörült nyugat-európai országok 1990-es évekbeli délszláv-politikája kül-, illetve biztonságpolitikai szempontból – akár a nemzeti, akár a közösségi politika szintjéről tekintünk is rá – igen nehezen foglalható egységes rendszerbe. E nehézség mindenekelőtt abból fakad, hogy a délszláv háborúk kirobbanásakor – 1991-ben – még nem létezett sem az Európai Unió (tudniillik a hivatalos nevén Az Európai Unióról szóló – közismertebben maastrichti – szerződést megelőzően csak az Európai Közösségről beszélhetünk), sem annak úgynevezett második pillére, a közös kül- és biztonságpolitika (CFSP).² S ami talán ennél is fontosabb, a Maastrichti Szerződés J.1. pontja is csupán elméletben hozta létre a közös kül- és biztonságpolitikát, de ennek tényleges struktúrája, szervezete és eszközei – többek között épp a délszláv válság hatására – csupán az 1990-es évek végén kezdtek konkrét és működőképes formát ölteni.³ Vagyis az 1993. november 1-jén életbe lépő közös európai kül- és biztonságpolitika szinte a délszláv válság egész időszaka alatt lényegét tekintve még az 1970-es években kialakított kormányközi egyeztetési mechanizmus (az úgynevezett európai politikai együttműködés: EPC) keretei között működött.⁴

Megnehezíti az egységes rendszerezést az is, hogy a délszláv válságnak a földrajzi–területi kiterjedést tekintve, meglehetősen eltérő mozzanatai voltak az elmúlt tíz esztendő különböző időszakaiban. Vagyis az elmúlt évtized délszláv drámája során a válságok egy része lokális jellegű volt (szlovén, horvát, bosnyák, albán, macedón), más részük viszont összjugoszláv karaktert öltött (Szlovénia), nem egy esetben pedig európai dimenziókat is hordoztak (például a menekültkérdés). Emellett látnunk kell azt is, hogy míg az említett lokális válságok közül némelyek csupán igen rövid ideig tartoztak a balkáni, illetve a posztjugoszláv problematikához (Szlovénia), mások önállóan és autonóm módon alakultak ki, s csupán bizonyos időszakokban kapcsolódtak a posztjugoszláv-kérdéshez (Albánia).

¹ A szerző történész–politológus, a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Stratégiai Védelmi Kutató Központjának vezetője.

² Az EU kül- és biztonságpolitikájának fejlődésére vonatkozóan lásd Gazdag F.: A második pillér: van-e az Európai Uniónak külpolitikája? Védelmi Tanulmányok 34. Budapest, SVKI, 2000.; Heisbourg, F. (szerk.): Az új európai védelem felé. Védelmi Tanulmányok 37. SVKI – Institute for Security Studies WEU, 2000. december; EU Crisis Response Capability. Institutions and Processes for Conflict Prevention and Management. ICG Issue Report No. 2. Brüsszel, 2001. június 26.

³ Olyannyira, hogy 1991-1995 között – vagyis a tanulmány által lefedett időszakban – strukturális, szervezeti és instrumentális értelemben nem beszélhetünk közös kül- és biztonságpolitikáról. Ezek ugyanis csupán az Amszterdami Szerződés aláírását (1997) követően, még inkább pedig az 1999-es helsinki EU-csúcs után indultak fejlődésnek.

⁴ Az 1970-ben létrehozott európai politikai együttműködés (EPC: European Political Cooperation) keretei között a tagállamok igyekeztek ugyan külpolitikai kérdésekben együttműködni egymással, ám a kormányközi egyeztetési mechanizmus alapvetően konzultatív, eseti és fakultatív jellegén még az EPC-nek az 1986-ban aláírt egységes európai okmányban (Single European Act) megvalósuló formalizálása (hivatalos szerződésbe foglalása) sem változtatott.

A jelen tanulmány éppen ezért földrajzi szempontból csupán azokat a délszláv válságokat tekinti vizsgálat tárgyának, amelyekben Szerbia és a posztjugoszláv térségben élő szerb népesség is közvetlenül érintett volt, vagyis a szlovéniai, a horvátországi és a boszniai háborúkat.⁵ Ez a korlátozás lehetővé teszi azt, hogy eltekintsünk az olyan, egészen más természetű balkáni konfliktusok tárgyalásától, mint például a görög–török vita vagy az albániai válság. A másik oldalon hasonló korlátozást vezetünk be az Európai Unió kül- és biztonságpolitikájának vizsgálata kapcsán is. Tekintettel arra, hogy a CFSP – mint már azt említettük – 1999-ig lényegében megmaradt a Maastrichti Szerződésben a legkisebb közös nevező elve alapján lefektetett keretek között, az európai kül- és biztonságpolitikának csupán azokkal az aspektusaival foglalkozunk részletesebben, amelyek már ekkoriban a közösen kialakított és képviselt politika irányába mutattak.⁶

A területi korlátok miatt eltekintünk az EK/EU külpolitika gazdasági vonatkozásainak és ezek következményeinek részletezésétől is, csupán általános szinten érintjük e kérdést. Az írásnak nem célja és nem feladata a délszláv konfliktus véres eseményeinek bemutatása sem, így ezekre is csak akkor térünk ki, amennyiben közvetlen hatásuk volt az Európai Közösség/Európai Unió kezdeményezéseire (béketervek), akcióira (békefenntartás), illetve közös kül- és biztonságpolitikájának fejlődésére. Az elemzés egysége miatt kénytelenek voltunk lemondani a menekültkérdés és az ezzel kapcsolatos segélypolitika részletes elemzéséről is – elismerve és hangsúlyozva ugyanakkor, hogy a probléma az Európai Unió balkáni aktivitásának egyik kulcsmotívuma volt az elmúlt évtizedben.⁷ Európa ugyanis a délszláv konfliktusok egész évtizede alatt – az instabilitás terjedése mellett – a volt Jugoszlávia területén kirobbant háborúk miatti menekülthullámtól rettegett leginkább. Részben ezzel magyarázhatók az EU-tagállamok kormányainak azok a valóban komoly erőfeszítései is, melyek az otthonaikból elűzött menekülteknek a volt Jugoszlávia területén, illetve annak közvetlen környezetében való tartására irányultak.⁸ Ugyancsak eltekintünk a volt Jugoszláviával szomszédos EU-tagállamok (Olaszország, Ausztria és Görögország) sajátos és marginális érdekeinek részletezésétől is. Ezzel kapcsolatban mindössze annak jelzését tartjuk fontosnak, hogy míg Görögország magatartását szinte mindvégig a Macedóniával kapcsolatos

⁵ Tekintettel arra, hogy az EU koszovói konfliktussal kapcsolatos politikáját már korábbi munkánkban összefoglaltuk, itt és most nem foglalkozunk a kérdéssel. Lásd Juhász J. – Magyar I. – Tóth P. – Valkó L.: Koszovó – egy válság anatómiája. Budapest, Osiris, 2000.

⁶ Tanulmányunkban csupán a CFSP-vel foglalkozunk, ez utóbbit olyan biztonságexportként felfogva, amit leginkább az Alain Juppé által 1995 februárjában, Münchenben bevezetett „sécurité élargie” (kiszélesített biztonság) fogalom takar.

⁷ A jugoszláv válsággal kapcsolatos humanitárius akciókról lásd Weiss, T. G. – Forsythe, D. P. – Coate, R. A.: *The United Nations and Changing World Politics*. Westview Press, 1994.; Lyman, M. R. (szerk.): *Possibilities for „Humanitarian War” by the International Community in Bosnia Herzegovina 1992-1995*. The Strategic and Combat Studies Institute, The Occasional, no. 27, 1997.

⁸ 1991 és 1999 között az Európai Unió több mint 8,2 milliárd € összegű, különböző jellegű segélyt és támogatást nyújtott a Balkán válság sújtotta országainak. Lásd: *The Stabilisation and Association Process for countries of South-Eastern Europe*. The European Commission DG 1A. 1999. május 26. www.europa.eu.int/comm/dg1a/com_99_235/ec_assist_99.htm. Csúsz Nagy-Britannia az 1999-es koszovói válság időszakában több mint 90 millió £ segélyt juttatott a koszovói menekülteknek. Lásd Kosovo. Operation Allied Forces. Frequently Asked Questions. <http://files.fco.gov.uk/kosovo/faq> 1999. szeptember 8.

történeti reminiscenciák determinálták döntően⁹, addig Olaszország (lásd a Pelikán és Alba műveleteket), illetve Ausztria magatartását a menekültkérdés problémája befolyásolta meghatározó módon.

Az európai Balkán-politika eredendő korlátjai

Jóllehet a nemzetközi politológiai és biztonságpolitikai publicisztika az elmúlt évtized délszláv válságai kapcsán előszeretettel hangsúlyozza Európa, még inkább pedig az Európai Unió totális kudarcát, a többnyire az általánosság szintjén megfogalmazott sommás ítélet jogossága korántsem olyan evidens, mint az első pillanatban tűnik.

Európa Balkán-politikájának kritikusai a leggyakrabban két dolgot vetnek a nyugat-európai vezetők szemére: egyrészt, hogy nem ismerték fel idejében a délszláv válság mélységét és veszélyét; másrészt – mivel a válság nem fenyegette a Nyugat vitális érdekeit – megelégedtek annak csupán tüneti kezelésével.¹⁰ A kritikusok egy része utólag hajlamos megfélekedezni még arról a korábban már említett tényről is, hogy a délszláv háborúk kirobbanásakor – sőt 1993 novemberéig – nem létezett sem az Európai Unió, sem annak úgynevezett második pillére, a közös kül- és biztonságpolitika. Ez utóbbit viszont a másik oldalon – az európai nagyhatalmak Balkán-politikájának kezdeti gyengeségét magyarázva – igen gyakran emlegetik az EU-mundér becsületét védeni igyekvő elemzők, sőt igyekeznek rámutatni arra is, hogy a válság megoldását előmozdítani hivatott közös európai külpolitika formálódására milyen döntő hatással voltak Európa Balkán-politikájának kezdeti kudarcai. A magunk részéről mindkét oldal érveit vitatjuk, mindenekelőtt azért, mert úgy véljük, hogy kérdésfelvetésükben megkerülik az európai Balkán-politika legfontosabb problémáját, nevezetesen azt, hogy Európa az elmúlt évtizedben nem rendelkezett, s jórészt még ma sem rendelkezik hatékony eszközökkel, valamint egységes és határozott politikai akarattal egy a délszlávhoz hasonlatos válság felszámolásához. De haladjunk sorjában...

Szemben azokkal a kritikusokkal, akik úgy találják a problémát, hogy Európa nem ismerte fel idejekorán a délszláv válság mélységét és veszélyét, mi inkább úgy tesszük fel a kérdést: Vajon elvárható volt-e az előrelátás az 1980-as évek közepén a világpolitika perifériájára szorult Jugoszlávia belső drámája kapcsán attól a Nyugat-Európától, amelyet alaposan megleptek még az olyan, érdeklődésének homlokterében álló, történelmi léptékű világpolitikai események is, mint például a német egység, a kelet-európai kommunista rendszerek összeomlása, vagy épp a bipoláris világrend bukása? Úgy véljük, aligha. Az 1989 előtti Jugoszlávia ugyanis Európa számára egy, a szovjet blokkon kívüli, a Nyugatra viszonylag széles kapukat táró országgént jelent meg. Az 1980-as évek végén a turisták tízezreit fogadó napfényes Zágráb, Dubrovnik, Szarajevó vagy Belgrád éles

⁹ Igen jól jelzik ezt az Európai Parlamentben 1990 és 1996 között elhangzott görög felszólalások, amelyek szinte kizárólag két kérdéskörre vonatkoztak – Macedóniára és Albániára. Itt jegyezzük meg, hogy az Európai Közösség és Európai Unió dokumentumait – ott, ahol külön nem jelöljük meg a forrást – a továbbiakban a <http://www.iue.it/EFPB/pres.htm> honlapról idézzük.

¹⁰ A különböző álláspontokról lásd Smith, C. J.: *Creating the EU's CFSP – The Balkans Conflict and the Debate over Federalism*. In: Archer, C. – Jalonon, O-P. (szerk): *Changing European Security Landscape*. Tampere Peace Research Institute, Research Report No. 63, 1995. 41-80. o.

kontrasztban állt az áramkorlátozás miatt gyakran sötétségbe boruló Varsóval vagy Bukaresttel. A mértékadó politikai elemzők többsége számára egyértelműen úgy tűnt, hogy Jugoszlávia jóval közelebb áll Európához, mint a Jaruzelski-rezsim által vezetett Lengyelország, hogy Nicolae Ceaucescu Romániájáról ne is beszéljünk. S ha akadtak is olyanok Európában, akiknek nem volt ínyére például az 1986-os „akadémiai memorandum” vagy az 1987-es „antibürokratikus forradalom”, s talán aggasztottak az utóbbi nyomán megindult államjogi viták, aligha ötlött fel bárki gondolataiban olyan drámai forgatókönyv, mint amelyet a posztjugoszláv térség a 90-es évtizedben produkált. És bár Koszovó már ekkoriban leadta a közelgő válság első vészjelzéseit, a nemzetközi politika figyelmének látómezejében Jugoszlávia túl messze volt, Szerbia még távolabb, mint Belgrád, a koszovói tartomány pedig valahol az isten háta mögött.¹¹ Ha volt tehát ország térségünkben, ahol az 1980/90-es évek fordulóján megvalósulni látszott a fukuyamai „történelem vége”, a békés „szép új világ”, az alighanem Jugoszlávia volt Európa szemében.

Emellett nem feledkezhetünk meg arról sem, hogy a bipoláris világrend bukása (és ezzel együtt a korábbi szovjet blokk szétesése) leértékeltte Európát az Egyesült Államok külpolitikai prioritáslistáján, s ez Nyugat-Európa jó néhány vezető politikusát már igen korán arra ösztönözte, hogy biztonságpolitikai értelemben igyekezzen lazítani a transz-atlanti köteléken, vagyis Európának az Egyesült Államoktól való egyoldalú és túlzott mértékű függésén.¹² Annyira legalábbis, hogy az Európai Közösség az öreg kontinens problémáinak rendezését, már az európai politikai együttműködés (EPC) keretei között és a közös kül- és biztonságpolitika hiányában is megkísérelje saját kezébe venni.¹³ És ez – bár vitáktól és hatalmi torzalkodásoktól nem mentesen – többé-kevésbé sikerült is, már amennyiben a biztonságpolitika „puha” dimenzióiról volt szó. Annak ellenére sikerült, hogy 1989 után Európa egyetlen nagyhatalma sem rendelkezett akkora politikai súllyal a kontinensen (hogy a katonairól most ne is beszéljünk), mint a magát továbbra is „európai hatalomként” definiáló, ám ennek terheitől szabadulni igyekvő, egyúttal pedig a kontinensen élvezett egyedülálló politikai pozícióit a hidegháborús fenyegetettség megszűnésével fokozatosan elveszítő Egyesült Államok. Vagyis az Európai Közösségnek a bipoláris világrend bukását követően nem volt olyan vezető nagyhatalma, amely egyértelműen maga mögé tudta volna állítani a többieket, illetve – szükség esetén – háttérbe szorítva partikuláris érdekeit, egyfajta kívülállóként is képes lett volna egységként tekinteni a kontinensre.

¹¹ 1990 folyamán a koszovói kérdés csupán egyetlen egyszer szerepelt az általunk áttekintett dokumentumok között: Question No. 508/89 by Mr Arbeloa Muru (S-E) Concerning the People Imprisoned and Killed in Yugoslavia. Strasbourg, 1990. február 5.

¹² Lásd erről Lundestad, G.: The End of The Cold War, the New Role for Europe and the Decline of United States. In: Hogan, M. J. (szerk.): The End of the Cold War. Its Meaning and Implications. Cambridge University Press, 1992. 195-206. o.

¹³ Az európai vezetőkben különösen a balkáni konfliktus kapcsán volt igen erős az a meggyőződés, hogy az olyan belső európai ügy, amelyet az Egyesült Államok beavatkozása nélkül kell Európának megoldania. Jacques Poos luxemburgi külügyminiszter 1991. június 27-én így fogalmazott: „Ha van probléma, amit az európaiaknak kell megoldaniuk, az a jugoszláv probléma. Ez egy európai ország és a probléma megoldása nem az amerikaiakon múlik. És nem is bárki máson.” Idézi: Palmer, J. – Pick, H.: EC Troika Sets out to Halt Balkan Collapse. Guardian, 1991. június 29.

A délszláv válságra vonatkoztatva ezt úgy is megfogalmazhatjuk: az európai nagyhatalmak egyik legnagyobb gyengesége a délszláv válság kezelése kapcsán az volt, hogy döntéseiket nem kizárólag, sőt olykor nem is elsősorban azok balkáni vagy jugoszláviai hatása motiválta, sokkal inkább az, hogy milyen lesz hatásuk az európai erőviszonyokra.¹⁴

Az európai optimizmus Jugoszláviával kapcsolatban hosszú ideig kitartott: az ország 1989. június 8-án meghívotti státust nyert az Európa Tanácsban, 1990. május 20-án ígéretet kapott az Európai Közösségtől a társulási szerződés megkötésére, július 16-án bekerült a PHARE-programba, sőt december 18-án – öt év után először – ismét kedvezményes hitelt (1,02 milliárd dollárt) ítelt meg számára Brüsszel. Ez az optimizmus egyébként akkoriban nem volt rendkívüli, hiszen 1990 őszéig hasonló hangulat uralkodott az Egyesült Államokban is. A Világbank 1990. május 8-án 400 milliós hitellel támogatta meg az 1989 márciusa óta hatalmon lévő Marković-kormányt, sőt szeptemberben újabb 700-800 millió dollárnyi úgynevezett szerkezetátalakítási kölcsönre is ígéretet tett.

A nemzetközi közösség 1988 óta folytatott Jugoszlávia-politikájának fékeit első ízben 1990 őszén húzták be. Előbb a Nemzetközi Valutaalap jelentette be 1990. október 17-én, hogy a Jugoszláviában tapasztalható helyzet miatt nem folyósítja a korábban megítélt 600 milliós hitel éppen esedékes 200 milliós részletét, majd november 18-án egy olyan CIA-jelentés került George Bush amerikai elnök asztalára, melynek előrejelzése szerint Jugoszlávia 1991-ben valószínűleg felbomlik, és véres polgárháború fenyegeti az országot.¹⁵ Az amerikai Központi Hírszerző Ügynökség által készített jelentés leadásának másnapján, 1990. november 19-én, Mitterrand francia elnök és Borisav Jović, a szerb föderáció hivatalban levő elnöke között a későbbi események fényében különösen sokatmondó beszélgetés zajlott le. Jović arra figyelmeztette a francia államfőt, hogy „Nem könnyű az országon belül meghúzni az egyes népeket egymástól elválasztó területi határvonalakat, mert nagyon össze vagyunk keveredve. A polgárháború veszélye fenyeget, ami tragédiát jelentene mind a Balkán, mind pedig Európa számára.” Mitterrand válaszában Párizs – és tulajdonképpen a nemzetközi közösség egészének – tehetetlenségét ismerte be mintegy megelőlegezve: „Nincs befolyásunk az egyes államok elképzeléseire a föderális keretek között maradási illetően. Ám óriási kockázatot rejt magában, ha nemzetiségek sora bukkan fel követelésekkel. Nem tartjuk kívánatosnak, hogy már létező országok darabjaikra hulljanak szét. Nem bátorítjuk ezt a folyamatot, de nem sokat tehetünk”.¹⁶ A jugoszláv belső változást persze nem csak Washington és Párizs érzékelte, hiszen 1991 márciusától Brüsszel is egyre erőteljesebben kötötte össze Belgrádnak tett gazdasági felajánlásait az „egységes és demokratikus”

¹⁴ Lásd erről Woodward, S. L.: *Balkan Tragedy. Chaos and Dissolution after the Cold War*. The Brookings Institution, Washington 1995. 177-183. o.

¹⁵ Binder, D.: *Yugoslavia Seen Breaking-Up Soon*. New York Times, 1990. november 28. A jelentés londoni reakciójáról – amelyben a brit vezetés túlzottnak minősíti az amerikai aggodalmakat – lásd Pick, H.: *Hurd Urges EC Act on Yugoslavia*. Guardian, 1991. május 10.

¹⁶ Favier, P. – Martin-Roland, M.: *La décennie Mitterrand*, vol. 4 (Les déchéments), Seuil, 1999., 211. o.

Jugoszlávia igényével¹⁷, sőt egyre gyakrabban tette nyilvános és alig burkolt bírálat tárgyává is mind az országban kialakuló válságos helyzetet, mind pedig a szerb politikát.¹⁸ Júniustól pedig, miként azt a legmagasabb európai fórumokon – a nyilvános, informális és rendkívüli külügyminiszteri találkozók, valamint az Európai Parlamentben – megszületett dokumentumok számának rohamos növekedése is bizonyítja, az Európai Közösség folyamatosan nyomon követte a jugoszláviai eseményeket. Vagyis ettől kezdve semmiféleképpen sem beszélhetünk arról, hogy Európának, vagy az Európai Közösség döntéshozóinak ne lettek volna pontos ismereteik a délszláv válság menetéről és fordulatairól. A problémát tehát nem, vagy legalábbis nem elsősorban az ismeretek hiánya okozta Európa számára, sokkal inkább az, mit kezdjen azokkal, milyen gyakorlati következtetéseket vonjon le belőlük, illetve hogyan reagáljon rájuk.

Hasonlóképpen hamisnak érezzük azok érvelését is, akik szerint Európa elsősorban azért reagált nehézkesen és hibásan a balkáni eseményekre, mert 1990 márciusától a Szovjetunióban zajló események, 1991 elején pedig az Öböl-háború történései kötötték le a figyelmét. Nem feltételezzük ugyanis – mert semmi nem utal arra –, hogy a szovjet birodalom szétesése, főleg pedig Kuvait felszabadítása elvonta volna Európa figyelmét arról a jugoszláv válságról, amely a második világháború óta először vezetett háborúhoz kontinensünkön. A problémát sokkal inkább abban látjuk, hogy míg a Szovjetunió szétválása kapcsán az EK részéről elégségesnek bizonyult a reaktív magatartás (azt ugyanis Oroszország vezényelte le), Jugoszlávia esetében ugyanez látványos kudarchoz vezetett. Különösen azt követően, hogy a szlovéniai és horvátországi háborúk kitörésével a délszláv kérdés úgynevezett „kemény” biztonságpolitikai problémává vált. Ez utóbbiak hatékony kezelése ugyanis olyan integrált vélemény- és érdekegyeztető, illetve döntési mechanizmusokat és intézményeket igényelt, amellyel sem az Európai Közösség, sem a Nyugat-Európai Unió nem rendelkezett akkoriban. A jugoszláv válságot ugyanis az EK csak az Európai Politikai Együttműködés keretein belül kezelhette, márpedig az EPC egyszerű kormányközi konzultációs fórumként működött, a legkisebb közös nevező elve alapján. Az itt hozott döntéseknek – noha konszenzussal születtek – soha nem volt kötelező erejük. Nem létezett saját struktúrája sem, ami a gyakorlatban azt jelentette, hogy a külpolitikai egyeztetés és együttműködés a felek pillanatnyi hajlandóságának

¹⁷ Miután 1991. február 20-án a szlovén parlament (majd kissé enyhébb formában, de a horvát is) döntést hozott a függetlenedési folyamat elindításáról, március és április folyamán az EK Trojka újabb hitelajánlattal és a társulási szerződés gyors megkötésének ígéretével tett látogatást Jugoszláviában. Statement by an informal Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Chateau de Senningen, 1991. március 26.; Palmer, J.: EC to Press for Unity in Belgrade. Guardian, 1991. május 14.; Maull, H. W.: Germany in the Yugoslav Crisis. Survival, vol. 37, no. 4., Winter 1995-96. 101. o.

¹⁸ Question No. H-225/91 by Mr Blot concerning threats to the Croatians and Slovenes from the Yugoslav army. Strasbourg, 1991. március 13.; Statement by an informal Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Chateau de Senningen, 1991. március 26.; Statement concerning Yugoslavia. Brüsszel, Luxembourg, 1991. május 8.; Statement concerning Yugoslavia. Brüsszel, Luxembourg, 1991. június 8.

és kompromisszumkészségének függvénye volt, és az esetek túlnyomó többségében megrekedt a „deklaratív diplomácia” szintjén.¹⁹

Ugyancsak számos problémához vezetett, hogy az Európai Közösség egészen 1991 szeptemberéig, tehát nem csupán a tagköztársaságok között 1988-tól kibontakozó vita időszakában, de még a fegyveres harcok 1991. júniusi kirobbanását követően is, egységes államként tekintett Jugoszláviára, mi több – a határok sérthetlenségének elvéből kiindulva, annak jövőjét is egységes államalakulatként képzelte el. Nem véletlen tehát, hogy az EK a tagköztársaságok vezetőivel folytatott tárgyalásain – például Lojze Peterle szlovén kormányfő 1991. február 14-i brüsszeli, vagy az EK „trojka” április 4-i jugoszláviai látogatásakor –, illetve 1991. március 26-i felhívásában, továbbá május 8-i és június 8-i nyilatkozataiban is mindig ugyanazokat a szlogeneket ismételte: „Jugoszlávia határainak és állami egységének” megőrzését, valamint az „egységes és demokratikus Jugoszlávia” fenntartásának szükségességét.²⁰ Hasonló álláspontot képviselt James Baker amerikai külügyminiszter is 1991. júniusi látogatása során, amikor mind a hat tagköztársaság vezetőjével találkozott. Valamennyi tárgyalópartnerének értésére adta azt az amerikai álláspontot, miszerint a jugoszláv államiságot megváltoztató egyoldalú lépések katasztrófához vezetnek. Június 21-én úgy fogalmazott Belgrádban, hogy az Egyesült Államok a föderáció „területi integritását és egységének megőrzését” támogatja, és hozzátette, hogy az Egyesült Államok nem ismerné el Szlovénia és Horvátország önálló államiságát, mert az veszélyeztetné a térség stabilitását. Minden „egyoldalú elszakadás – jelentette ki – jogellenes és (politikai értelemben) illegitim”.²¹

Ennek a körülménynek több szempontból is komoly jelentősége volt a Milošević vezette Belgrád törekvéseire nézve. Amikor ugyanis a nagyhatalmaknak és a nemzetközi szervezeteknek dönteniük kellett a Jugoszláviával kapcsolatos politikai lépéseikről, a föderáció versus köztársaságok kérdése – mint emlékeztető – rendre a föderáció javára dőlt el. Vagyis a nemzetközi közösségnek az az 1991 nyaráig-őszéig fennálló közös törekvése, hogy fenntartsa Jugoszlávia egységét, sajátos módon éppen a szerb törekvésekkel esett egybe, s ez bizonyos értelemben akkor is legitimálta a miloševići politikát, ha a Nyugat Jugoszlávián belül egyébként a demokratikus föderáció markovići törekvését támogatta. Ráadásul a szerb nacionalizmusnak ez az áttételes legitimálása akkor sem szűnt meg teljesen, amikor 1991 júliusában – a jugoszláviai harcok kirobbanását követően – előbb az EK fórumán, majd pedig ugyanazon év augusztusában nyilvánosan is, az újraegyesült Németország megbontotta az egységes Jugoszláviáról vallott közös nyugati álláspontot.²²

¹⁹ Gazdag F.: A második pillér: van-e az Európai Uniónak külpolitikája? 34. o. Itt jegyezzük meg, hogy a kül- és biztonságpolitika még ma is az a terület, amelyik a legtávolabb áll attól, hogy közösségi jelleget öltson, vagyis ne a kormányközi, hanem az úgynevezett nemzetek feletti logika alapján működjön.

²⁰ Statement by an informal Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Chateau de Senningen, 1991. március 26.; Statement concerning Yugoslavia. Brüsszel, Luxembourg, 1991. május 8.; Statement concerning Yugoslavia. Brüsszel, Luxembourg, 1991. június 8.

²¹ Woodward: i. m. 161. o.

²² Az EK külügyminisztereinek július 4-i hágai ülésén. Maull: i. m. 103. o.

Európa és a jugoszláv utódállamok elismerésének problémája

Az Európai Közösség tagállamai számára 1991/92-ben rendkívül fontosnak tűnt az a kérdés, hogy elismerjék-e – és ha igen, milyen feltételekkel – a felbomló Jugoszlávia utódállamait. Azt hitték, hogy az elismerés megadásával vagy megtagadásával képesek lesznek a folyamat megállítására, vagy legalábbis annak befolyásolására. A megfigyelőkben egyébként az a történelmi emlék rögzült, hogy a kiválni készülő tagköztársaságok elismerésében az egyesült Németország túlságosan is sietős lépésekkel haladt előre, ezzel voltaképpen hozzájárulva a felbomlás gyorsításához, sőt magának a fegyveres konfliktusnak a kirobbanásához. Ma már azonban jól látható, hogy az „elismerési politika” csak igen szerény szerepet játszott az események alakulásában. Ami a németeket illeti, de jure ugyan valóban ők léptek elsőként, de facto azonban az utódállamok elismerése már hosszú hónapokkal korábban megtörtént.

Az európai államok közül 1991-ben az EK-hoz csatlakozni készülő Ausztria járt az élen az elismerés terén. Bécs úgy viselkedett, mint amelynek érdekében állt a szomszédos Szlovénia szuverenitásának megeremtése, ami persze magával hozta Horvátország elszakadási törekvéseinek támogatását is. Nem tudni, hogy vajon a hagyományos hatalmi gondolkodásmód jutott-e érvényre Bécsben, vagy Ausztriát egyszerűen csak politikai rokonszenv fűzte a leeurópaibb délszláv államnak számító Szlovéniához. Alois Mock külügyminiszter mindenesetre több nyilatkozatot tett a szlovén és a horvát függetlenségi törekvések mellett, május második hetében pedig az osztrák fegyveres erők egy részét magasabb készségi szintre helyezték és a szlovén határ mellé telepítették.

Az osztrák erőfeszítésekhez hamarosan Magyarország is csatlakozott. Budapest motivációi között alighanem a vajdasági magyarság iránti érdeklődés szerepelt az első helyen. Az akkori hazai külpolitika nem tartotta elképzelhetőnek, hogy az 1930/40-es években már egyszer revízió alá vett trianoni határok most ismét megváltoztathatók.²³ Jeszenszky Géza külügyminiszter például az EBEÉ 1992-ben Stockholmban tartott utóértekezletén sikra szállt „Európa arculatának átalakításáért, amint azt a bécsi kongresszus tette 1814/15-ben vagy a párizsi békekonferencia 1919-ben”.²⁴ Mások – a Helsinki Záróokmányra hivatkozva – azt hangoztatták, hogy Magyarország továbbra is ellenzi a határok erőszakos úton történő megváltoztatását, ami persze azt jelentette, hogy nem lenne ellenére egy békés, megegyezésszerű határváltoztatás. Magyarország titokban, emlékeztető módon, már 1990 végén egyes adatok szerint tízezer, más adatok szerint 36 ezer Kalasnyikov-géppisztolyt adott el Horvátországnak. Amikor ezt 1991 januárjában a szerbek felfedezték, az akkori magyar külügyminiszter először tagadta a szerb állításokat, majd később elismerte, hogy egy magyar vállalat a horvát

²³ Lásd bővebben Zellner, W. – Dunay, P.: Ungarns Außenpolitik 1990-1997. Nomos, Baden-Baden, 1998. 211. és a köv. o.

²⁴ Jeszenszky G.: What We Need Under the Present Circumstances Is a Completely Different CSCE (The Speech of the Hungarian Foreign Minister on March 24, 1992). Current Policy, No. 4, 1992. Budapest, Ministry of Foreign Affairs.

rendőrség felfegyverzésének céljaira valóban szállított kézfegyvereket Zágrábnak, de – tette hozzá – nem a horvát szeparatista törekvések támogatására.²⁵

A német diplomácia ugyancsak támogatta Szlovénia és Horvátország elszakadási törekvéseit. Bonn elsőként ismerte fel, hogy a jugoszláv föderáció fenntartása lehetetlenné vált. Ebben valószínűleg az NSZK földrajzi–történelmi közelségből fakadó helyismerete játszott szerepet. Emellett a németek nagyobb empátiát tanúsítottak a szlovénok és a horvátok iránt, míg némely európai államban eleinte a szerbofil érzelmi reflexek voltak az erősebbek. Vannak, akik a Németországban igen befolyásos katolikus egyház és II. János Pál pápa személyes közbenjárását is fontos tényezőként emlegetik.²⁶ Szerepet játszhatott a régi időkre visszanyúló érdekszféra-mentalitás is, tehát az a külpolitikai cél, hogy növelni kell a közép-európai régióban meglévő német befolyást. Bonn új délszláv politikáját azonban leginkább az újraegyesült Németország hatalmi ambíciói motiválhatták. Németország az új világrend emelkedő nagyhatalmaként jelezni kívánta szövetségeseinek saját erejét és új szerepfelfogását anélkül, hogy a velük való szakítást igazán kockáztatnia kellett volna. Fontos tényező lehetett az is, hogy az akkori német vezetés ismerte fel elsőként, hogy a jugoszláv polgárháború internacionalizálása (vagyis a jugoszláv tagországok nemzetközi jogalanyiségének elismerése) nélkül a Nyugatnak nem voltak jogilag alátámasztható módszerei és eszközei az áldozatok megsegítésére.²⁷ S ha figyelembe vesszük, hogy az európai nagyhatalmak közül – korlátozott lehetőségei mellett – már a kezdetektől a saját részvételét alkotmányos korlátozások miatt eleve kizáró Németország szorgalmazta leginkább a fegyveres beavatkozást is a háború eszkalálódásának megakadályozása érdekében, aligha vitatható a korabeli német Balkán-politika logikája. Más kérdés, hogy a katonai beavatkozás elmaradása ellentmondásossá és végső soron eredménytelenné tette a német törekvéseket.

Az elszakadó tagköztársaságok törekvéseit mindenekelőtt a nemzetközi elismerés eszközével támogatni szándékozók érvelésével szemben Franciaország egy egészen más, a problémát szélesebb európai kontextusban szemlélő megközelítést képviselt. Mitterrand elnök 1991 nyarától folyamatosan magánál tartotta a kontinens kisebbségeinek térképét, és előszeretettel magyarázta beszélgetőpartnereinek, hogy „amennyiben így fogunk hozzá”, az rossz üzenetet jelentene a szétesőben levő Szovjetunió, és az átalakuló közép- és kelet-európai térség számára, most nem is beszélve arról, hogy hamarosan Lombardiától kezdve Nyugat-Európában is számtalan önállósulási kísérlettel kellene szembenézni.²⁸

²⁵ Woodward: i. m. 219. o., Zellner – Dunay: i. m. 345. és a köv. o.

²⁶ Nobilo, M.: Hrvatski Feniks. Diplomatski procesi iza zatvorenih vrata 1990-1997. Zágráb, 2000. 160. o.

²⁷ Maull: i. m. 99-100. o.; Kiss J. L.: Az NSZK és a délszláv válság: út a pacifizmustól a humanitárius intervencióig. Kézirat, 2001. 7-8. o.; Ullman, H. R.: Wojny w Jugosławii a system międzynarodowy po ziemnej wojnie. In. Bobrowa, D. B. – Halizak, E. – Zięmba, R. (szerk.): Bezpieczeństwo międzynarodowe u schyłku XX wieku. Varsó, 1997. 415-416. o.

²⁸ Vernet, D. – Gonin, J.-M.: Le rêve sacrifié (Chronique des guerres yougoslaves), szerk.: Jacob, O. 1994., 22-27. o. Miként ezt az elképzelést Roland Dumas külügyminiszter igen lényegretörően megfogalmazta: „a jugoszláv konfliktust tekinthetjük úgy, mint egy szinte laboratóriumi kísérletét mindannak, ami az elkövetkezőkben Európában történni fog”. (TF1 interjú, 1991. szeptember 15.)

A francia államfő mindazonáltal fel- és elismerte, hogy „a föderációt nem lehet az erő alapján fenntartani”²⁹, s ennek megfelelően célja mindenekelőtt az átalakulásnak a nemzetközi jog keretei között történő levezénylése, „a jugoszláv dezintegráció ütemének a kezelhetőség és ellenőrizhetőség érdekében történő lelassítása” volt.³⁰

Nem állítható, hogy az 1990-es évek első felében a brit politika számára a Balkán önmagában fontos régió lett volna. A Major-kormány számára ez idő tájt a Maastrichti Szerződéshez való viszony kialakítása volt a fő kérdés, és ezzel összefüggésben a szakadni készülő Konzervatív Párt egyben tartása. A Maastrichthoz való viszony a brit konzervatívok jobbszárnya szemében egyet jelentett a német kérdéssel. Szerintük ugyanis miközben a nyugat-európai kormányok a szorosabb unió tervezetén dolgoztak és alkudoztak, a maastrichti tárgyalások alatt a volt német külügyminiszter, Hans-Dietrich Genscher elérte Horvátország és Szlovénia függetlenségének európai elismerését, ezzel is siettetve a boszniai háború kirobbanását. Egészen addig Németország egyedül volt a szeparatizmust támogató politikájával. A széles körben feltételezett, ám hivatalosan meg nem erősíthető információk szerint a német geopolitikai igények elfogadásáért cserében maradhatott ki az Egyesült Királyság a monetáris unióból.

Az „elismerési politika” alakításában azonban előbb-utóbb az Európai Közösség vette át a vezető szerepet. Az EK ebben az időben a Maastrichti Szerződés kidolgozásával volt elfoglalva. A közösség nem kis célt tűzött ki maga elé: a pénzügyi unió megteremtését, ezen belül a közös európai valuta bevezetését, a közös vízumpolitika kialakítását, az Európai Parlament jogainak szélesítését, egy külön szociális charta aláírását, valamint az európai politikai együttműködés (EPC) tökéletesítését. Az utóbbi együtt járt a mechanizmus átkeresztelésével is; a Maastrichti Szerződés tervezete már az EU közös kül- és biztonságpolitikájáról (CFSP) beszélt.³¹

Sokan úgy vélték, hogy ezt az új politikát mielőbb demonstrálni kellene a külvilág előtt. A jugoszláv válság jó alkalmat adott arra, hogy ez megtörténjen. Az „igazi európeerek” azt szerették volna elérni, hogy (Nyugat-) Európa egy nyelven beszéljen, ami ebben az esetben azt jelentette volna, hogy egyidejűleg ismerje el a leváló új köztársaságokat vagy tagadja meg elismerésüket. Európára tekintettek egyébként a horvát és szlovén politikusok is. Csatlakozni kívántak az integrációs folyamathoz, hogy – a többi kelet-európai országhoz hasonlóan – ezáltal is biztosítsák helyüket a kontinens „nyugati” felében, szemben a lemaradó Balkánnal.

A fentiekkel magyarázható, hogy az első lépést a két volt jugoszláv tagköztársaság elismerése érdekében az Európai Parlament tette meg, amelynek tagjai között nagy számban voltak jelen a közös kül- és biztonságpolitika kialakításának hívei.

²⁹ Mitterrand francia államfő televíziós nyilatkozata 1991. július 14-én.

³⁰ Védrine, H.: Les mondes de François Mitterrand. A l'Elysée 1981-1995, Fayard, 1996. 613. o.

³¹ Common Foreign and Security Policy. A maastrichti szerződést 1991 decemberében írták alá, az új szerződés 1993. november 1-jén lépett hatályba.

A parlament – minden más szereplőt megelőzve – 1991. március 13-án határozatot fogadott el, amelyben kinyilvánította:

„A Jugoszláviát alkotó köztársaságoknak és autonóm tartományoknak meg kell adni azt a jogot, hogy békés és demokratikus úton, elismert nemzetközi és belső határok között szabadon határozzák meg saját jövőjüket.”³²

A felbomlás történetében ez volt az egyik diplomáciai jelentőségű utalás az autonóm tartományokra, azaz Koszovóra és a Vajdaságra. A másik majd a Biztonsági Tanács 713. számú határozata lesz. Ezekon kívül soha, egyetlen nemzetközi szervezet vagy kormány sem tett többé említést e két tartomány népének önrendelkezési jogáról.

A két tagköztársaság elszakadásának külső támogatása azonban 1991 elején még korántsem volt általános. Az EK Bizottságának elnöke, Jacques Delors ugyan találkozott Belgrádban a horvát elnökkel, Kučannal, de egyelőre Jugoszlávia egyben maradását támogatta. Az EK majdnem ugyanazon a napon, amikor a horvátok a föderációból való kilépés mellett szavaztak, társulási szerződést írt alá Belgráddal, mégpedig azzal a feltétellel, hogy a föderáció nem bomlik fel. Nem a „wishful thinking” vezette tehát Miloševićet, amikor arra a következtetésre jutott, hogy a Nyugat a jugoszláv föderáció fennmaradásában érdekelt.

Baker amerikai külügyminiszter Jugoszlávia egységének fennmaradását támogató 1991. júniusi nyilatkozatát már idéztük. Horvátország és Szlovénia Baker elutazása után négy nappal, 1991. június 26-án nyilvánította ki függetlenségét. Másnap az angol külügyminiszter, Douglas Hurd nyilatkozott úgy, hogy támogatja Jugoszlávia területi integritásának megőrzését, de – tette hozzá – nem értene egyet azzal, hogy ennek érdekében Szerbia erőszakot alkalmazzon.³³ Az utóbbi félmondat arra volt válasz, hogy június 24-én a jugoszláv miniszterelnök figyelmeztette Zágrábot és Ljubljanát: „a szövetségi kormány minden rendelkezésére álló eszközt felhasznál annak érdekében, hogy megakadályozza a két köztársaság egyoldalú lépéseinek megtételét”.³⁴

A nemzetközi közösség számára a szlovéniai, majd a krajainai háború kitörése után világossá vált, hogy többé nem lehet feltartóztatni Jugoszlávia teljes felbomlását. A németek és az olaszok mégis a hadieseményekkel összefüggésben „fenyegettek” az elszakadni készülő két köztársaság, Horvátország és Szlovénia elismerésével. 1991. augusztus 24-én Hans-Dietrich Genscher német, 26-án pedig Gianni de Michelis olasz külügyminiszter jelezte, hogy országaik elismerik Szlovénia és Horvátország függetlenségét, ha a jugoszláv kormány nem tesz meg mindent az ellenségeskedések és a fegyveres harcok megfékezésére. 1991. augusztus 27-én az EK külügyminiszterei kemény hangú nyilatkozatban jelentették ki, hogy nem ismerik el az erőszakkal megváltoztatott határokat.³⁵

³² A szerző kiemelése.

³³ Idézi Weller, M.: *The International Response to the Dissolution of the Socialist Federal Republic of Yugoslavia*. *American Journal of International Law*, Vol. 86, No. 3, 1992. július. 572. o.

³⁴ Uo. 570. o.

³⁵ Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. augusztus 27.

Más hivatalos megnyilatkozások ugyanakkor az önrendelkezési jogot hangsúlyozták. Helmut Kohl német kancellár 1991. szeptember 4-én a Bundestagban a következőt mondta: „Amikor a párbeszéd és a harmonikus együttélés (a délszláv népek között) többé nem lehetséges, a nemzetek önrendelkezési jogával összhangban... meg kell fontolnunk azoknak a köztársaságoknak az elismerését, amelyek ezentúl nem kívánnak Jugoszláviához tartozni.”³⁶ 1991. szeptember 21-én – elsőként a nemzetközi szervezetek közül – az Európa Tanács javasolta Szlovénia és Horvátország önállóságának elismerését.

1991. augusztus 5-én francia kezdeményezésre összeült az ENSZ Biztonsági Tanácsa, amelynek tanácskozásán ENSZ-békefenntartó erők kiküldésének gondolata is felmerült. A szovjet képviselő azonban – akinek hazáját akkor leginkább a balti államok sorsa foglalkoztatta – kijelentette, hogy megvétózna minden olyan határozatot, amely békefenntartó alakulatok kiküldetésére vonatkozna. A külső beavatkozás – mondta – könnyen európai méretűvé válhat. Moszkva abban az időben több ízben is kinyilvánította, hogy Jugoszlávia önálló, független állam, amelynek a belügyeibe más országoknak vagy szervezeteknek nem szabad beavatkozniuk. A szovjet vezetés ugyan tisztában volt azzal, hogy Jugoszlávia felbomlását aligha lehet megakadályozni, de semmiképpen sem szeretett volna olyan precedensnek utat adni, amelyet a Nyugat a balti államokra is alkalmazhatott volna. A békefenntartó alakulatok küldéséhez mellesleg az egymással szemben álló feleknek is hozzá kellett volna járulniuk, Belgrád részéről viszont kezdetben semmilyen támogató szándék nem látszott, folyamatosan azt hangoztatta, hogy ez beavatkozás lenne Jugoszlávia belügyeibe. Bonn éppen ezért szerette volna – mint említettük – „internacionalizálni” a jugoszláv tagköztársaságok közötti konfliktusokat.

Az EK 1991. augusztus 27-én Brüsszelben úgy döntött, hogy kezébe veszi a horvátországi válság kezelését. A külügyminiszterek az EPC keretében tartott tanácsülésükön békekonferencia összehívását javasolták Hágában, továbbá azt, hogy a vitás kérdések eldöntésére döntőbizottságot állítsanak fel. Az indítvány szerint a konferencián a szemben álló felek – tehát Szerbia és az elszakadni készülő tagköztársaságok –, valamint az EK képviselői vennének részt. A döntőbizottság öttagú testület lenne, amely a tagállamok alkotmánybíráiból állna. Három bírát a közösség jelölne ki, kettőt pedig – egyhangú határozattal – a szövetségi elnökség. A döntőbizottságnak a viták eldöntésére két hónap állna rendelkezésére. A külügyminiszterek arra emlékeztették a feleket, hogy az EK „sohasem ismeri el azokat a [belső] határváltozásokat, amelyeket nem békés úton és nem megegyezés alapján jöttek létre.” A nyilatkozat elítélte a szerb irreguláris erők fellépését és a JNA nekik nyújtott támogatását, majd felszólította a szövetségi elnökséget, hogy „hagyjon fel a parancsnoksága alatt álló erők által alkalmazott jogellenes erőszakkal”. Ha a fentiekben négy napon belül, 1991. szeptember 1-ig nem jön létre az egyezség – jelentették ki a külügyminiszterek –, az EK szankciókat léptet életbe az érintettekkel szemben.³⁷

³⁶ Idézi Weller: i. m. 586. o.

³⁷ EPC Declaration. EPC Press Release, 82/91. 1991. augusztus 27.

Az EK döntése figyelemre méltó megállapításokat tartalmazott. Azzal, hogy jogellenesnek nevezte az erőszak alkalmazását egy föderáción belüli konfliktusban, voltaképpen azt fejezte ki, hogy Horvátországot (azaz egy tagköztársaságot) a nemzetközi jog alanyának tekinti, és az egész helyzetet úgy kezeli, mintha államközi konfliktusról lenne szó. Ezzel közvetve elismerte az elszakadni készülő horvátok önrendelkezési jogát. Emellett azzal, hogy kijelentette, nem ismeri el az erőszakos területváltozásokat, voltaképpen kilátásba helyezte az „uti possidetis” nemzetközi jogi elvének alkalmazását is.

Jóllehet, utólag visszatekintve Jugoszlávia felbomlásának ténye (hangsúlyozottan: ténye és nem annak módja) történelmi értelemben beilleszthető a kelet-közép-európai régióhoz az 1990-es években lejátszódó – az európaizálódás és a renacionalizáció által meghatározott³⁸ – folyamataiba, ez azonban korántsem jelenti azt, hogy feltétlenül elhibázottnak kellene tekintenünk a nemzetközi közösségnek az egységes Jugoszláviához való korabeli ragaszkodását. S nem csupán azért, mert a nemzetközi politika főszereplői a Szovjetunió felbomlásának megindulásáig nem számoltak a kelet-közép-európai föderatív államok felbomlásával, s még kevésbé kívántak erre precedenst teremteni, de azért sem, mert a ragaszkodás nem jelentette a szóban forgó belső szerkezeti reformjaitól és demokratizálásától való elzárkózást. Sőt ellenkezőleg: a Nyugat a maga részéről éppen ezeket kívánta támogatni és ösztönözni a rendelkezésére álló politikai és gazdasági eszközökkel. Egészen más kérdés, hogy ezek a hol „mézesmadzagként”, hogy pedig „korbácsként” alkalmazott eszközök és ígéretek mennyire voltak hatékonyak a nacionalista indulatokkal egyre jobban átítatott Jugoszlávia esetében.

A Carrington-konferencia: megszegett tűzszünetek – elutasított béketervek

A fegyveres harcok kitörését követően Európa abban bízott, hogy az öreg kontinens politikai súlya, tekintélye és vonzereje elégséges lesz a vérontás megelőzéséhez és a tárgyalásos rendezés kierőszoakolásához.

Az események brüsszeli olvasata ráadásul ezt a meggyőződést csak tovább erősítette a kontinens politikusaiban. Az 1991. június 28-án – a „tíznapos háború” másnapján – Belgrádba érkező EK „trojkának” ugyanis ha azt nem is sikerült elérnie, hogy Horvátország és Szlovénia visszavonja függetlenségi deklarációját, de azt igen, hogy június 29-én három hónapos függetlenségi moratóriumot hirdessenek annak végrehajtásában. A július 5-én Jugoszláviával szemben elrendelt fegyverembargóval és a pénzügyi segélyek befagyasztásával³⁹ sokak számára úgy tűnt, hogy az Európai Közösség elejét vette a fegyveres harcok eszkalációjának, a két nappal később – az EK közvetítésével – megszületett brioni egyezmény pedig nemcsak a szlovéniai harcoknak vetett véget, de előírta Jugoszlávia jövőjének

³⁸ Tólas P.: A délszláv válság perspektívái: illúziók és realitások. Társadalom és biztonságpolitikai kérdések. 2001/1. Magyar Honvédség, Budapest, 2001. 55-74. o.

³⁹ Statement by extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning by Yugoslavia. Hága, 1991. július 5.; 1991. szeptember 25-én fegyverembargót rendelt el az ENSZ BT is Jugoszláviával szemben. Lásd: UN SC Resolution 713 (1991) of 25 September 1991. www.un.org/documents/scres.htm (a BT dokumentumait a későbbiekben is erről a honlapról idézzük)

tárgyalásos rendezését is.⁴⁰ Azt azonban kevesen vették akkoriban észre, hogy Jugoszlávia sorsa és a háború kimenetele nem elsősorban a szlovén hadszíntéren, de még csak nem is Brioniban dőlt el, hanem a belgrádi politikai kulisszák mögött.⁴¹

A szlovéniai háború ugyanis – szemben a későbbi horvátországgal, illetve boszniaival – nem nagyszerb területszerző akció volt, hanem a jugoszlávizmus és szlovéniai szecesszionizmus összeapása, amelynek megnyerésére a jugoszlávizmusnak akkoriban már nem volt esélye. Amikor tehát július 18-án a jugoszláv államelnökség úgy döntött, hogy a szövetségi hadsereg három hónap alatt kivonul Szlovéniából (így októberre de facto teljesen függetlenné téve az országot), mindenekelőtt a szerb nemzeti egység megteremtését célul tűző nagyszerb politikai tábort hozta helyzetbe, a nemzetközi közösség által favorizált – s Jugoszlávia egybetartásáért küzdő – jugoszlávista Ante Marković-csal szemben. Nemcsak politikai értelemben, de katonailag is, hiszen a szlovéniai háborút követően, még inkább pedig a július elején kibontakozó horvátországi harcok során a Jugoszláv Néphadsereg (JNA) – rohamléptekben – szinte hónapok alatt alakult át három (kisjugoszláv, krajina-i és boszniai) szerb hadsereggé.⁴² Ráadásul a brioni egyezmény és a jugoszláv államtanács július 18-i döntése csupán Szlovéniában vezetett el a fegyveres harcok beszüntetéséhez, a horvátországi Dalmáciában és Szlavóniában viszont épp ezt követően – július elején – robbantak ki az első fegyveres összetűzések a JNA és Horvát Nemzeti Gárda (ZNG) egységei között.⁴³ A harcok eredményeképpen augusztus végére teljesen szerb ellenőrzés alá került Baranya,

⁴⁰ Joint declaration of the Brioni meeting on the Yugoslav crisis. Brioni, 1991. július 7.; Statement concerning the situation in Yugoslavia. Strasbourg, 1991. július 9. Az úgynevezett brioni formula öt elemet tartalmazott: a) a jugoszláv nemzeteknek maguknak kell dönteniük saját jövőjükéről; b) az országban új helyzet alakult ki, amely szigorú megfigyelést és a felek közötti állandó párbeszédet követel meg; c) a Jugoszlávia jövőjéről folytatott tárgyalásokat legkésőbb augusztus 1-jén meg kell kezdeni; d) a hadsereg feletti politikai és alkotmányos ellenőrzést a közös elnökségnek kell ellátnia; e) valamennyi fél tartózkodni fog az egyoldalú lépésektől, különösen az erőszakos megnyilvánulásoktól.

⁴¹ Azon kevesek pedig, akik felismerték a veszélyt, többnyire csupán erőtlen javaslatokat tudtak megfogalmazni annak megfékezésére. Így például Jacques Blot, a francia külügyminisztérium „Európai ügyek” részlegének vezetője háromnapos jugoszláviai látogatását követően, július 12-én készült jelentésében meglehetősen világos képet festett az aktuális helyzetről. Eszerint „Valamennyi szereplő egybehangzó véleménye szerint a föderális Jugoszlávia alapjai többé már nem léteznek. Mindenki háborúra számít és arra készül. A hadseregen belül a szerbek mindenekelőtt megelőző jelleggel el akarják foglalni a többi köztársaság túlnyomó részben szerbek által lakott területeit. Milošević és Tudman urak állítólag már a határok újrajrészolására vonatkozó terveket tanulmányoznak titokban”. A Quai d’Orsay részlegvezetőjének ajánlásai mindazonáltal kimerültek „a Franciaországban képzett tiszteket is magában foglaló szerb hadsereggel való diszkrét kapcsolatfelvétel”-re, valamint „az EK részéről szükség esetén megfogalmazandó politikai figyelmeztetés tartalmán való elgondolkodás”-ra tett javaslatban. Favier – Martin-Roland: i.m. 216. o.

⁴² Sokan dezertáltak, különösen a szlovének és a horvátok, Bosznia-Hercegovina és Macedónia leállította az újoncok és tartalékosok küldését, a folyamatot pedig az 1992. januári és májusi tábornoki személycserék zárták le. Juhász J.: Volt egyszer egy Jugoszlávia. A délszláv állam története. Aula, 1999. 237. o.

⁴³ Lásd Silber, L. – Little, A.: Jugoszlávia halála. Zrínyi Kiadó, Budapest, é. n., 228-233. o.

s bezárult a vukovári ostromgyűrű. Az EK-nak pedig – több felszólítás után – csupán augusztus 27-én, vagyis közvetlenül a hágai Jugoszlávia-konferencia előtt sikerült időleges tűzszünetre bírnia a Horvátországban harcoló feleket.⁴⁴ A fegyvernynyugvás azonban nem tartott sokáig, hiszen szeptember elején ismét kiújultak a harcok, s ezúttal már Horvátország egész területén. Ez pedig azzal járt, hogy a szeptember 7-én összeülő hágai konferencia egyik legfőbb napirendi pontjává a harcok lokalizálása és egy tartós tűzszünet megteremtése vált, ami már eleve kétségesse tette a politikai rendezésre vonatkozó nemzetközi erőfeszítések sikerét.

A brioni megállapodás és a hágai Jugoszlávia-konferencia között eltelt két hónap alatt komoly változás következett be az Európai Közösség Jugoszlávia jövőjére vonatkozó álláspontjában is. Míg Brioniban az EK elsősorban még Jugoszlávia területi integritásának fenntartása mellett képzelte el a délszláv állam jövőjét⁴⁵, a Hágában összeülő konferenciára már úgy készült közösség, hogy ott a köztársaságok függetlenedése alapján hozzon össze egy új, de még mindig összjugoszláv megoldást.⁴⁶ Ezt az EK a konferencián előterjesztett Carrington-tervben vélte megtalálni, amely elismerte a délszláv köztársaságok állami függetlenségét és határaik sérthetlenségét, de kisebbségvédelmi garanciákat, autonómiát és a köztársaságok társulását irányozta elő, továbbá megengedte volna a társuláson belüli szorosabb szövetkezést, sőt kölcsönös megállapodás esetén akár a határmódosítást is.⁴⁷ És bár a javaslat elméletileg jónak és rugalmasnak volt mondható, a délszláv háborús események megkésetté és időszerültlenné tették a konferencia elnökének béketervét. A szeptember elején meginduló harcok eredményeképpen ugyanis a JNA és szerb szabadcsapatok megszállták Horvátország közel egyharmadát (ahonnan a nem szerb lakosság zöme elmenekült vagy elűzetett), Mašlenicánál az Adriai-tengerig kijutva és a dalmát kikötőket blokád alá véve gyakorlatilag elszigetelték a horvát központi területektől Dalmáciát, Nyugat-Szlavóniában pedig észak felé nyomulva csaknem teljesen elvágták Szlavóniát, s csupán 30 km-re álltak Zágrábtól. Vagyis októberre katonailag de facto létrejött „Szerboszlávia”, azaz a nagyszerb Jugoszlávia.⁴⁸ Amikor tehát október 18-án a hat jugoszláv köztársaság közül öt (Szlovénia, Horvátország,

⁴⁴ Statement by the 82nd EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. július 10.; Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning the situation in Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. augusztus 20.; Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. augusztus 27.; Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning the situation in Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. szeptember 3.

⁴⁵ Joint declaration of the Brioni meeting on the Yugoslav crisis. Brioni, 1991. július 7.; Statement concerning the situation in Yugoslavia. Strasbourg, 1991. július 9.

⁴⁶ Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. augusztus 6.; Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. augusztus 27.; Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning the situation in Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. szeptember 3. A szóban forgó dokumentumokban az EK már csupán a belső határok erőszakos megváltoztatását tartotta elfogadhatatlannak.

⁴⁷ A Carrington-tervről, előzményeiről és hágai konferenciáról lásd Juhász J.: A délszláv háborúk. Napvilág Kiadó, Budapest, 1997. 62-70. és 82-83. o.; Silber – Little: i. m. 255-266. o.; Osmançavuşoğlu, E. G.: The Wars Of Yugoslav Dissolution and Britain's Role In Shaping Western Policy 1991-1995. Sam Papers, No. 1/2000 48-54. o.; Woodward: i. m. 179-181 o.

⁴⁸ Bosznia és Macedónia ekkor még nem deklarálta kiválását.

Bosznia-Hercegovina, Montenegró és Macedónia) vezetői elfogadták Lord Carrington béketervét, abban a biztos tudatban tehetők, hogy az amúgy is megbukik majd az akkoriban magát erősnek és győztesnek érző Szerbia, vagyis Slobodan Milošević elutasításán.

Nem kísérte siker az Európai Közösségnek a horvátországi hadszíntereken 1991. szeptember 12-én megkezdett megfigyelő tevékenységét sem.⁴⁹ A fegyvertelen civil EK-megfigyelők ugyanis csupán a nehezen megkötött tűzszünetek sorozatos megsértését, valamint azt regisztrálhatták, hogy gyakorlatilag nincs mit megfigyelniük.⁵⁰ A feleket nem térítették el a harctól sem az EK kemény hangú felszólításai, sem a kilátásba helyezett politikai és gazdasági szankciók, sem pedig azok – a már említett – olasz és német fenyegetések, melyek a tűzszünetek megszegése és a fegyveres konfliktus eszkalálódása miatt Szlovénia és Horvátország függetlenségének elismerését helyezték kilátásba.⁵¹ Ráadásul a harcok és a fegyveres összetűzések gyakran a misszió tagjainak biztonságát is fenyegették, olyannyira, hogy miután 1992. január 7-én egy szerb MiG-21-es vadászgép Varasd közelében lelőtte az Európai Közösség Megfigyelő Missziójának (European Community Monitoring Mission – ECMM) egyik helikopterét, a közösség kénytelen volt néhány napra felfüggeszteni monitoring tevékenységét, jöllehet a misszió tagjait nem vonta ki Horvátországból.⁵² Az mindenesetre már ekkor figyelmeztető jel volt, hogy a jugoszláv válság megoldásának ambíciójával fellépő Brüsszel Balkán-politikájában az egyik legfontosabb problémává már a válság kezdetétől az EK-megfigyelők biztonságának szavatolása vált.

⁴⁹ A tűzszünet-ellenőrzés megfigyelését Szlovénia kérte 1991. június 29-én, az ellenőrzés feltételeiről július 3-4-én, illetve a brioni tárgyalásokon állapodtak meg a felek. A küldetés feltételeiről és elveiről az EK-külgyminiszterek július 10-i hágai találkozójukon állapodtak meg (a misszió tagjait az EK-tagállamok adják, a megfigyelők fegyvertelenek, s az EK jelvényét viselik). A tűzszünet-ellenőrző csoport tevékenységét előkészítő 15 fős szakértői csoport július 9-én, az 50 fős ellenőrző csoport pedig július 15-én érkezett meg Jugoszláviába. Július 16-án Horvátország azzal a kéréssel fordult az EK-hoz, hogy megfigyelő tevékenységét terjessze ki Horvátország egész területére. Bár az EK külgyminiszterei július 29-i találkozójukon hajlandónak mutatkoztak a megfigyelés kiterjesztésére (200 fős ellenőrző csoporttal és egy 400 fős támogató csoporttal), erről csupán szeptember 2-án sikerült megállapodniuk a szerbeknek és a horvátoknak. Lásd Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Hága, 1991. július 5.; Statement by the 82nd EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. július 10.; Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. augusztus 27.; Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. szeptember 3.

⁵⁰ 1991. június 28. és 1991. november 23. között – vagyis nem egészen öt hónap leforgása alatt – tizennégy EK közvetítésű tűzszünetet kötöttek, illetve szegtek meg a Jugoszláviában harcoló felek.

⁵¹ 1991. augusztus 27-én az EK külgyminiszterei jelentették be kemény hangú nyilatkozatban, hogy hajlandók Szerbia nélkül is békekonferenciát tartani, s nem ismerik el az erőszakkal megváltoztatott határokat. (Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. augusztus 27.)

⁵² Lásd erre vonatkozóan Statement on the death of five members of the European Community Monitoring Mission to Yugoslavia. Brüsszel, Lisszabon, 1992. január 7.; Question No 172/92 by Mr Lagorio, Ms. Magnani Noya and Mr. Mattina (S) on Yugoslavia – shooting down of European Community helicopter. Strasbourg, 1992. március 25. Ezt megelőzően, 1991. augusztus 16-án, Okucani közelében egyszer már rálöttek egy EK-megfigyelőket szállító helikopterre. Sőt, a háborús veszély miatt a megfigyelő misszió 1991. október 10-én néhány napra kénytelen volt ideiglenesen felfüggeszteni helikopteres tevékenységét. A későbbi hasonló incidensekről lásd Statement by the Community and its Member States on the death of a member of the Monitor Mission in Bosnia-Herzegovina. Brüsszel, Lisszabon, 1992. május 4.

Amikor 1991. november 5-én a gazdasági embargóval megfenyegetett⁵³ belgrádi vezetés harmadszor is elutasította Lord Carrington (időközben módosított, s Jugoszláviát immár csak közösségként, és nem államként fenntartani kívánó) béketervét, nem csupán a Carrington-misszió és a hágai konferencia kudarca vált nyilvánvalóvá, de már azt is érzékeltetni lehetett, hogy a jugoszláv kérdést – mivel a kontinens nagyhatalmai képtelenek önállóan megoldani – nem lehet csupán „európai” ügyként kezelni. Mert igaz ugyan, hogy a béketerv elutasítását követően az EK, illetve a nemzetközi közösség számos szankciójellegű lépést tett Belgráddal szemben⁵⁴, de ezek többségéről már eleve ismert volt, hogy csupán hosszú távon lehetnek hatékonyak, s nem orvosolják a pillanatnyi jugoszláv helyzetet. Ráadásul az EK, illetve az EK-tagállamok lépéseinek némelyike, már egészen a válság kezdetétől, meglehetősen ötletszerűen és átgondolatlanul került bevezetésre. Itt és most nem csupán, sőt nem is elsősorban arra gondolunk, hogy például a november 8-i, Jugoszláviával szemben elrendelt gazdasági szankciókat az EK külügyminisztereinek decemberi találkozója visszavonta a „békefolyamatban együttműködő” tagköztársaságokkal szemben.⁵⁵ Még csak nem is arra, hogy például Németország a Jugoszláviával kötött légi közlekedési, belső hajózási és közúti szállítási egyezményét mindössze 20 napra függesztette fel.⁵⁶ Hanem mindenekelőtt az EK által 1991. július 5-én Jugoszláviával szemben elrendelt – s az ENSZ BT szeptember 26-i 713. számú határozatával megerősített, illetve kiterjesztett – fegyverembargóra, amely alapvetően hátrányos (hogy ne mondjuk: kiszolgáltatott) helyzetbe hozta a horvátokat, később pedig a bosnyákokat az egyre gyorsabb tempóban elszorbeszülő és az egyre jelentősebb területeket elfoglaló JNA-val szemben. Vukovár pusztulása éppolyan jól szimbolizálta ezt, mint a csaknem félmillió horvát és 230 ezer szerb elűzése otthonaikból, vagy Dubrovnik nyilvánvalóan értelmetlen, szerbek általi szétlővetése.⁵⁷

⁵³ 1991. november 3-án az Európai Közösség külügyminiszterei megállapodtak, hogy gazdasági embargót vezetnek be Jugoszláviával szemben, ha Belgrád elutasítja az EK békejavaslatát, amelyet a másik öt tagköztársaság elfogadott.

⁵⁴ 1991. november 8-án az EK külügyminiszterei – a római NATO-csúcs szünetében – azonnali hatállyal gazdasági szankciókat vezettek be Jugoszlávia ellen. Felfüggesztették az EK–jugoszláv megállapodás minden pontját; eltörölték az általános vámkedvezményt; korlátozták több jugoszláv áru behozatalát; megszüntették Jugoszlávia részesedését a PHARE-segélyből; általános olajembargó elrendelését kérték az ENSZ BT-től. Declaration by an extraordinary EPC Ministerial Meeting on Yugoslavia. Brüsszel, Róma, Hága, 1992. november 8. (9-én az USA és Kanada, 11-én Svédország és Svájc, 13-án Ausztrália, 19-én Norvégia és Ausztria is csatlakozott az embargóhoz. 10-én a Szovjetunió is „megértéssel” fogadta a döntést.) November 8-án az EBRD függesztette fel tevékenységét Jugoszláviában. November 11-én a 24 fejlett ország miniszteri értekezlete felfüggesztette valamennyi Jugoszláviának szánt segély folyósítását. 15-én az EFTA felfüggesztette szabadkereskedelmi megállapodását Jugoszláviával és befagyasztotta az áprilisban létrehozott 100 millió dolláros fejlesztési alapot. 26-án az Európa Tanács megvonta Jugoszlávia különleges meghívotti státuszát.

⁵⁵ Ezt követően a szankciók kizárólag Szerbiával és Montenegróval szemben maradtak fenn. Sőt, az EK külügyminiszterei 1992. január 10-én kilátásba helyezték a szankciók feloldását Montenegróval szemben is. Statement on Montenegro. Brüsszel, Lisszabon. 1992. január 10.

⁵⁶ December 1-én a német kormány döntést hozott arról, hogy december 10-től (20 napra) felfüggeszti a Jugoszláviával kötött légi közlekedési, belső hajózási és közúti szállítási egyezményét.

⁵⁷ Osmançavuşoğlu: i. m. 54. o.

Európa és az EK tehetetlenségét és erőtlenségét először maguk a konfliktus résztvevői érzékelték és jelezték: előbb Horvátország, amely már a fegyveres konfliktus kezdetétől nemzetközi békefenntartó csapatok bevetését kérte, majd Bosznia-Hercegovina, amely november 20-án fordult az ENSZ-hez hasonló kéréssel. S bár még igen hosszú ideig – egészen 1994 közepéig – eltartott, míg Európa és az európai politikusok végre felismerték saját erőtlenségüket, 1991 novemberében lényegében lezárult a balkáni konfliktusnak az a szakasza, amelynek során az Európai Közösség kizárólag egyedül és önállóan kísérelte meg megoldani Jugoszlávia problémáját. Ezt követően ugyanis békefenntartás kérdését az ENSZ, illetve – a szervezet főtitkárának személyes megbízottjaként – az amerikai Cyrus Vance vette kezébe.⁵⁸

Bármilyen paradox, azt a tényt, hogy Lord Carrington hágai kudarcra miatt a békefolyamat súlypontja az EK-ről az ENSZ-re helyeződik át Szerbia ismerte fel elsőként. Jóllehet Slobodan Milošević 1991. október elején hivatalosan még elutasította a békefenntartók telepítését, az október 9-én kinevezett Cyrus Vance-t azonban már október 12-én fogadta Belgrádban. Sőt, november 9-én a szerb vezetés elvileg már abba is beleegyezett, hogy Horvátországba „kéksisakosokat” telepítsen a világszervezet. S miután november végére a Jugoszláv Néphadsereg katonai terveinek nagy részét már megvalósította Horvátországban (tudniillik Közép-Szlavónia kivételével minden szerb terület a JNA ellenőrzése alatt állt), Milošević – abban a reményben, hogy a külföldi csapatok jelenlétét a saját javára fordíthatja – elérkezettnek látta az időt, hogy a gyakorlatban is engedélyezze az ENSZ-csapatok telepítését. Ennek következtében december elejei Belgrádi tárgyalásairól Cyrus Vance már azzal a „babérral” térhetett haza, hogy sikerült megállapodásra bírnia a feleket az ENSZ békefenntartók telepítésével kapcsolatban. Az ENSZ-főtitkár személyes megbízottjának sikere mögött azonban egyrészt az EK megváltozott álláspontja, másrészt Milošević számításai húzódtak meg.

⁵⁸ A megoldáskeresésben érintett nemzetközi fórumok „örösváltását” igen jól illusztrálja az a fordulat, melynek során a korábban EK-n belüli cselekvést leginkább szorgalmazó, s annak korlátaival keserűen szembesülő Franciaország lett a Világszervezet keretei közötti fellépés egyik legvehemensebb támogatója. Az európai integráció politikai tartalmára és külpolitikai szerepvállalására, az Egyesült Államokhoz fűződő kötelék jellegére, valamint a balkáni helyzet alakulására vonatkozóan egyaránt nagyon különböző elképzeléseket valló európai országok tehetetlenségének felismerése Párizst az ENSZ keretei közötti megoldások előtérbe helyezésére ösztönözte. A Franciaország szemében leginkább az állandó BT-tagság, s a harmadik világbeli országok részéről nyújtott támogatás előnyeinek maximálására, s ennek következtében az ország tényleges súlyán felüli befolyásgyakorlásra alkalmas, egyúttal pedig a poszt-bipoláris világrendben a multilateralizmus reménybeli letéteményesének tekintett Világszervezet első ránézésre mind jogi, mind politikai értelemben ideális keretet jelentett a jugoszláv kérdés ambiciózusabb és határozottabb kezelése számára. Ennek megfelelően az 1991 októberében a BT elnöki tisztét betöltő Franciaország aktívan támogatott minden, az ENSZ fokozottabb bevonására irányuló törekvést.

Európa és a fegyveres beavatkozás kérdése

A fegyveres harcok, illetve az Európai Közösség tűzszünet-ellenőrző tevékenységének megindulásával⁵⁹ óhatatlanul felvetődött a katonai beavatkozás kérdése. Mint utóbb kiderült a jugoszláv válság megoldását saját hatáskörén belül tartani kívánó és kényszerülő Európa nagyhatalmainak a beavatkozásról szóló döntésre, illetve annak esetleges megvalósítására csupán 1991 novemberéig – a Vukovár és Dubrovnik elleni szerb támadásig – volt reális lehetősége, ezt követően ugyanis a békefenntartáson túlmutató, illetve a felek szétválasztását célul tűző békekikényszerítő katonai akciók értelmetlenné és megvalósíthatatlanná váltak.⁶⁰

A preventívnek szánt, gyors katonai beavatkozás reális opciója azonban már jóval korábban lekerült a nemzetközi közösség napirendjéről. Mindenekelőtt azért, mert július elején az ENSZ Biztonsági Tanácsában az a nézet vált uralkodóvá, amely a Jugoszláviában kirobbant június–júliusi harcokat (hasonlóan a márciusi baltikumi eseményekhez) polgárháborúként definiálta, így sem jogilag, sem pedig politikailag nem látta indokoltnak egy békefenntartó misszió felállítását.⁶¹ Ez pedig gyakorlatilag azt jelentette, hogy Szovjetunió és az Egyesült Államok megvétózta a jugoszláviai válság katonai megoldásának opcióját, még akkor is, ha formálisan csupán látszólag Európára hagyta a kérdés megoldását.

Az öreg kontinens kezdetben eltökéltnek is tűnt. Robert Pontillon, a Nyugat-Európai Unió (WEU) főtitkára 1991. július 14-én javaslatot tett a jugoszláv fegyverszünetet ellenőrző több száz katonai megfigyelő küldésére, augusztus 7-i londoni tanácskozásukon pedig a szervezet tagállamai – Kanadát, Lengyelországot, Svédországot és Csehszlovákiát is bevonva – tárgyalásokat folytattak a katonai fellépés lehetőségéről. Szeptember 19-i bonni rendkívüli miniszteri találkozójukon ugyanakkor az EK külügy- és a WEU védelmi miniszterei (elsősorban a Nagy-Britannia, Dánia és Portugália egyértelmű ellenkezése következtében) „a katonai beavatkozás lehetőségét nem merlegelték”⁶², vagyis elvetették azt a Mitterrand–Kohl javaslatot, hogy telepítsenek 20 ezer békefenntartót a térségbe és hozzanak létre ütközőzónát a felek között, viszont megbízták a WEU-t, hogy dolgozzon ki javaslatot az EK megfigyelők védelmére.⁶³ Végül azonban a WEU 1991. október 29-i bonni találkozóján a külügyminiszterek lemondtak békefenntartó csapatok küldéséről, s 1991. november 19-i bonni találkozójukon is mindössze annyit

⁵⁹ Az EK-ra alapozott tűzszünet-ellenőrző missziójának felállításáról az EBEÉ Vezető Tisztviselőinek Bizottsága (Committee of Senior Officials) döntött 1991. július 3-4-i, prágai tanácskozásán. Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Hága, 1991. július 5.

⁶⁰ Cigar, N.: Croatia's War for Independence: The Parameters of War Termination. The Journal of Slavic Military Studies Vol. 10. No. 2. 1997. június 36-37. o.

⁶¹ Woodward: i. m. 174. o.

⁶² Statement by an extraordinary EPC Ministerial Meeting concerning Yugoslavia. Brüsszel, Hága, 1991. szeptember 19.

⁶³ Lásd Johnston, R.: The Yugoslav conflict – Chronology of events from 30th May 1991 – 8th November 1993. Defence Committee (Thirty-Ninth Session of Assembly), A/WEU/DEF (93) 14. Párizs, 1993. november 29. 1-25. o. www.funet.fi/pub/doc/world/AWEU/Documents/yugoslavia-conflict A védelmi miniszterek végül négyféle javaslatot terjesztettek elő: 1. az EU tűzszünet-megfigyelőinek logisztikai megerősítése; 2. fegyveres testőrség vezénylése a megfigyelők mellé; 3. egy 5 ezer fős; 4. egy 25 ezer fős békefenntartó erő felállítása.

határoztak el, hogy egy tengeri „humanitárius folyosót” alakítsanak ki az Adriai-tengeren.⁶⁴

A katonai beavatkozás alternatívájáról való európai lemondást az elemzők többsége alapvetően két okkal magyarázza: egyfelől az 1990-es évek eleji európai erőviszonyok sajátosságából, nevezetesen az európai politikát meghatározó három nagyhatalom – Nagy-Britannia, Franciaország és Németország – közötti nézeteltérésekből, másfelől az Egyesült Államok Európa-politikájából.⁶⁵ Ez utóbbival kapcsolatban – mivel annak részletes elemzése szétfeszítené dolgozatunk kereteit – mindössze azt jelezzük, hogy Washington délszláv-politikáját 1991 júliusa és 1994 júniusa alapvetően két szempont motiválta: egyrészt Nyugat-Európa politikai befolyásának csökkentése a délszláv térségben, másrészt a stabilitás megteremtésére alkalmas katonai beavatkozás megakadályozása.⁶⁶ Mindez azonban korántsem jelentette azt – miként oly sok elemző állítja –, hogy Washington ebben az időszakban magára hagyta volna Európát a Balkánon. Sőt ellenkezőleg, nem csupán az EBEÉ és az ENSZ BT révén volt jelen a konfliktusban, de 1991 októberétől az amerikai Cyrus Vance személyén keresztül a balkáni válságmenedzselés egyik kulcsfiguráját is ő delegálta.

A délszláv háborúk kirobbanásakor az európai nagyhatalmak közül a jugoszláv egység fenntartását mindenekelőtt precedensértékénél fogva preferálta, illetve a felbomlás folyamatának nemzetközi jogi keretek között tartásához és szigorú feltételekhez kötéséhez mereven ragaszkodó Franciaország volt a leginkább beavatkozás-párti, bár eltökéltségét nyilvánvalóan korlátok közé szorította, hogy 1991 elején a francia vezetés csupán óriási nehézségek árán volt képes előteremteni és mobilizálni az Öböl-háborúban való részvételhez szükséges 25 ezer fős francia kontingenst. Ennek ellenére tény, hogy a katonai beavatkozás ötletét a jugoszláv állam etnikai alapon való felbomlásában a „törzsek Európájának” vészes jövőjét sejtető François Mitterrand vetette fel és képviselte a legerőteljesebben az EK belül. A francia elnök elképzelései szerint az EK-országoknak szétválasztó katonai erőket kellett volna telepítenie a harcoló felek közé, a francia Európa-politika szempontjából kulcsfontosságú Nyugat-Európai Unió zászlaja alatt.⁶⁷ Tekintettel azonban arra, hogy a WEU egy ilyen akció végrehajtásához sem katonákkal, sem pedig logisztikával nem rendelkezett, Párizs kezdeményezése mögött (amelyet az EK külügyminiszterek 1991. augusztus 4-i hágai találkozásánál támogatott

⁶⁴ WEU's operational organisation and the Yugoslav crisis. WEU Defence Committee, Document 1337, 1992. november 5. 1-42. o. www.funet.fi/pub/doc/world/AWEU/Documents/yugoslav-crisis; A WEU jugoszláv válságban betöltött szerepéről lásd még Johnston, R: Lessons drawn from the Yugoslav conflict. WEU Defence Committee, Document 1395, 1993. november 9. 1-68. o. www.funet.fi/pub/doc/world/AWEU/Documents/lessons-of-yugoslav; Communications from the Chairmanship-in-office of the WEU Council. Document 1402, 1994. november 23. 1-4. o. www.funet.fi/pub/doc/world/AWEU/Documents/chairman-in-office

⁶⁵ A amerikai, brit, francia és német álláspontra vonatkozóan lásd Andor L.: Az Egyesült Államok és Nagy-Britannia balkáni politikája 1989-1995. Kézirat, 2002. 63. o.; Osmaņavușođlu: i. m.; Maull: i. m. 99-130. o.; Kiss J. L.: Az NSZK és a délszláv válság: út a pacifizmustól a humanitárius intervencióig. Kézirat, 2001. 37. o.; Gazdag F.: Franciaország kül- és biztonságpolitikája Mitterrand elnöksége idején 1981-1995. Védelmi Tanulmányok 13. Budapest, 1996.; Woodward: i. m. 173-177. o.

⁶⁶ Andor: i. m. 17-18. o.

⁶⁷ Osmaņavușođlu: i. m. 45. o.

Németország, Hollandia és Luxemburg is⁶⁸) sokkal inkább Franciaország európai pozíciói javításának szándékát, illetve az európai integráció politikai–biztonságpolitikai dimenziójának erősítésére irányuló francia törekvéseket kell látnunk, semmint egyfajta valóban aktív Jugoszlávia-politikát.

Paradox módon a francia lelkesedést többek között éppen az a Németország törte le leginkább, amely egyébként – többek között az Öböl-háborúban tanúsított passzivitásáért ért kritikák miatt – ezúttal maga sem zárkózott el a katonai beavatkozás ötletétől. A balkáni status quo-hoz az elszakadási folyamatok szigorú ellenőrzés alatt tartása érdekében mereven ragaszkodó és az újraegyesült Németország külpolitikai megnyilvánulásaival szemben ösztönösen aggályokat tápláló francia elnök számára ugyanis elfogadhatatlan volt, hogy Bonn – amelyet szerbbarát Párizssal szemben Horvátországhoz kötöttek szoros kapcsolatok – a beavatkozás elvi támogatása mellett, 1991 augusztusában nyíltan felvetette Szlovénia és Horvátország akár egyoldalú elismerésének lehetőségét is. Ráadásul ez a lépés nemcsak a francia–német viszonyban hozott felszínre alapvető nézetkülönbségek az esetleges katonai akció politikai céljait illetően, de egy olyan új, sokkoló problémával szembesítette egész Európát (az egyben tartás versus felbomlás dilemmájával), amely a legtöbb ország számára teljesen más megvilágításban helyezte a balkáni békefenntartásra vonatkozó eredeti terveket.⁶⁹ Emellett csakhamar kiderült az is, hogy a litván példa, illetve a volt NDK területén állomásozó szovjet csapatok miatt Moszkva esetleges reakciójától tartó, s alkotmányosan egyébként is gúzsba kötött német vezetés az esetleges balkáni műveletben való részvételét is csupán az Öböl-háborúban alkalmazott „csekkpolitika” útján kívánja megvalósítani.⁷⁰

A katonai beavatkozás nem túl erős lábakon álló francia ötlete mindenekelőtt azonban Nagy-Britannia ellenállásán bukott meg, Párizs mellett az egyetlen olyan európai hatalomén, amely valóban rendelkezett az ilyen akcióhoz szükséges katonai képességekkel („power projection”). London gyanakvóan elutasított minden, az Egyesült Államok nélküli önálló európai kezdeményezést. Attól tartott ugyanis, hogy az megkérdőjelezné az amerikai jelenlét fontosságát az öreg kontinensen és túlzott, általa nem kívánatosnak tartott mértékben megerősítené az európai integráció politikai dimenzióját. Emellett a saját észak-ír tapasztalatai következtében különösen óvatos brit vezetés a jugoszláv helyzet „libanonizálásától” tartva határozottan ellenezte, hogy Európa katonákat küldjön a térségbe, illetve szárazföldi akcióba kezdjen egy olyan háborús terepen, ahol a felek egyikében sincs készség a megbékélésre.⁷¹ Ráadásul a katonai opcióval London – és az EK-tagállamok többsége – a szeptember elején Lord Carrington vezetésével megkezdődő hágai Jugoszlávia-konferenciát is veszélyeztetni látta.

A többi kilenc EK tagállamnak is meglehetősen ellentmondásos volt a viszonya a katonai megoldással kapcsolatban. Többségük – a beavatkozástól mereven elzárkózó Görögország kivételével – ugyan elvben nem ellenezte egy

⁶⁸ Woodward: i. m. 174. o.

⁶⁹ Helm, S.: Yugoslavia's Divisions Expose Conflict and Confusion within the EC. The Independent, 1991. augusztus 6. Woodward: i. m. 176. o.

⁷⁰ Kiss J.: i. m. 11-12. o.

⁷¹ Johnston, P.: Britain reject Military Role in Yugoslavia. Daily Telegraph, 1991. augusztus 3.

katonai akciót, de többnyire abban bíztak, hogy kimaradhatnak abból.⁷² Ráadásul erősen megosztottak voltak a beavatkozás politikai célját illetően is. Míg ugyanis például Dánia és Olaszország felbomlás-pártinak volt tekinthető, a baszkföldi szeparatizmussal sújtott Spanyolország álláspontja a hasonló problémákkal küzdő Franciaországhoz (Korzika) és Nagy-Britanniához (Skócia, Észak-Írország) állt közelebb.

Ha az említett három európai nagyhatalomban – tudniillik Nagy-Britanniában, Franciaországban és Németországban – meg is lett volna a politikai akarat békefenntartó, illetve szétválasztó erők Jugoszláviába való telepítésére, annak kivitelezhetőségével kapcsolatban akkor is igen komoly problémák merültek volna fel. Egyfelől azért, mert a tervezett katonai megoldások a szemben álló felek beleegyezését is feltételezték, márpedig ettől Belgrád egészen 1991 novemberéig mereven elzárkózott. Másfelől pedig az önálló közös békefenntartó és/vagy békekikényszerítő fellépésnek meglehetősen rövid időn, 150 napon belüli megszervezése és megvalósítása meghaladta az európai nagyhatalmak akkori képességeit. Ha elfogadjuk, hogy a nemzetközi közösségnek 1991. június 27-e előtt nem volt indoka, 1991. november végén viszont a kialakult katonai helyzet miatt már nem volt lehetősége a fegyveres beavatkozásra, az EK mozgástere öt hónapra szűkül. Vagyis ez alatt a 150 nap alatt kellett volna a politikai döntést meghoznia, a WEU keretein belül katonai felvonulási terveket készítenie, a NATO-val együttműködve békefenntartó/békekikényszerítő erőket felállítani és a helyszínre vezényelni. (E tekintetben elég talán az 1999-es koszovói háború előkészületeinek időtartamára utalnunk, vagy arra, hogy még az eredetileg 2003-ra felállítani tervezett, intézményekkel és infrastruktúrával rendelkező közös európai gyorsreagálású erőknek is az eredeti tervek szerint mintegy 60 nap áll majd rendelkezésükre a szükséges készenlét eléréséhez.⁷³)

A katonai megoldásról való európai lemondásnak két igen komoly és hosszú távú következménye lett. Egyrészt az elmaradt, s így kudarcként megélt közös fellépés rendkívül rossz hatással volt a három hónappal később Maastrichtban meghirdetett közös európai kül- és biztonságpolitikára (elsősorban azzal, hogy mind politikai, mind pedig katonai képességbeli szempontból eleve megkérdőjelezte annak gyakorlatba való átültethetőségét), másrészt Európának a délszláv válság kezelésére csupán puha – politikai, gazdasági és humanitárius – eszközei maradtak, egy olyan időszakban, amikor a szóban forgó térségben a fegyvereké volt a döntő szó.

Írásunk második – a Felderítő Szemle következő számában megjelenő – részében a posztjugoszláv államok elismerésének folyamatát, a balkáni békefenntartásban való európai szerepvállalását, problémáit, illetve a boszniai helyzet rendezésére tett európai kísérleteket, illetve azok bukásának okait vesszünk górcső alá.

⁷² Osmançavuşoğlu: i. m. 107-108. o.

⁷³ A koszovói háborúról lásd Juhász – Magyar – Tóth – Valki: i.m. az európai gyorsreagálású erőről. Heisbourg: i. m. 76. o.

SZILVÁGYI TIBOR mk. őrnagy

**AZ ALBÁNSÁG ELLENTMONDÁSOS SZEREPE A
NEMZETKÖZI BIZTONSÁGI RENDSZERBEN**

A Pesti Hírlap tudósítója a lap 1939. április 12-ei számában az alábbi érzékletes pillanatképet rögzítette Albániáról: *„Albánia még ma is egy darab középkor a modern Európában. Az ellentétek országa. Nincsen egy tenyérnyi vasútja, de van rendszeres repülőgép-közlekedése... Van úgynevezett parlamentje, de még mindig él a régi törzsrendszere. Vannak törzsfőnökei, akik külföldi iskolákat végeztek, és mint miniszterek, követek, európai formában jelentkeznek az idegen államok fővárosaiban. És vannak törzsfőnökei, akik a hegyek között élnek, bocskorban járnak, övükben díszes agyú pisztolyt viselnek, és mindig készek a forrongásra, a lázadásra...”*¹

A hírlap múlt századi megállapításai bármily furcsa, részben ma is helytállóak. Európában nincs még egy olyan történelmileg determinált ellentétben „gazdag” ország, mint Albánia.

Az albánság nemzetállami fejlődésének megkésettsége, az albán történelem gyakori sorsfordulói és ellentmondásos elemei nagyban meghatározzák a mai Albánia és az albánság regionális biztonságpolitikai, valamint geostratégiai helyzetét. A szinte állandóan idegen uralom alatt élő albánság nem tudta önállóan alakítani sorsát, jövője a nagyhatalmi érdekek alakulásától függött. A török hódoltság konzerválta a feudális viszonyokat és elnyomta a nemzet öntudatra ébredésének kezdeményezéseit. A nagyhatalmak bábáskodásával 1913-ban létrejött csonka, de önálló nemzetállam a két világháború között visszasüllyedt a félfudális társadalmi viszonyokba, majd Enver Hodzsa „országglása” idején – átugorva a társadalmi fejlődés kapitalista rendszerét – a feudalizmust kommunizmusba ültette át. Az 1990-es évek elején a szabadságot választó, a kommunizmus béklyóitól megszabadult Albánia a „káoszba menekült”, és csak a nemzetközi segítségnyújtásnak köszönhette, illetve köszönheti, hogy nem vált önmaga elpusztítójává.

Az albánság történelme folyamán a nemzet megosztottsága és egységre való törekvése, az idegen uralom miatt létrejött vallási oportunizmus és az önként vállalt ateizmus, a politikai nyitottság és az azt követő izolacionizmus egymással szöges ellentétben álló folyamatokat eredményeztek, amelyek esetenként sorsfordulót jelentettek az albánság életében.

¹ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000) 56. o.

Az albánság balkáni szerepkörét – biztonsági helyzet szempontjából – érdekes kettősség, bizonyos ellentmondás jellemzi. Egyszerre lép fel stabilizáló erőként és destabilizáló tényezőként a Balkánon. Albánia euro-atlanti elkötelezettsége és a balkáni stabilitás érdekében tett erőfeszítései Európa békéjéhez történő egyfajta pozitív hozzájárulásként értékelhetők. Albánia törekény politikai és gazdasági helyzete, a szomszédos államokban élő albán szeparatista erők törekvései, valamint a régió túlnyúló albán szervezett bűnözés és csempészet viszont súlyos biztonsági kihívásokat és kockázatokat jelentenek a Balkán országai, és rajtuk keresztül egész Európa számára.

Az albán nép jellemrajza, kultúrája és vallási ideológiája

Európa egyik legősibb népe a nemzet fejlődésének hajnalán sajátos hagyományokat és szokásokat alakított ki, amelyek nagy részét az idegen hatalmak uralma alatt is sikerült megőriznie. Az albánok mindig képesek voltak alkalmazkodni a megváltozott körülményekhez, amelynek köszönhetően nem tűntek el a Balkán-félsziget népeinek olvasztótégelyében.

Az albánok mindennapi életében kiemelt szerepet töltött be – és tölt be ma is – a nagycsaládi (klán) struktúra, amelyben minden tagnak megvan a maga feladata. A patriarchális társadalom erre a családi kohéziós erőre támaszkodik. Az albánok vallási sokszínűsége meghatározó az albánok életében, de sohasem volt oka vagy alapja az egymás közti ellentéteknek, illetve küzdelmeknek. A katolikus, az ortodox és a muzulmán vallás hívei mindig jól megfértek egymás mellett.

Az albán viselkedés „motorja” egyfajta pragmatizmus, amely a pillanatnyi előnyöket előbbre tartja, mint a megfontolt fokozatosságot. Az észak–déli kulturális, néprajzi és nyelvi megosztottság rányomja bélyegét az albánság történelmi fejlődésére, és a XX. századig egyfajta gátló tényezője is volt az egységes nemzettudat kialakulásának.

Az albán szokásjog

A kutatók által manapság emlegetett albán szokásjog tulajdonképpen az emberi történelem hajnalán kikristályosodott bölcsességek, és egy sajátos földrajzi–történelmi körülmények közepette kialakult patriarchális társadalom íratlan jogi normáinak és szokásainak keveréke. Ennek albán neve *kanú*, amelynek jelentése „zsinórmérce” vagy irányelv. A *kanú* íratlan törvényei, előírásai valójában sohasem merültek feledésbe, évszázadokon át képezték azt a szilárd kötőanyagot, amely a katolikus, az ortodox és a muzulmán albán konglomerátumot egységes nemzetként összetartotta. Több ilyen albán szokásjoggyűjtemény létezett, amelyek egy-egy földrajzilag többé-kevésbé pontosan körülhatárolható területen voltak (vagy vannak ma is) érvényben. A legismertebb Lekë Dukagjini (XV. sz.) nevéhez fűződik, amelyet az Észak-albániai Hegyvidéken, a történelmi Mirdita tartományban, a Dukagjini síkságon (a mai Koszovó nyugati része) és Shkodra környékén alkalmazták. A történetírás Lekë Dukagjini Törvénykönyvként tartja nyilván.²

² Schütz István: Az albán szokásjog – Lekë Dukagjini zsinórmércéje (Limes – Tudományos Szemle 2000/2-3.) 185-186. o.

Az albán szokásjog talán legfontosabb vívmánya az „adott szó” szentsége. A magyarra „adott szó”-val vagy „kötelező ígéret”-tel lefordítható „besé” (határozott alakban besa) megszegése szinte jövátételten bűn, aminek büntetése a becstelen halál. A férfi „besa” nélkül nem férfi, csak „rongy ember”, akinek nincs sem becsülete, sem helye az albán társadalomban. „Besát” kér az éjszaka bezörgető vadidegen vándor (a megkülönböztetett tiszteletben és vendégszeretetben részesített vendég), „besát” ad neki a házigazda, kölcsönös „besával” biztosítja két falu a havasi legelőkre vezető utakat, „besát” kér a vérbosszú-kötelezettséget teljesítő férfi küldötte az áldozat családjától 24 órára vagy egy adott útvonalra, ameddig és amelyen áldozatának férfitagjai nem állhatnak bosszút rajta.³

Az albán társadalom nem zárkozhatott el a modern kor társadalmi fejlődésétől és vívmányaitól, ezért meg kellett reformálnia társadalmi szerkezetét és jogrendszerét. A városi lakosság – főként a Nyugaton tanult értelmiség – fokozatosan átveszi a fejlett demokráciák értékrendjét, szokásait és életvitelét. Az albán szokásjog sok tekintetben elavult, jelentősége fokozatosan csökken, de a falusi albán társadalom életében még mindig fontos szerepet játszik.

Az albánság néprajzi megosztottsága

Az albánok két jól elkülöníthető népcsoportra oszthatók. Albánia északi területein élnek a gegek, a délin pedig a toszkok. A közöttük húzóó választóvonalnak a Shkumbin folyó tekinthető. A macedóniai és a „délszláv” albánok a gegekkel állnak szoros rokonságban. A gegek és a toszkok nyelvi, kulturális, politikai, vallási és szokásbeli különbségei ma is tetten érhetők. A gegek kizárólag muzulmánok, míg a toszkok között jelentős számú a keresztény. A toszkok lakta déli területeken a görögkeleti ortodox, míg az északin a római katolikus egyház szerzett magának híveket.⁴

A tiranai Albán Tudományos Akadémia és a koszovói Tudományos és Művészeti Akadémia között 1972-ben született megállapodás értelmében Albániában és Koszovóban a toszk nyelvjáráson alapuló albán nyelvet fogadták el hivatalos irodalmi nyelvként. A gegek ebbe nyilvánvalóan nem törődtek bele, tovább őrizték saját dialektusukat, majd 1999-ben a prominens koszovói albán publicisták felvetették a geg nyelvjárás engedélyeztetésének kérdését. Jelenleg hat nyelvjárást tartanak nyilván Albániában, de a toszk maradt hivatalos.⁵

Politikai szempontokat figyelembe véve a toszkok lakta Dél-Albánia egyrészt a diktátor Enver Hodzsa egykori hazája, másrészt politikai örökösének, a jelenleg is kormányzó szocialistáknak a fellegvára. A geg országrész ezzel szemben a Sali Berisha-féle demokraták hátszaga. Az albán észak–déli dichotómia különböző jogi és igazságszolgáltatási kultúrák meglétét is jelenti.

³ Schütz István: Az albán szokásjog – Lekë Dukagjini zsinórmércéje (Limes – Tudományos Szemle 2000/2-3.) 193. o.

⁴ Szabó A. Ferenc: Albánia születése (Magyar Nemzet, 1998. október 13.) 11. o.

⁵ www.sil.org/ethnologue/countries/Alba.html – Albania

Az északi területeken az öröklés ma is patrilineáris úton (apai ágon) történik, és bizonyos területeken életben van a kanú is, a vérbosszú intézményével együtt. A mai albániai politikai életben a gegek és toszkok közti versengés a demokraták és a szocialisták küzdelmében ölt testet.⁶

Az albán társadalom sokrétű megosztottságának további bizonyítéka, hogy a nagyvárosi értelmiség és a vidéki lakosság gondolkodásmódja között is éles választóvonal húzódik. Az albánok többsége – főként a vidéki lakosság – viszonylag passzívan szemléli a nagypolitikát, mert a függetlenséget, a szabadságot és az összetartozás érzését csak az államnál szűkebb keretek között tudja értelmezni, vagyis a klán, a család és a ház szintjén. A Nyugaton tanult albán nagyvárosi értelmiség fogékonyabb a demokratikus értékrend átvételére, és hajlandó leszámolni az ősi, elavult albán hagyományokkal is. A XX. század elejének és végének albán függetlenségi harcai során nem véletlen, hogy az idegen kultúrák hatásaitól el nem zárkozható városi értelmiségi lakosság vállalt tevékeny szerepet a nemzeti identitásérzés csiréjének továbbfejlesztésében.

Az albánság vallási sokszínűsége

Az albánság vallási elkötelezettsége és megosztottsága ugyan hátráltatta a nemzetné válás folyamatát, de sajátos módon nem volt oka a belső ellenségeskedéseknek és ellentéteknek. A török hódoltság idején az albán területek megszállói ugyan rákényszerítették hitüket a helyi lakosságra, de azok az új vallást pragmatikusan kezelték, és nem váltak mélyen hívőkké. Elsősorban anyagi megfontolások vezették az albánok többségét a muzulmán vallás felvételére.⁷

A török uralom megszűntével nem változott meg lényegesen az albán nép vallási összetétele, a vallási hovatartozást toleránsan kezelték a függetlenné válást követően is. 1937-ben az albán görögkeleti egyház – Ahmed Zogolli (későbbi, ismertebb nevén Zogu) király támogatásával – elérte, hogy a konstantinápolyi pátriárka elismerje püspökválasztási jogát, így önállóvá vált. A muzulmán vallású Zogu a vallási tolerancia híve volt, intézkedésére a katolikusok és az ortodox keresztények is részt vehettek az államigazgatásban. A király a muzulmán hagyományokkal szembeállva kísérletet tett a nők emancipálására is.⁸

Az Enver Hodzsa irányította kommunista rendszer az albán kulturális forradalom jegyében (kínai mintára) 1957-ben rohamot indított a vallási intézmények ellen. A templomokat és mecseteket lerombolták vagy polgári, illetve katonai célokra alakították át, a vallási ünnepeket és ceremóniákat államiakkal cserélték fel. 1967-ben Albániát „a világ első ateista államává” nyilvánították, amit később az 1976-os alkotmány is deklarált.

⁶ Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Stefan Troebst: Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente, 41. o.

⁷ A muzulmán hitre áttért albánok kevesebb adót fizettek, és magas katonai beosztásokat, illetve jól fizető közhivatalokat tölthettek be a török adminisztrációban.

⁸ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000) 59-60. o.

Az albánokat sohasem jellemezte a túlzott vallásosság. Egy átlagos albán számára a vallás inkább jelentette a származást és az életvitelt, semmint a vak hitet. 1990-ben a Népi Gyűlés (Kuvendi Popullor) törvényt hozott a Hodzsa-rendszer egyházellenes intézkedéseinek eltörléséről és az egyházak tevékenységének engedélyezéséről. A kommunizmus ateizmusát követően a vallási közösségek a gazdasági nehézségek és a személyi feltételek hiányosságai ellenére viszonylag gyorsan konszolidálódtak. A jelentős külföldi támogatásnak köszönhetően a muzulmán egyház állt leggyorsabban talpra. 1996-ig befejezték csaknem minden mecset helyreállítását és újjáépítését, és az utóbbi években számos új muzulmán templom, iskola és egészségügyi intézmény létesült. Ma mind az iszlám, mind pedig a keresztény egyház arra törekszik, hogy a szociális intézmények anyagi támogatásával és új imaházak létrehozásával növeljék befolyásukat Albániában, illetve az anyaállamon kívül élő albánság körében.

Az albániai hívók körülbelül 70%-a muzulmán, 20%-a ortodox és 10%-a nyugati keresztény. Az északi albánok szinte kizárólag muzulmán vallásúak, míg a déliek között előfordulnak római katolikus és ortodox keresztény albánok.

Az iszlám fundamentalizmus határozott törekvései ellenére sem tudott gyökeret verni az albánság körében. A szélsőséges iszlám csoportok albániai jelenléte azonban mégsem elhanyagolható. A fundamentalista muzulmán mozgalmak egyes vezetői beépülnek az Albániában és Koszovóban, illetve a Macedónia albánok lakta területein működő segély- és egyéb nem kormányzati szervezetekbe (NGO), amelyekben vallási térítő, szervező és befolyásnövelő tevékenységet folytatnak. Függetlenségi harcukhoz a koszovói albánok szívesen fogadták a „testvéri” muzulmán országok támogatását, de nem kötelezték el magukat mellettük. Ebben nagy szerepe volt a Nyugat és az Egyesült Államok aktív albániai jelenlétének.

Albánia megkésett nemzetállami fejlődése

A többi balkáni néphez képest az albánok jelentős történelmi megkésettiséggel léptek a XX. századba. Nemzettudatuk kialakulása elmaradt a török birodalomba bekebelezett többi nép nemzetfejlődése mögött. Az idegen uralom ellen lázadó albán törzsek – a többi néphez képest jóval később – fegyvert ragadtak érdekeik védelme és a gyűlölt török hivatalnokok eltávolítása céljából. Az első balkáni háború kitörésekor (1912 októberében) az egymás ellen is hadakozó albán törzsek felismerték, hogy össze kell fogniuk, különben mások fogják érdekeiket érvényesíteni velük szemben.⁹ Az albán nemzeti mozgalom élére Ismail Kemal, az isztambuli parlament képviselője állt. Kemalt a nagyhatalmak képviselői – az osztrák–magyar külügyminiszter, a bécsi olasz és angol nagykövetek – támogatásukról biztosították. Vezetésével az albán hazafiak 1912. november 28-án, Szkander bég zászlóbontásának 469. évfordulóján Vlorában kikiáltották Albánia függetlenségét.¹⁰

⁹ Szilvágyi Tibor: A Nagy-Albánia eszmerendszer múltja és jelene (Hadtudomány 2000/2) 29. o.

¹⁰ Az ország függetlenségének kikiáltása emlékére Albánia nemzeti ünnepe a „Zászló Napja” november 28.

Az ifjú albán állam létezésének szinte első napjától kezdve a nagyhatalmak kénye-kedvének kiszolgáltatottjává vált. Az Osztrák–Magyar Monarchia és Olaszország egy életképes, etnikai, vallási és történelmi alapon szerveződött államot kívánt létrehozni, míg Oroszország balkáni befolyásának fenntartása céljából az albánok lakta területek jelentős részét (Koszovót és a dél-adriai tengerpartot) Szerbiának és Montenegrónak akarta adni. Az ideiglenes albán kormány 1913 elején terjesztette elő javaslatát, amely szorgalmazta valamennyi albán többségű terület Albániához csatolását, ezt azonban a béketárgyalásokon nem vették figyelembe. Az első balkáni háborút lezáró 1913. május 30-ai bukaresti békeszerződésben a Török Birodalom lemondott az albán területekről. Az európai nagyhatalmak londoni nagyköveti konferenciája féléves alkudozás után – miközben tovább folytak a balkáni háborúk – július 29-én olyan értelmű döntést hozott, miszerint Albánia „szuverén örökletes fejedelemség, amelynek semlegességét a Nagyhatalmak garantálják”.¹¹

A csonka nemzetállam sodródása a történelem viharában

A balkáni nagyhatalmi érdekegyensúly fenntartása érdekében 1913-ban létrehozott semleges Albánia az akkori hat európai nagyhatalom (Nagy-Britannia, Franciaország, Oroszország, Olaszország, Ausztria–Magyarország és Németország) védnöksége alá került, de határai nem terjedtek ki az etnikailag albán területek egészére. Ez előrevetítette a nemzetiségi ellentétek, az ellenségeskedés és a revizionizmus fellángolásának veszélyét. Albánia sorsáról tehát a háborút követő konferenciákon a kialakult erőviszonyok és a nagyhatalmi érdekek döntöttek. Az akkori brit külügyminiszter Sir Edward Grey beismerte, hogy a határok meghúzásánál etnikai szempontok nem játszottak szerepet, kizárólag a nagyhatalmak érdekeinek kielégítését szolgálták.¹²

Albánia akkori határait – lényegében ma is ugyanezek – az 1913. december 17-ei firenzei jegyzőkönyv végelegesítette. Északon jelentős albánok lakta területek (például Koszovó) maradtak Albánián kívül, és nem az etnikai viszonyoknak megfelelően húzták meg az Albániát és Görögországot elválasztó határokat sem. Az így létrejött Albánia területe 28 700 km² volt, amelyen akkor körülbelül 800 ezer ember élt, az akkor létező albánság alig fele.

Az első világháborút követően a nagyhatalmak Wilhelm zu Wied német herceget jelölték az albán fejedelemség élére, de az idegen uralkodó elleni felkelések és tüntetések következtében Wied herceg hamarosan kénytelen volt elhagyni az országot. Az ezt követő hatalmi harcban végül Ahmed Zogu kerekedett felül, aki egykor Wied fejedelem hű támogatója volt. Zogu önkényuralmi rendszere idején fokozatosan erősödött az albánság nemzettudata. A minden hatalmat a saját kezében összpontosító Zogu 1925 januárjában köztársasági elnökké kiáltotta ki magát, majd 1928. szeptember 1-jén Albániát királysággá „változtatta”. Azzal, hogy önmagát az „albánok királyává” választotta, érzékeltetni kívánta, hogy ő az uralkodója az Albánia határain kívül élő nagyszámú albánságnak is.

¹¹ Szabó A. Ferenc: Albánia nehézkes születése (Valóság 99/6) 81-83. o.

¹² Miranda Vickers: The Albanians – A modern history (London, New York, 1995) 70. o.

Zogu regnálása idején a korai kapitalista értékek között még többnyire fennmaradtak a feudális viszonyok, így Albánia továbbra sem tudta behozni több évszázados történelmi lemaradását.

Az 1930-as években Olaszország arra törekedett, hogy befolyását minél szélesebb körben kiterjessze Albániában, majd az országot el is foglalja. Az olasz kormány 1939. április 5-én ultimátumot intézett Zoguhoz, amelynek elfogadása esetén Albánia *de jure* is Olaszország protektorátusává vált volna, hiszen *de facto* már az volt. Zogu az ellenállás helyett a menekülést választotta, így az olasz hadseregnek sikerült három nap alatt bevenni az országot. Az olasz és albán uralkodó körök nacionalista propagandával, a „Nagy-Albánia” megteremtésének ígéretével próbálták megnyerni az albán népet a többi balkáni ország – elsősorban Görögország és Jugoszlávia – elleni agresszív terveikhez. A tengelyhatalmak sikeres balkáni hadjáratát követően, 1941 áprilisában Albánia megkapta Koszovót és a nyugat-macedóniai, valamint az epiruszi Dél-Csamurija albán lakta területeket. Ha gyenge bábállamként is, de átmenetileg létrejött Nagy-Albánia.

A teljes elszigetelődést választó totalitárius Albánia

A második világháborút követő zűrzavaros időszakban Enver Hodzsa kommunista rezsimje került hatalomra, amely nemcsak gazdaságilag, hanem ideológiailag is évtizedekre vetette vissza az országot. Az 1946. január 11-én megtartott Alkotmányozó Gyűlés eltörölte a monarchiát, majd 1946. március 14-én elfogadta az Albán Népköztársaság alkotmányát, amely a mintául szolgáló sztálini alaptörvény alapján rögzítette Albánia politikai és gazdasági berendezkedését. A kulcspozíciókat minden államhatalmi, kormányzati, katonai és rendőri szervben a kommunisták kapták meg. A kezdeti szívélyes jugoszláv–albán viszony megromlását követően Albánia a Szovjetunió felé fordult. A Varsói Szerződés megalakítása után Albánia aktívan bekapcsolódott a szervezet tevékenységébe, és a szovjet blokk valóságos „adriai hídfőállása” lett 1968-as kiválásáig. Az elhidegülő szovjet–albán kapcsolatokat követően (1961 után) Albánia Kína „szövetségét” és segítségét kereste, majd az 1970-es évek végén az izoláció és a teljes függetlenség útját választotta. Hodzsa 1985-ös halálát követően az Albán Munkapárt (AMP) élére Ramiz Alia került, aki óvatos külpolitikai nyitással és belső reformokkal próbált enyhíteni az önerőre támaszkodás politikájának káros következményein. Az albániai gazdasági és politikai reformok beindítására ösztönzőleg hatottak a kelet-európai változások is.

Pluralizmusépítés Albániában demokratikus hagyományok nélkül

Albánia az 1990-es évek elején elkötelezte magát a demokratikus reformok végrehajtása mellett, szakított izolacionista politikájával, és a korábban feladott külkapcsolatai normalizálására törekedett. A múlt súlyos politikai és gazdasági öröksége azonban megakadályozta abban, hogy az átmenet békésen és fájdalommentesen történjen meg az országban. A külvilágtól addig elzárt és becsapott albán társadalom a 90-es évek elején hisztérikus dinamizmussal vetette bele magát az új világrendbe.

1991-ben megrendezték az első többpárti választásokat, majd egy évvel később az előrehozott voksolás eredményeként eltávolították a kommunistákat a hatalomból. A győztes Albán Demokrata Párt (ADP) átvette a kormányzati feladatokat, karizmatikus vezetője, Sali Berisha pedig államelnök lett. A „demokratikus” rendet és intézményrendszert Berisha a maga és hívei javára alakította ki, amely az ország további destabilizációját, szociális feszültségeket, a lakosság tömeges elszegényedését, a bűnözés növekedését és a zűrzavar elmélyülését eredményezte. Albánia politikailag kettészakadt, az északi területeken élő geggek az ADP-t, a déli országrészben élő toszkok a szocialistákat támogatták.

Az 1996-os általános választásokon ismét az ADP győzött – igaz, csak némi szabálytalanságok segítségével –, de a hatalmat nem tudhatta sokáig magáénak. Az országos méreteket öltő piramisjáték ugyanis 1997-ben romba döntötte az amúgy is ingatag lábakon álló albán gazdaságot, a szociális rendszert, az államigazgatást, és általános anarchia lett úrrá az országon. Az albán politikai vezetés, a rendőri és a fegyveres erők nem tudták elejét venni a fosztogatásoknak, a fegyverraktárak kirablásának, az általános zűrzavarnak, és az országban polgárháborús konfliktus robbant ki. Albániát csak a gyors nemzetközi segítség mentette meg az összeomlástól.

Az 1997. évi előrehozott választásokon a szocialisták elsöprő győzelmet arattak, és megszerezték a parlamenti képviselői helyek kétharmadát. Az ADP kudarcának oka, hogy a piramisjátékok csődje miatt a párt hitelét veszítette, és a szocialista vezetők ezt kihasználva kampánybeszédekben ellentételezést és kártalanítást ígértek a szerencsejátékok áldozatainak. Az ország politikai és gazdasági stabilizációjára ugyan történtek kísérletek, de az általános válságon, a korrupción és a szervezett bűnözésen az új vezetés sem tudott úrrá lenni. 1998-99 folyamán a koszovói válság miatt a nemzetközi figyelem ismét Albániára irányult.¹³

A koszovói válság és Albánia

Albánia az 1990-es évek első felében súlyos politikai, gazdasági és morális válsággal küszködött, ezért az általánosan meglévő igény ellenére nem tudta kellőképpen támogatni a koszovói függetlenségi törekvéseket. Az északi geg klánok szervezett bűnözéssel foglalkozó csoportjai azonban az illegális tevékenységből szerzett pénzekkel „nem hivatalosan” segítették a koszovói albánokat. Az albániai politikai vezetés ellenben nyíltan nem vállalhatta a „szolidaritást”, mert az ország maga is külföldi segélyekre szorult. A vezető hatalmak (az Egyesült Államok, az EU-tagországok és Oroszország) nem nézték jó szemmel Koszovó önállósodási törekvéseit, ezért politikai és gazdasági nyomásgyakorlással Albánia be nem avatkozását szorgalmazták.

¹³ Szilvágyi Tibor: A Nagy-Albánia eszmerendszer múltja és jelene (Hadtudomány 2000/2) 29-30. o.

A nemzetközi közösség Daytonban nem foglalt állást Koszovó kérdésében, amely csalódásként érte az albánság vezetőit és az albániai politikusokat. Ennek következtében 1996-ban megváltozott Albánia visszafogott Koszovó-politikája. Egyfajta radikalizálódás volt tapasztalható a demokrata vezetők álláspontjában. Berisha – saját pozíciója erősítése céljából is – szakított a mérsékelt Ibrahim Rugovával, a Koszovói Demokratikus Liga vezetőjével, Koszovó nemzetközileg el nem ismert elnökével, és helyette a „keményebb” politikát folytató Adem Demaçit, később pedig a Koszovói Felszabadítási Hadsereget (UÇK) támogatta.

1996 végén – a piramisjáték ország egészére kiható összeomlása miatt – az Albániában kitört zavargások nyomán a feldühödött tömeg kirabolta a hadsereg és a rendőrség fegyverraktárait. Néhány harckocsi és páncélozott szállító harcjármű, 800 ágyú, 560 ezer gyalogsági fegyver, 1,5 milliárd lőszer, valamint 3,5 millió kéziigránát tűnt el nyomtalanul. A nehézfegyverzet nagy része végül visszakerült a laktanyákba, de a könnyűfegyverek és a lőszer nem. Az anarchiának „köszönhetően” virágzásnak indult a feketekereskedelem, a csempészet, a hatalmat átvette a maffia. Lassan kialakultak az UÇK utánpótlási bázisai, az albán radikálisok megalapozták a koszovói függetlenségi harc hátterét. A fegyver már nem számított hiánycikknek.¹⁴

Az 1997-ben hatalomra kerülő szocialisták – számítva a nemzetközi közösség gazdasági és politikai segítségére – világossá tették: Rugova mérsékelt politikáját – amellyel a Nyugat is egyetértett – részesítik előnyben, és nem támogatják a radikális UÇK fegyveres akcióit. Megerősítették az albán–jugoszláv határt, de az illegális határátlépéseknek és a szervezett bűnözés növekedésének nem tudták elejét venni. A Nano-kormány Koszovó tagköztársasági státusáért szállt síkra, amely a demokraták szemében visszalépés volt a Rugovák 1991. évi függetlenségi határozatához képest.¹⁵

A szocialisták vezette albán kormány az 1998 elején kibontakozó koszovói válságban két oldalról is nyomás alá került. A nemzetközi közösség visszafogottságra és tartózkodásra intette az albániai politikai vezetést a koszovói albánok függetlenségi törekvései támogatásának tekintetében, míg az ellenzéki demokrata erők a segítségnyújtás megvonása miatt koszovói testvéreik elárulásával vádolták meg őket. Berisha a szocialisták támadási felületének növekedését saját hatalmi céljainak elérésére akarta kihasználni, ezért még az ország 1997-es polgárháborús helyzetét követő viszonylagos stabilitást is kockára tette. A hatalmi harc során számos merényletre és az ellenzékiek által gerjesztett zavargásokra került sor. 1997 márciusa és szeptembere között közel 1200 gyilkosság történt Albániában.

A demokrata párti vezető, Berisha elővette a nacionalizmus és az irredentizmus eszméjét, és a koszovói albán testvérek megsegítésére fegyveres önkéntesek toborzását követelte. Pandeli Majko (Fatos Nano utódja) albán miniszterelnök – engedve a nyomásnak – feladta tartózkodó politikáját és retorikájában a koszovói albán követeléseket támogatta. Az albán kormány szemtől szembe állt az Észak-Albániában kiépített koszovói albán kiképzőbázisok,

¹⁴ Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage, 64-65. o.

¹⁵ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000) 351. o.

fegyverraktárak és utánpótlási bázisok léte felett, és nem akadályozta meg a fegyveresek, de a bűnözők határátlépését sem.

A szocialisták később megpróbálták kihasználni a koszovói válságot az albánság összefogására és az egységes nemzettudat kialakítására. Berisha azonban még mindig a nemzet érdekei fölé helyezte hatalmi ambícióit, és inkább az ország megosztására, a bizonytalanság fenntartására törekedett. Az albán kormány a nemzetközi elvárások és egy szűk, de befolyásos réteg (a gegek vezetőinek) akarata között balanszírozott.

A fokozódó etnikai tisztogatásokról (racskai mészárlás, 1999. január 15.), az UÇK és a szerb fegyveresek közötti véres leszámolásokról, majd a rambouillet-i tárgyalások kudarcáról érkező hírek egyértelművé tették Tirana álláspontját. Az albán diplomácia határozottan támogatta az 1999 eleji párizsi tárgyalásokat és a koszovói albán delegáció szándékát, hogy aláírják a jelentős autonómiát biztosító megállapodást. Ekkor már titkon számítottak a NATO szerbek elleni beavatkozására, amelyet az albánok ügyük nemzetközi támogatásaként értékeltek. 1999 márciusában az ellenzéki Albán Demokrata Párt felhagyott a parlamenti tevékenység bojkottjával, és az erők összefogására hívott fel a koszovói válság megoldása érdekében. Az albániai politikai élet konszolidálódása ebben a tekintetben a válság pozitív hozadékaként is felfogható.¹⁶

Tirana Koszovó-politikájának gyors változását mutatja az 1998-as év végi, akkor még bizonytalan, majd a NATO-bombázások idején született határozottabb állásfoglalás, illetve majd a koszovói nemzetközi protektorátus létrejöttét követő egyértelmű kiállás Koszovó függetlensége mellett. A Nano-kormány 1998 novemberében Dayton-típusú megoldást javasolt, azaz egy nemzetközileg ellenőrzött időszakot (három-öt év), amely után a helyiek akarata szerint döntenének Koszovó sorsáról. 1999. április 28-án, a koszovói válság forróján Meidani albán köztársasági elnök az Európa Tanács (ET) közgyűlésén – kifejtve Albánia Koszovó-politikáját – már „multietnikus megoldást” szorgalmazott, azaz egy nemzetközi protektorátus felállítását és a tartomány végleges státusának nyitva hagyását. Az ET 1999. szeptember 22-ei ülésén Vili Minarolli albán parlamenti képviselő már az előzőnél is többről, Koszovó függetlenségének szükségességéről beszélt.

Az albán kormány üdvözölte a koszovói konszolidáció beindulását, a KFOR és az UNMIK tevékenységét és az UÇK polgári szervezetté alakítását, mint fontos lépést, amely hozzájárul a térség békéjének megteremtéséhez. Az idő azonban végül nem ezt igazolta, hiszen rövidesen megkezdődött a koszovói kisebbségek (főként a szerbek és romák) elűldözése a lakóhelyükről.

Az albániai és a koszovói albánság 80 éves különélése során eltérő világszemlélet, tradíciók és életkörülmények alakultak ki közöttük, amelyek inkább az elkülönülés irányába hatottak. A Jugoszláviát sújtó szankciók és a belgrádi elnyomó politika révén ugyan csökkent a civilizációs különbség Albánia és Koszovó között, a koszovói menekültek 1999-ben szerzett albániai tapasztalatai mégsem erősítették bennük a gyors egyesülés vágyát.

¹⁶ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000) 353. o.

Az utóbbi években ellentétes folyamatok játszódtak le: a demokratizálódó Albánia egyre közelebb került Európához, míg az elszigetelődő Jugoszlávia (ma Szerbia és Montenegró) eltávolodott tőle.

A NATO légitámadásai idején Albániában menedéket lelt közel 450 ezer koszovói albán jelentős részében mégis feléledt a testvériség érzése az anyaállamban élő nemzettársai iránt. Ekkor a megkérdezett menekültek 50%-a úgy nyilatkozott, hogy támogatja az egyesítést Albániával, 25% szorosabb kapcsolat kiépítését tartaná fontosnak Albánia és Koszovó között. 90% úgy vélekedett, hogy Koszovó jövőjét illetően Albániának komoly szerepe lesz az elkövetkezendőkben, hiszen történelmük és hagyományaik közösek.¹⁷

A koszovói válság részben egyesítette az albánságot. Az albánok félretették politikai, kulturális és ideológiai különbségeiket, és az albán kérdés rendezése érdekében összefogtak a közös ellenséggel szemben. A koszovói válság hatására az albán nép identitástudata jelentős mértékben megerősödött.

Az albán külpolitika prioritásai

A jelenlegi albán külpolitika deklarált célkitűzése az ország euro-atlanti integrációjának mielőbbi megvalósítása és az együttműködés erősítése a nemzetközi szervezetekkel. Albánia jó kapcsolat kialakítására törekszik szomszédjaival, és eltökélt szándéka, hogy tevékenyen hozzájáruljon a Balkán és ezen keresztül Európa biztonságához. A politikai vezetés kiemelt figyelmet fordít az Albánia határain kívül élő albánság helyzetére, és nemzetközi fórumokon is kiáll az albán (nemzeti) érdekek védelme mellett.

Az albán külpolitika legellentmondásosabb pontja az iszlám országokkal fenntartott kapcsolatok kérdése. Albánia 1992 decemberében tagja lett az Iszlám Konferenciának, amellyel nem kis felháborodást keltett a nyugati világban. Albánia az iszlám országokat tömörítő nemzetközi szervezethez elsősorban gazdasági megfontolásból csatlakozott. A várt pénzügyi támogatás azonban elmaradt, ezért a tagság azóta is éles belpolitikai csatározások tárgya. Az országban megjelentek egyes iszlám terroristák a különböző jótékonyági szervezetek tagjaiként vagy képviselőiként. Állítólag egy alkalommal (1994-ben) a hírhedt első számú terrorista, Oszama bin Laden is tartott „terepszemlét” Albániában.¹⁸

Mivel az albán társadalomra egyáltalán nem jellemző a vallási fanatizmus, az iszlám kapcsolat nem lehet külpolitikai prioritás. Az iszlám országok befolyásnövelő törekvései egyelőre nem jártak sikerrel Albániában. Az ország politikai vezetésének deklarált euro-atlanti integrációs szándéka és a nyugati segítség szükségessége Albániát az Európai Unió és a NATO felé vezető úton tartja.

¹⁷ International Crisis Group: Albania: State of the Nation, 2000. 03. 01. 6-7. o.

¹⁸ www.fas.org/man/crs/: Albania: Country Background Report 2000. június 29.; 5. o.

Euro-atlanti integrációs törekvések

Albánia a legfontosabb politikai és gazdasági célkitűzésnek az Európai Unióhoz való csatlakozást tekinti. Az Európai Közösség Albániával már 1992 májusában megkötötte a kereskedelmi és gazdasági együttműködési megállapodást. Még ugyanazon év decemberében több kelet-európai ország mellett az EU Albániára is kiterjesztette a PHARE-programot. 1999-ben az Unió egy új „stabilitási és együttműködési folyamatot” ajánlott a délkelet-európai államoknak – köztük Albániának is –, amelynek célja a Stabilitási és Együttműködési Megállapodás előkészítése az adott ország és az unió között. Albánia álma az európai unió társult tagság elérése, amely jelentős előrelépést jelentene számára az európai integráció tekintetében.¹⁹

Albánia a „demokratikus” fordulat megindulását követően már 1990 szeptemberében tagsági kérelmet nyújtott be az EBESZ-hez. Felvételére végül 1995-ben került sor, amikor egyúttal az Európa Tanácsnak is tagjává vált. Ezzel nemzetközileg is elismerték az emberi jogok és Európa biztonsága érdekében vállalt albániai elkötelezettséget.

Albánia euro-atlanti integrációs törekvésében a NATO-tagság mielőbbi elérése kiemelt prioritást élvez. A hivatalos propaganda ellenére túlzás, hogy az albán közvélemény egyöntetű a NATO-csatlakozás kérdésében. Egyes szervezett bűnözői körök jobban érdekeltek a belpolitikai viszonyok bizonytalanságában és a rendezetlen köz-, illetve államigazgatási rendszerben. Albánia 1992 decemberében – a kelet-európai országok közül elsőként – tagfelvételi kérelmet nyújtott be a NATO-hoz. Ezt azonban akkor a NATO illetékes szervei korainak tartották.²⁰

Albánia a „demokratikus kezdetektől” fogva kiemelt figyelmet tulajdonított a NATO-val történő szoros együttműködésnek. 1992. június 5-én Albánia tagja lett az Észak-atlanti Együttműködési Tanácsnak (NACC), majd ennek folytatásaként Sali Berisha albán elnök 1994. február 23-án a NATO központjában aláírta a Partnerség a Békéért (PfP) Keretdokumentumot.²¹

Ezt követően számos albán–amerikai, illetve más többnemzeti PfP-rendezvényre került sor. A 2000 júniusában megrendezett „Cooperative Dragon–2000” PfP-gyakorlaton az albán haderő erején felül teljesített, az akció az éves katonai költségvetés jelentős részét felemésztette. Az albán haderő mindig aktív részese volt a NATO PfP-programjainak, de szűkös anyagi forrásai korlátozták lehetőségeit. A NATO-aspiráns országok találkozóinak az albán politikai és katonai vezetés nagy jelentőséget tulajdonít, azt egyfajta fórumnak tekinti az államok közti tapasztalat- és véleménycserére.

¹⁹ M. A. Smith: Albania 1999-2000 (Conflict Studies Research Centre, May 2000) 4. o.

²⁰ Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000) 297. o.

²¹ NATO Kézikönyv (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet – Budapest, 1997) 373. és 387. o.

Albánia a NATO tagállamaival, kiemelten az Egyesült Államokkal igyekszik intenzíven fejleszteni kétoldalú politikai és katonai kapcsolatait. Az albán–amerikai viszony elmélyüléséhez nagyban hozzájárult, hogy Albánia a boszniai válság idején átengedte területét az amerikai felderítő repülőgépek számára. 1998. június 15-én, a koszovói válság kiéleződése idején, „Determined Falcon” fedőnevű NATO légi gyakorlatot tartottak Albániában és Macedóniában. A NATO 1999. évi Jugoszlávia elleni légi támadásai során Albánia aktív szerepet vállalt a szövetségesek kiszolgálásában. A NATO rendelkezésére bocsátotta kikötőit és repülőtereit, valamint egyes katonai objektumait.²²

Albánia az 1996. május 31-én és június 1-jén megrendezett bécsi külügyminiszteri találkozón a Közép-európai Kezdeményezésnek teljes jogú tagjává vált. 1999. június 10-én aláírta a Délkelet-európai Stabilitási Paktumot, amellyel deklarálta a Balkán biztonságának és stabilitásának megteremtéséhez való hozzájárulásának szándékát. 2001-ben Albánia töltötte be a Délkelet-európai Együtműködési Folyamat (SEECF) soros elnöki tisztségét.

Stratégiai partnerség az Egyesült Államokkal

Albánia különleges kapcsolatokat ápol az Egyesült Államokkal. Az ország politikai vezetése már az 1990-es évek elején folyt délszláv háborúk alatt is segítséget nyújtott az amerikai politikai és katonai érdekek érvényre juttatásában, majd ezt követően, a koszovói válság idején igazi partnerekké váltak. Albánia befogadta és a nemzetközi közösség segítségével menedéket nyújtott a többszázezer koszovói albán menekültnek. A KFOR előőrsének egy része Albániában várhatta missziójának kezdetét. 2001. szeptember 11-ét, az Egyesült Államok elleni terrortámadást követően ismét felértékelődött Albánia szerepe. Az ország vezetése jól kihasználta a történelmi lehetőséget, és felajánlotta segítségét a nemzetközi terrorizmusellenes harcban, holott erre szűkös anyagi lehetőségei miatt csak korlátozottan volt lehetősége. 2002 augusztusában egy 30 fős albán kontingens csatlakozott az afganisztáni International Security Assistance Force (ISAF) kötelékéhez. Feladata a kabuli repülőtér védelmének biztosítása.²³

Albánia felajánlotta közreműködését a terroristák elleni nemzetközi hajsza sikeres végrehajtása érdekében is. Az ország vonzó volt a terroristák számára. Egyes keresett terroristák – köztük Oszama bin Laden is – pénzmosásra, illegális gazdasági tevékenységük leplezésére, illetve „pihenésre” használták Albániát. Az amerikai terrortámadást követően az albán hatóságok több terrorcselekmény végrehajtásával vádolt személyt kiadtak, illetve kiutasítottak Albániából, sok esetben szervezeteikkel együtt. Ez nem volt könnyű elhatározás az albánok részéről, hiszen ezek az úgynevezett „segélyszervezetek” sok pénzt befektettek és elköltöttek az országban, így a döntés következményeként komoly bevételektől esett el az állam. Az Egyesült Államok feltehetően most is kihasználja az albánok azon előnyét, hogy alkalmazkodóképességük magas fokú, és muzulmánként – akik azonban nem fanatikusok és fundamentalisták – könnyebben „mozognak” az iszlám közösségekben.

²² www.fas.org/man/crs/: Albania: Country Background Report 2000. június 29.; 4. o.

²³ www.rferl.org/nca/features/2002/08/05082002145127.asp

Az Irak elleni 2003-as műveletek során a dominánsan amerikai–brit erők alkotta koalíció mellé felsorakozott Albánia is. Az ország politikai vezetése feltétlen és teljes támogatásáról biztosította az Egyesült Államokat. Átengedte légtérét, útjait és kikötőit az Irak-ellenes erőknek. A katonai műveletek befejezését követően pedig a különleges alakulatok egy 70 fős kontingense csatlakozott az iraki háborút követő konszolidációs feladatokat végrehajtó nemzetközi békefenntartó erőkhöz. Az albán katonák feladata fontos épületek őrzése és védelme.²⁴

Albánia önerőből jelenleg és még néhány évig nem képes ellátni vállalt békefenntartói feladatait. Általában azok a nemzetek adnak felszerelést a számukra, amelyeknek az alárendeltségében működnek. Az albániai felajánlások gesztus értékűek. Megnyitják a nyugati, főként amerikai segélyek előtt az utat, és így viszonylag kis ráfordítással jelentős támogatást és kedvezményeket élvez az ország. Albánia számára az Egyesült Államokkal fenntartott stratégiai partnerség geopolitikai, politikai, gazdasági és katonai előnyökkel egyaránt együtt jár. Albánia az amerikai segítség fejében feltétel nélkül támogatja az amerikai világpolitikát. Az ország politikai vezetése kétoldalú megállapodást kötött az Egyesült Államokkal, hogy nem ad ki amerikai állampolgárokat a 2002 nyarán alakult Nemzetközi Büntetőbíróságnak (ICC).

Az albán kérdést az Egyesült Államok az albánok javára rendezné, azaz támogatja a népek önrendelkezési jogát, ez esetben a koszovói albánok függetlenségi törekvéseit. Az albániai demokratikus átalakulást és a gazdaság konszolidációját amerikai tanácsadók segítik, és a haderőreformot is amerikai szakértők irányítják, ellenőrzik, illetve menedzselik. Az Albániának nyújtott pénzügyi támogatásnak az szab határt, hogy a helyi sajátosságoknak megfelelően a segélyek egy jó része kézen-közön eltűnik, nyoma vész. A kiterjedt korrupció, a szervezett bűnözés és a csempészet a legfelsőbb politikai köröket is magával ragadja. A pragmatizmus nem ismer határokat.

Az albániai biztonság- és védelempolitika célkitűzései

Albánia az 1990-es évek elejétől instabil katonai–stratégiai helyzetének megerősítése céljából katonai együttműködési megállapodásokat kötött számos országgal. 1998-ban részt vett a Délkelet-európai Többnemzeti Békefenntartó Dandár (SEEBRIG) megalakításában. (A békefenntartó erő célja a válságmegelőzés és válságkezelés a balkáni térségben.)

Az albán parlament 2000. január 28-án elfogadta az „Albánia biztonságpolitikája” és az „Albánia védelempolitikája” című dokumentumokat. Ez utóbbi részletezi az ország haderejének tízéves fejlesztési tervét, összhangban Albánia azon törekvéseivel, hogy aktívan együttműködjék a békepartnerségi programban részt vevő államokkal, és belátható időn belül (egyes ambiciózus elképzelések szerint néhány éven belül) a NATO tagjává váljon.

²⁴ www.origo.hu/nagyvilag/20030313albania.html

Az albán hadsereg jelenleg az alaprendeltetéséből adódó feladatait sem képes ellátni. Az albán fegyveres erők technikai felszereltsége, a személyi állomány felkészültsége, a haderő átszervezésének állapota és a mozgósítás rendszerének működőképessége messze elmarad a nyugati normáktól. Az ország fegyveres védelme megoldatlan, a határőrség az ország határait és a parti vizeket nem képes ellenőrizni. A hadsereg alakulatai csak részben feltöltöttek, hadrafoghatóságuk alacsony szintű. Az albániai légtér ellenőrzése és védelme gyakorlatilag nem megoldott. Albánia NATO-felkészülési dokumentuma, az albán „Membership Action Plan” (MAP) évről évre sok olyan kötelezettséget fogalmaz meg, amelyeket az ország rendszerint nem tud teljesíteni.

Az albán vezetés egy szervezeten jobban összefogott, egységes, jól felszerelt és kiképzett, gyorsan reagáló, és „modul rendszerben” működő hadsereg létrehozására törekszik. Ez az albán haderő esetében – az utóbbi évtizedben végbement belpolitikai és társadalmi folyamatok következményeként – nem a haderő leépítésével, hanem a békelétszám növelésével járt együtt.²⁵

Az 1997-ben bekövetkezett társadalmi összeomlás következtében a haderő szinte megszűnt létezni. A 40 ezer fős fegyveres erőből alig 20 ezer tért vissza állomáshelyére, a mozdítható fegyverek nagy részét pedig szétlopkodták. A haderő újjászervezése csak nemzetközi segítségnyújtást követően, külföldi segítséggel vált lehetővé.

Az olasz erők vezette „Alba-műveletben” részt vevő konszolidációs csapatok 1997. augusztus 10-én ugyan hivatalosan elhagyták Albánia területét. Nem hivatalosan azonban egy zászlóalj erejű olasz (700 fő), illetve századszintű görög és török, valamint román alegységek maradtak az országban azzal a céllal, hogy támogatást nyújtsanak az új albán fegyveres erők felállításához és kiképzéséhez. A külföldi csapatok további albániai állomásoztatásának igazi szándéka a viszonylagos stabilitás megteremtése volt, de szerepet játszott a politikai és gazdasági befolyás növelésének igénye is.

Az 1997-es albániai összeomlást követően a NYEU a „MAPE-művelet” (Multinational Advisory Police Element) keretében – közel 150 fővel – albán rendőröket képezett ki, míg a NATO a PfP keretében az albán fegyveres erők felkészítését segítette. A tiranai NATO PfP-képviselőlet megnyitása mellett számos állam, köztük az Egyesült Államok, Olaszország, Németország, Görögország és Törökország a kétoldalú kapcsolatok ápolása érdekében katonai képviselőket küldött Albániába.²⁶

Az albán fegyveres erőket az elmúlt években több ország is támogatta katonai eszközökkel és kiképzéssel. A térség biztonságának fenntartásában leginkább érdekelt NATO-tagállamok (Olaszország, Görögország és Törökország) tevékeny szerepet vállalnak az albán katonai infrastruktúra helyreállításában, illetve kiépítésében. Az albán fegyveres erők és a rendőrség nyugati segítséggel történő fejlesztésére az ország közbiztonságának javítása és a szervezett bűnözés

²⁵ www.nato.int/docu/speech/2000/s001206j.htm: Marko Bello albán védelmi miniszterhelyettes beszéde 2000. december 6-án az EAPC védelmi minisztereinek konferenciáján

²⁶ M. A. Smith: Albania 1999-2000 (Conflict Studies Research Centre, May 2000) 2. o.

viasszaszorítása céljából van szükség. A haditengerészet korszerűsítése az Adriai-tengeren keresztül folyó kábítószer- és emberkereskedelem megakadályozását szolgálja.

Az Olaszország és Albánia közötti biztonsági együttműködés az olasz erők vezette 7000 fős „Alba-művelet” végrehajtása óta gyümölcsöző. Mindkét ország érdekelt az albániai belső viszonyok rendezésében. A két ország hatóságai közös problémáival küzdenek, a mindkét államnak óriási károkat okozó, kiterjedt maffiatevékenység ellen harcolnak.²⁷

Albánia a Bécsi Dokumentum részes államaként minden évben jelentést készít hadereje állapotáról és a tervezett beszerzésekről, fejlesztésekről, illetve gyakorlatokról (Defense Planning). Az albán hadsereg első nemzetközi művelete az SFOR-részvétel volt. Az albán kontingens 1996 óta teljesít szolgálatot a Rajlovac közelében települt német logisztikai bázison, ahol őrző-védő feladatokat lát el. Az albán hadsereg állapotát jól szemlélteti, hogy a katonák német egyenruhát hordanak, német fegyvereket viselnek, a Bundeswehr képezte ki őket, és német alárendeltségben szolgálnak.²⁸ Sajátos és egyben hasznos albán hozzájárulás a boszniai válságkezeléshez, hogy az IFOR Bosznia-Hercegovinába induló első 300 fős kontingensét az albániai magas hegyek között készítették fel. Albánia hozzájárulása a nemzetközi békefenntartáshoz az utóbbi időben kiegészült az afganisztáni és iraki misszióval, amelyek erőn felüli elkötelezettségi szándékot mutatnak.

Albánia a nemzetközi non-proliferációs egyezmények aláírásával erejéhez és képességeihez mérten tevékeny szerepet kíván vállalni a globális biztonság és stabilitás megteremtésében is. Az ország részes állama az Atomsorompó Szerződésnek (NPT), a Genfi Jegyzőkönyvnek, a Biológiai és Toxin Fegyver Tilalmi Egyezménynek (BWC), a Vegyifegyver Tilalmi Egyezménynek (CWC) és az Ottawai Egyezménynek.²⁹

Szomszédságpolitika

Albánia jó kapcsolatok kiépítésére törekszik a Balkán minden államával, köztük elsősorban a szomszédaival. Albánia szomszédságpolitikáját jelentősen befolyásolja és meghatározza a régióban kialakult bonyolult biztonsági helyzet.

A NATO jugoszláviai légitámadásai idején megszakadtak az albán–jugoszláv diplomáciai kapcsolatok. Szlobodan Milosevics szövetségi elnök bukása után Jugoszláviában a változásokat sürgető ellenzék vette át a hatalmat, és megkezdődtek a demokratikus folyamatok. Elhárultak az akadályok a kétoldalú kapcsolatok rendezése előtt. A két ország viszonya a koszovói feszültségek miatt azonban korántsem felhőtlen. Belgrád továbbra is Szerbia részének tekinti Koszovót, míg Tirana óvatosan ugyan, de a koszovói albánok önállóságát szorgalmazza. Albánia támogatja Montenegró elszakadási törekvéseit, és jó kapcsolatokat ápol a helyi függetlenségpárti vezetőkkel.

²⁷ www.nato.int/structur/DS/www.eodastt/background.htm: Background notes: Albania

²⁸ www.nato.int/sfor/indexinf/87/alban/t000515a.htm: The Albanian security platoon

²⁹ Non-proliferációs ABC – Multilaterális fegyverzet-ellenőrzési megállapodások és exportellenőrzési rendszerek (Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma Budapest, 2000) 76. o.

A macedóniai albánok az egykori Nagy-Jugoszlávia szétesése után egyre erőteljesebben kezdték követelni jogaikat. Igényt tartottak és tartanak ma is az „államalkotó nemzet” státusára. 1992-ben kikiáltották az Illirida Autonóm Köztársaságot, amely nem kapott nemzetközi elismerést. A szembenállás csökkenéséhez jelentősen hozzájárult az ENSZ-csapatok 1992. évi megjelenése és az albán pártok „bevétele” a macedón kormányba. A kisebb-nagyobb nézeteltérések ellenére az albán–macedón kapcsolatok lassan, de javultak, amelynek eredményeként 1998 januárjában Fatos Nano miniszterelnök szkopjei látogatásakor a felek nyolc együttműködési megállapodást írtak alá. Albánia a kétoldalú kapcsolatok normalizálására és elmélyítésére törekszik Macedóniával a jelentős albán kisebbség (aránya hivatalosan 20% körüli) érdekében. Az albániai politikai vezetés a Macedóniában élő albánok jogainak védelme, valamint a térség biztonságának fenntartása érdekében a macedón belpolitikai helyzet stabilitásában érdekelt. Albánia és Macedónia Horvátországgal együtt alkotják az úgynevezett „Adriai Hármak” csoportot, amely a NATO-bővítés harmadik körében – feltehetően 2006-2007 folyamán – csatlakozhat a katonai szövetséghez.

A görög–albán kapcsolatok a kisebbségek helyzete miatt az 1990-es évek elején igencsak hűvösek voltak. 1993 nyarán az albánok szeparatista törekvésekkel vádolták meg az egyik görög kisebbség tagjait, akiket ki is toloncoltak Görögországba. Válaszul Athén 20 ezer albán menekültet utasított ki az országból. A következő évben gyakran határincidensekre került sor. A kapcsolatok csak 1995-től normalizálódtak, amikor Berisha elnök kegyelmet adott a nacionalista törekvésekkel vádolt Omonia-vezetőknek.³⁰

1996-ban a két ország kölcsönös barátsági és együttműködési szerződést írt alá, amely lehetővé tette az Albániában élő görög és a Görögországban élő albán kisebbség nyelvhasználatáról, képzéséről és jogairól szóló egyeztető tárgyalások megkezdését. Albánia gazdaságilag is érdekelt abban, hogy Görögországgal jó kapcsolatokat alakítson ki, hiszen az ország déli területein a görög tőke jelentős részesedést szerzett. A hellén társadalomban azonban meglehetősen erős az albánokkal szembeni előítélet, elsősorban az albán bűnözés növekedése miatt.³¹ A koszovói és a macedóniai események tükrében gyanakodva fogadják a régióban élő albánok különböző követeléseit (státusuk rendezése, anyanyelvi iskolák, intézmények nyitása, stb.).

³⁰ Az Omonia egy görög kisebbségi párt Albániában.

³¹ www.fas.org/man/crs: Albania: Country Background Report 2000. június 29. 4. o.

Összefoglaló

Az albánság szerepe ellentmondásos a Balkán biztonságának alakulása tekintetében. Albánia euro-atlanti elkötelezettsége, a demokratikus értékek átvételének igénye, a piacgazdaság kiépítése irányába tett lépései, a jószomszédi kapcsolatok ápolására való törekvése, a koszovói válság idején a NATO-nak nyújtott segítsége, az európai regionális biztonsági rendszerekben elfoglalt tagsága és az abból adódó kötelezettségvállalása, illetve a Balkán stabilitása érdekében tett erőfeszítései mind azt bizonyítják, hogy Albánia aktív és pozitív szereplője az összeurópai biztonság megteremtésének. Az albánság függetlenségi törekvései okozta konfliktusok és az általa gerjesztett transznacionális kihívások, mint az illegális migráció, a szervezett bűnözés, terrorizmus és a csempészet, valamint a politikai és gazdasági átalakulás negatív kísérőjelenségei (szegénység, munkanélküliség, korrupció...) által okozott kockázatok viszont destabilizáló hatást fejtenek ki Európa biztonságpolitikai szempontból legérzékenyebb részén, a Balkánon.

Albánia nemzetközi kapcsolataiban kiemelt szerepe van az Egyesült Államokkal fenntartott stratégiai partnerségnek. Az Egyesült Államokban élő albán diaszpóra erőteljes lobbytevékenységének köszönhetően sikerült nemzetközivé tenni az albánság problémáit, azaz az egymástól elszakított nemzettestek eltérő fejlődését és az idegen államokban élő albánok nehéz helyzetét. Az Egyesült Államok a népek önrendelkezési törekvéseit részesíti előnyben az államok szuverenitásával és területi integritásával szemben, s ezt Albánia ki is használja. Albánia az Egyesült Államokra, a világ legerősebb érdekérvényesítési képességével rendelkező szuperhatalmára számít az albánság sérelmeinek orvoslása terén. Cserébe az Egyesült Államok teljes és feltétel nélküli támogatást vár el Albániától, elsősorban a szervezett bűnözés és a terrorizmus elleni nemzetközi küzdelemben.

Albánia euro-atlanti elkötelezettsége mindenképpen balkáni stabilizáló tényezőként értékelhető. Gazdasági és belpolitikai gyengesége miatt Albánia arra kényszerül, hogy keresse a Nyugat vezető hatalmainak kegyeit és segítségét. Albánia szerencséjének tudhatja be, hogy az elmúlt években nem csak neki, de a Nyugatnak is szüksége volt a jó kapcsolatok kialakítására az országgal a Balkán stabilitásának helyreállítására, illetve megőrzése céljából. Albánia viszont csak akkor lehet igazi stabilizáló tényező a Balkánon, ha sikerül politikailag és gazdaságilag konszolidálni az országot, és a társadalom fogékony lesz az európai demokratikus értékrend teljes körű elfogadására.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- International Crisis Group: Albania: State of the Nation 2000.03.01.
- M. A. Smith: Albania 1999-2000 (Conflict Studies Research Centre, May 2000)
- Miranda Vickers: The Albanians – A modern history (London, New York, 1995)

- NATO Kézikönyv (Stratégiai és Védelmi Kutatóintézet – Budapest, 1997)
- Non-proliférációs ABC – Multilaterális fegyverzet-ellenőrzési megállapodások és exportellenőrzési rendszerek (Magyar Köztársaság Külügyminisztériuma, Budapest, 2000)
- Réti György: Albánia sorsfordulói (Aula Kiadó, 2000)
- Schütz István: Az albán szokásjog – Lekë Dukagjini zsinórmércéje (Limes – Tudományos Szemle 2000/2-3)
- Szabó A. Ferenc: Albánia nehézkes születése (Valóság 99/6)
- Szabó A. Ferenc: Albánia születése (Magyar Nemzet, 1998. október 13.)
- Szilvággyi Tibor: A Nagy-Albánia eszmerendszer múltja és jelene (Hadtudomány 2000/2)
- Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Stefan Troebst: Die Albanische Frage – Entwicklungsszenarien und Steuerungsinstrumente
- Zur Problematik der Stabilisierung des Westbalkans (Wien, Dezember 2000) – Jens Reuter: Optionen der internationalen Gemeinschaft zur Lösung der albanischen Frage

INTERNETES FORRÁSOK

- www.fas.org/man/crs: Albania: Country Background Report 2000. június 29.
- www.nato.int/docu/speech/2000/s001206j.htm: Marko Bello albán védelmi miniszter-helyettes beszéde 2000. december 6-án az EAPC védelmi minisztereinek konferenciáján
- www.nato.int/sfor/indexinf/87/alban/t000515a.htm: The Albanian security platoon
- www.nato.int/structur/DS/wwwweodastt/background.htm: Background notes: Albania
- www.origo.hu/nagyvilag/20030313albania.html: Albania
- www.rferl.org/nca/features/2002/08/05082002145127.asp: Albania
- www.sil.org/ethnologue/countries/Alba.html: Albania

TÖMÖSVÁRY ZSIGMOND ezredes

**A KOMMUNIKÁCIÓ NEMZETI SAJÁTÓSÁGAI AZ
OROSZ EMBEREKKEL, ILLETVE AZ
OROSZORSZÁGI FÖDERÁCIÓ FEGYVERES
ERŐINEK TAGJAIVAL FOLYTATOTT ÉRINTKEZÉS
SORÁN**

**A nemzeti sajátosságok tanulmányozásának célja, tartalma,
lehetőségei**

Amikor 1993-ban egy An-26-os katonai repülőgép fedélzetén útba indultam Oroszország felé, hogy megkezdjem katonadiplomáciai tevékenységem – amelyre igen nagy várakozással és még több munkával készültem –, még nem sejtettem, milyen meglepetések várnak majd rám. Korábbi, csaknem 15 évvel azelőtti, három esztendeig tartó moszkvai tanulmányaimat követően azt hittem, hogy mindent tudok az országról, az orosz emberekről, a közép- és nyugat-európai emberek számára mindig is sejtelmesnek tűnő „orosz lélekről”. Akkor még azt hittem, hogy korábbi, illetve a felkészülés során elsajátított szakmai ismereteim és stabil orosz nyelvtudásom révén könnyen képes leszek majd kommunikálni a fogadó ország állampolgáraival. Már az első hivatalos, valamint a mind gyakoribbá váló informális találkozások azonban rádöbbenettek arra, hogy az Oroszországban végbement politikai, gazdasági és társadalmi változások jelentős változásokat indukáltak a tudati szférában is: az emberek gondolkodásában, lelkivilágában, egymáshoz való viszonyában, az egymás közötti kommunikációban egyaránt.

Ahhoz, hogy a megváltozott körülmények között is eredményes munkát lehessen végezni, hogy a fogadó országban élő emberekkel mind a hivatalos, mind pedig az informális érintkezések során sikeresen lehessen kommunikálni, feltétlenül figyelembe kell venni azokat a „sajátosan orosz” nemzeti sajátosságokat, amelyek ebben, a két kontinensen elhelyezkedő hatalmas országban az elmúlt évszázadokban, illetve a közelmúlt jelentős változásainak eredményeként kialakultak. Ez pedig csak akkor lehetséges, ha alaposan – lehetőleg közvetlenül, és nem nyugati vagy más közvetítéssel – tanulmányozzuk, megpróbáljuk megérteni és értékékként befogadni az orosz kultúra, az orosz világ „produktumait” (az irodalomtól a zenén keresztül egészen az emberek hétköznapi megnyilvánulásáig, magatartásbeli sajátosságaiig bezárólag egyaránt). Sokszor éppen ezek a „sajátosságok” segítenek hozzá a „miért”-ek megértéséhez, a kül-, bel- és biztonságpolitikában megtett egy-egy orosz lépés lehetséges okainak feltárásához. Csakis így lehetünk képesek megalapozott ismeretekre épülő, hiteles, a hazai politikai és katonai döntésekhez nélkülözhetetlen, értékes információkat szolgáltatni a vezetés számára – éppen a két ország, a két hadsereg közötti kapcsolatok nemzeti érdekeinknek legjobban megfelelő alakulása érdekében.

Nem véletlenül hangsúlyoztam a közvetlen tanulmányozás szerepét, hiszen mint azt Szilágyi Ákos is megjegyzi: „A magyar közérzetben soha nem ébredt titokzatos vonzalom az orosz lélek „misztikuma”, az egzotikus orosz világ iránt. Magyarországon nincs irodalma a rejtélyes orosz léleknek.”¹

Amikor 1991-ben megszűnt a Szovjetunió, illetve annak jogutódjaként megalakult az önálló, új orosz állam, az Oroszországi Föderáció, mindenki számára világossá vált, hogy nem sikerül azonnal megtalálni e soknemzetiségű, két kultúra (és két vallás) határán létező állam azonosságát. A korábbi orosz birodalom évszázadai, majd a Szovjetunió több mint 70 esztendő története során az oroszok saját nemzeti szokásaik és hagyományaik mellett számosat átvettek a szomszédos népektől is, ezek az „átvett” szokások és hagyományok azonban többségükben idővel „eloroszosodtak”.

A Szovjetunió felbomlása utáni új jelenségek között is meghatározó jelentőséggel bírt az a soha nem tapasztalt méretű és mélységű társadalmi változás, amely megszüntette a korábbi „egyenlősít” és felgyorsította a társadalom differenciálódását. A gazdasági átalakulás és a fent jelzett társadalmi polarizáció révén kialakult egy – az 1920-as évek Amerikájára jellemző – rendkívül gyorsan gazdagodó, lehetőségei révén új szokásokat felvevő, valamint az előzőnél jóval nagyobb tömegű, rendkívüli mértékben elszegényedő réteg, amely sokszor még a hagyományos szokásait sem tudta megőrizni és gyakorolni. Új – a korábbiakhoz képest még az orosz emberek számára is olykor furcsának tűnő – szokások jelentek meg az emberek hétköznapi, egymás közötti érintkezésének legkülönbözőbb területein, mind a szóbeli, mind az írásos, mind pedig a nem verbális kommunikáció fogalomkörében egyaránt.

Mindazoknak, akik hivatásuk gyakorlása vagy feladataik elvégzése céljából tevékenységüket a kommunikáció segítségével realizálják, rendkívül fontos pontosan ismerni a pszichológia általános törvényszerűségeit, az adott közeg nemzeti sajátosságait, illetve megfelelő következtetések levonása után helyesen alkalmazni azokat a napi gyakorlati kommunikáció során.

A kommunikáció nemzeti sajátosságok figyelembevételével történő „gyakorlására” jó lehetőséget nyújtanak a külszolgálati tevékenység során szinte mindennapos rendezvények, személyes és csoportos találkozások, nemzeti és családi ünnepek, az ilyen alkalmakkor kikerülhetetlen utazások, étkezések, hivatalos ügyintézkedések, a helyi szokásokat a legmesszebbmenőkig figyelembe vevő és tiszteletben tartó viselkedés, illetve gesztusok.

Meggyőződésem, hogy e lehetőségeket feltárva és megfelelően kihasználva eredményesebben oldhatjuk meg azokat a speciális és szakmai feladatokat, amelyekkel a hadsereg egyre szélesebb körű nemzetközi alkalmazása (katonadiplomáciai munka, béketámogató műveletekben való részvétel, koalíciós együttműködés stb.) során mind gyakrabban találkozhatunk.

¹ Szilágyi Ákos: A negyedik Oroszország. Szabad Tér Kiadó, 1989. 3. o.

A továbbiakban – személyes tapasztalataimat is felhasználva – szeretném feltárni, illetve bemutatni azokat a nemzeti sajátosságokat, amelyeket az orosz emberekkel és az Oroszországi Föderáció Fegyveres Erőinek tagjaival folytatott kommunikáció során célszerű figyelembe venni. Őszintén remélem, hogy írásom megfelelő segítséget jelent mindazoknak, akik a későbbiekben az Oroszországi Föderáció területén oldják meg majd feladataikat.

Az orosz nemzeti sajátosságok gyökerei, jellemzői, megjelenési formái és gyakorlatban történő felhasználásuk lehetőségei a kommunikáció különböző területein

A kommunikáció különböző területein fellelhető és érvényesülő, a szakmai munkában pedig érvényesíthető nemzeti sajátosságok szinte minden esetben abból a gazdasági-társadalmi háttérből eredeztethetők, amelyben az orosz emberek hosszú évszázadokon keresztül éltek, illetve azokból a szinte robbanásszerűen bekövetkező változásokból, amelyeknek az „új” Oroszország létrejöttét követően lehettünk tanúi az elmúlt évtizedben.

Már a bevezetőben is említést tettem azokról a – jórészt gazdasági – változásokról, amelyek következtében az orosz társadalom szinte két részre szakadt: kialakult egy rendkívül gazdag és egy rendkívül szegény réteg. „Az új, deklaráltan ideológiamentes orosz társadalomban is ma már a legalapvetőbb meghatározó kritérium az egyén vagy a közösség anyagi helyzete. A társadalmi olló azonban egyre szélesebbre nyílik, és a leszakadók, vagyis a lakosság ma már több mint 70%-a került a hivatalosan megállapított létminimum alá. Ehhez járul a fizetések és a nyugdíjak kifizetésének többhónapos elmaradása, a különböző adók bevezetése, amelyeket a lakosság többsége vagy nem akar, vagy nem is tud kifizetni, a már említett okok miatt.”²

A változások során kialakult rendkívül gazdag réteg (az úgynevezett „új oroszok”) életvitele, szokásai jelentős átalakuláson mentek keresztül. A társadalom többségéhez – de sokszor még a fejlett nyugati országok középosztályaihoz is – képest kiemelkedő anyagi lehetőségekkel rendelkező „új oroszok” gyakorlatilag mindent megengedhetnek maguknak: a legdivatosabb, legdrágább ruhákat, gépkocsikat, fényűző, de legtöbbször inkább pazarló életvitelt, testőröket, hazai és külföldi ingatlanokat, vaskos bankszámlákat, jövedelmüket dollárban vagy márkában számolják. A legtöbbször „fel kíván zárkózni” a Nyugathoz és megpróbálja utánozni a nyugati milliomosokat, aminek következtében aztán igen gyakran kerülnek nevetséges helyzetbe. (Tökéletes jellemzőjük az a nálunk is jól ismert vicc, amikor az újjgazdag Iván találkozik a szintén újjgazdag Nyikolájjal Londonban és eldicsekszik a frissen 40 fontért vásárolt nyakkendőjével, amire Nyikoláj így válaszol: Te bolond vagy öregem, elkaptad, két utcával arrább 80 fontért lehet ugyanezt venni!)

² Hidasi Judit: Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó, 1998. 218. o.

Ezek körében általában „sikk” a nyugati – különösen a diplomata – kapcsolat, szeretik adni a jólérsültet, fecsegnek, dicsekszenek – legtöbbször valóban létező – befolyásos kapcsolataikkal. (Mindezeket a tulajdonságokat bizonyos szakterületeken igen jól ki lehet használni!)

Ennek ellentéte az a rendkívül elszegényedett, a lakosság többségét jelentő nagyobb réteg, amely nem képes kifizetni a közüzemi díjakat, kénytelen „bliccelni” a tömegközlekedési eszközökön, nem tud eljutni moziba, színházba, üdülőbe, esetenként még az is csoda, hogy egyáltalán valamiből tengetni tudja az életét.

Ez a réteg kényszerűségből vett fel új szokásokat: a korábbi hagyományos orosz vendégszeretet helyett bezárkózik, szégyelli mások – főként az idegenek – előtt a szegénységét; teljes mértékben hiányzik belőle az őt kiszolgáltató helyzetbe hozó hatalom iránti lojalitás; szidja – esetenként gyűlöli – az „úrgazdagokat” és nem nagyon lelkesedik az országot szerintük „kirabló” külföldi befektetőkért. Rendkívül közlékeny, mindenről van véleménye (általában igen kritikus), amit – ma már igen nyíltan és következmények nélkül – el is mond(hat), bárki is legyen a „hallgatóság”! (Természetesen ezek a tulajdonságok is jól kihasználhatók a szakmai kommunikáció során!)

Oroszországban – de minden bizonnyal a világ más területein is – **különleges szerepe van a nyelvnek, mint az emberek közötti kommunikáció talán legfontosabb eszközének.** „A nyelv teszi lehetővé, hogy elvonatkoztatassunk a hétköznapi élményektől és gondolkodjunk róluk, hogy bonyolult szimbolikus reprezentációkat építsünk fel, s ezáltal nagyobb kulturális rendszereket hozunk létre.”³

Az orosz emberekkel folytatott **szóbeli (verbális) kommunikációt** az orosz nyelv jó szintű ismerete, illetve annak határozott alkalmazása részben megkönnyíti, részben pedig megnehezíti. Megkönnyíti olyan értelemben, hogy – mindig is soknemzetiségű ország lévén – hozzászoktak az egyébként hivatalos nyelv sokféle akcentussal való használatához (jómagam is számtalanszor érezhettem, hogy baltikumiként kezeltek). Ez megkönnyíti a külföldi helyzetét: kisebb-nagyobb akcentus megléte esetén sem tekintik külföldinek, ha egyébként nyelvtanilag a mondanivaló többé-kevésbé rendben van. „Szvoj cselovék”, vagyis „a mi emberünk” – ez jelenti azt, hogy befogadtak. Hamarabb elfogadnak, gyorsabban megnyílnak, s általában csak időnként kell helyeselni, vagy egyszerűen csak bólogatni, mert az orosz ember – ha érzi, hogy a partnernél van „fogadókészség” – meglehetősen közlékeny, sőt kifejezetten bőbeszédű. Általában szereti a saját hangját hallgatni, s csak akkor szakítsuk félbe, ha más mederbe kívánjuk terelni a beszélgetést, ekkor is lehetőleg csak oly módon, hogy mondandónkat „ráfűzzük” partnerünkére, ezáltal az általunk kívánatosnak tartott téma irányába terelve a beszélgetést.

³ Joseph P. Forgas: A társas érintkezés pszichológiája, KAIROSZ Könyvkiadó, 1996. 153. o.

Megnehezíti a kommunikációt a nyelv stabil szintű, de nem teljes körű ismerete, ha partnerünk egy-egy bonyolultabb témánál visszakérdez, vagy olyan fordulatot használ, amit csak a „beszélt” nyelven használnak, az iskolában viszont nem tanítanak. (Ilyen például a piacon használt „pa csom?” – ami kb. a magyar „mennyi?” vagy inkább a „hogy a...”-nak felel meg, míg az iskolában a „klasszikus” „szkolko sztoit?” – „mennyibe kerül?” kérdést tanítják kizárólag! De ide sorolhatnám a „pasztyél” – „ágy” és a „kravaty” – szintén „ágy”, de inkább „heverő” szavakat is. Az orosz ember soha nem mondja például, hogy a lázas beteg a „kravaty”-on fekszik, ebben az esetben mindig a „pasztyél”-t fogja használni).

Az orosz társadalomban az utóbbi évtizedben végbement óriási léptékű változásokkal együtt **az orosz nyelv is jelentős változásokon ment keresztül**. Számos olyan szó, illetve kifejezés került átvételre, amely részben az orosz ember „Nyugathoz történő felzárkózási vágyát” tükrözi, részben pedig egyszerűen kényelemből nem fordítanak le és a mindennapos szóhasználatban az eredetileg angol – főként amerikai – kifejezést alkalmazzák, természetesen cirill betűkkel írva, ami csak tovább fokozza a helyzet furcsaságát, esetenként pedig a komikumát.

Ennek megfelelően ma teljesen elfogadott, hogy az orosz üzletembert businessman-ként emlegetik („бизнесмен”), akinek természetesen illik bemutatni a cégét – prezentáció („презентация”), majd ezt követően az irodába („офис”) invitálni vendégét az üzleti kapcsolatok („бизнесконтакт”) ápolása céljából, s ezt egy ebéddel („ланч”) megpecsételni.

Ugyanez jellemző a közigazgatásra is. Ma a moszkvai főpolgármester hivatalát „merijának” („мерия”) nevezik, a Külügyminisztériumban – de más minisztériumoknál is – a főosztályokat departament-nek („департамент”), a nagyobb föderációs szintű közigazgatási egységek vezetőit gubernátornak – kormányzó („губернатор”) titulálják. Az oktatásban a diákothont – kollégium – college-nek („колледж”), a speciális oktatási programmal rendelkező tízosztályos iskolát gimnáziumnak („гимназия”), a korábbi felsőoktatási intézményeket pedig mindenütt csak egyetemnek („университет”) vagy akadémiának („академия”) nevezik.

A szolgáltató szférában sem ritka az akszesszuári – tartozékok – („аксессуары”), a voucher – megbízólevél – („вочер”) vagy a gyakorlatilag más szóval ki nem fejezett szerviz („сервиз”).

A diplomáciában megszokott rendezvények orosz „megfelelőinek” kialakítása pedig olyan, esetenként már komikusnak tűnő szavakat hozott létre, melyeknek tartalma már – éppen az olykor értelemzavaró idegen szóval való egyeztetési-megfelelési kényszer miatt – már el is tér az orosz ember hétköznapi szóhasználatától. Így például a magas szintű fogadások alkalmával – de az üzleti élet rendezvényei során is – a reggelire szóló meghívón általában 12-13 óra, míg az ebédre szólón 19-20 óra áll. Ezekben az esetekben nyilvánvalóan az amerikai angol „lunch” vagy „dinner”, illetve a francia „dejeuner” szavak jelentéstartalmának szerencsétlenül sikeredett keveréséről van szó, pedig minden egyes fogalomra létezik a megfelelő orosz kifejezés is („завтрак” – reggeli, „обед” – ebéd, „ужин” – vacsora).

Bár az orosz nyelvben történelmileg jól magyarázható módon elég sok az idegen eredetű jövevényszó („шлагбаум” – sorompó, „цифферблатт” – számlap, „айсберг” – jéghegy, „батальон” – zászlóalj, „батарея” – üteg stb.) az előbbieken bemutatott példák esetében inkább a már említett Nyugatnak való megfelelési kényszer, a „nyugatmajmolás” volt az alapvető motivációs tényező. Az erre való hajlam, illetve a „nyugati” műveltséggel való dicsekvés diktálja az orosz ember külföldiek számára sokszor érthetetlennek, sőt olykor komikusnak tűnő kommunikációs szokászatának alakulását. Érdekes módon ez a jelenség kevésbé jellemző a fegyveres erők vagy az erőszakos szervezetek tagjaival folytatott kommunikáció során. Ennek magyarázata talán még a saját társadalmuktól is elfajta elzártságukban, elkülönült (elkülönített) létezésükben keresendő.

A) A szóbeli kommunikációról szólva érdemes felfigyelni néhány jelenségre:

a) A megszólítás: a társadalmi „háttér” változásaival együtt szinte állandó változásban van. Már egyre ritkább a „Tovaris” („Eltárs”) megszólítás, bár a fegyveres erőknél és testületeknél ma még ez a hivatalos, de a civil hivatalos ügyintézésnél inkább a „Grazsdanyin” („Polgártárs”) megszólítást használják. Egyre gyakrabban használják a „Goszpogyin” („Úr”) és a „Goszpozsa” („Úrhölgy”), valamint a „Szudarin” és a „Szudarinya” megszólításokat – ez utóbbi kettő az előzőek régies, cári időkben használatosabb változata.

Ugyancsak ehhez a kérdéskörhöz tartozik, hogy a férfit és a nőt – főleg udvariasságból, tiszteletből – a nevén és az apai nevén szólítják: (Iván Ivanovics, vagy Marija Ivanovna). A vezetéknev, illetve az orosz használatban inkább elfogadott családnév („Familija”) után tett úr, hölgy, polgártárs, elvtárs (például Goszpogyin vagy Tovariss Szergejev) megszólítás meglehetősen hivatalos és hűvösnek számít, ugyanakkor például a külföldiekkel folytatott érintkezés során ez az elfogadottabb. A mai orosz üzletemberek meg is szokták kérni külföldi partnereiket, hogy az „egyszerűség kedvéért” csak a családnevükön szólítsák őket. Persze e mögött nem annyira a célszerűség, mint inkább az rejlik, hogy partnereik szemében kevésbé tűnjenek „keletinek”, s jobban közelítsenek a „nyugati” gyakorlathoz.

b) A külföldiek kezelése: a hétköznapi orosz ember általában tartózkodó a külföldiekkel szemben. Ugyanakkor a nagyszámú külföldi befektető, üzletember, diplomata megjelenésével a velük való érintkezés megkerülhetetlenné vált. Ennek során általában kétféle magatartás a jellemző: az egyik az átlagos európainál is visszafogottabb és szinte kínosan udvarias. A másik az úgynevezett „lezser amerikai” utánozó megközelítés, amikor is a külföldit keresztnévén szólítja, vállon veregeti, sőt a szélsőségesebbje azt is megengedi magának, hogy feltegye a lábát az asztalra. Amennyiben a tárgyalópartnerek között kölcsönös szimpátia alakul ki, akkor a külföldi partnert barátjukká is fogadhatják és a későbbiekben szinte családtagként kezelik.

c) **A feudális hierarchikus viszonyok „átmentése”**: érdekes jelenség, hogy a mai orosz társadalom is átörökölte azt a feudális Oroszországban elfogadott gyakorlatot, mely szerint az idősebbeknek, vagy a (jóval) magasabb beosztásúaknak joguk volt bárkit letegezni. Természetesen ez „visszafelé” nem működött és nem működik ma sem. Részben a nők társadalmi hierarchiában elfoglalt másodrendűségét hangsúlyozandó, részben pedig a korábbi mozgalmi hatás maradványaként, bizalmaskodásból, gyakori jelenség a nők letegezése.

Ugyancsak a nők egyfajta „lekezelését” jelenti például az is, hogy a bolti eladókat – legyen az bármilyen korú is – egyszerűen csak „gyévuskának” (kislány, kisasszony) szólítják, általában tegezve, ami egyben a társadalomban elfoglalt „helyüket” is jelzi.

d) **A kontaktustartás visszajelzése** is sajátos, folyamatosan megfigyelhető, csaknem nélkülözhetetlen elem az orosz emberekkel folytatott szóbeli kommunikáció során (szinte kivétel nélkül ez jellemző a nem verbális kommunikáció esetében is!). Ennek alapvető célja a partner figyelmének ébrentartása, illetve a kontaktus folyamatos fenntartása igényének jelzése a kommunikációs folyamatban részt vevő partner(ek) számára. Ennek legalapvetőbb megjelenési formája a társalgás során alkalmazott „folytonos visszakerdezés”, az „érted?” („panyimájes?”) vagy olyan kifejezések, mint például az „úgymond” („tak szkazaty”), „ugyebár” („pravda li”), „tán bizony” („nyeuzséli”) használata. A fenti kontaktustartást szolgáló kifejezéseket gyakran kísérik különböző, inkább a nem verbális kommunikáció kategóriájába tartozó gesztusok, mint például a sorozatos fejbólintások, a kézlegyintések, az „ujjmimikának” is nevezhető, különböző ujjakkal leadott jelzések. Ezekről a nem verbális kommunikációs formáknál külön szó esik majd.

e) Ugyancsak e kérdéskörnél kell említést tenni **a telefonon történő kommunikációról**. Az orosz emberre általában jellemző közlékenység ezen a téren is jól megfigyelhető. Szívesen és gyakran telefonál, sokszor akkor is, ha éppen nincs fontos mondanivalója, csupán szeretné „kiönteni a lelkét” valakinek. Magam is számos esetben tapasztaltam, hogy orosz ismerőseim – olykor minden különösebb ok vagy magyarázat, indok nélkül egyszerűen csak felhívtak telefonon, és ilyenkor nagyon nehéz volt „szabadulni” tőlük. (Persze a hosszú beszélgetések mögött nemcsak az orosz ember bőbeszédűségét motiváló pszichológiai, hanem bizony meglehetősen „hétköznapi” gazdasági okok is meghúzódnak. Oroszországban ugyanis még nem vezették be a helyi beszélgetéseknél a tarifarendszert, s bizony az is végtelenül csábító tud lenni, ha az alapdíjért egy-egy alkalommal órákig is beszélhet az ember, míg egy személyes találkozás előkészítése és lebonyolítása sokkal inkább igénybe veszi az ember idejét, de még inkább a pénztárcáját!)

Általában a telefonon történő kommunikáció az első olyan élmény a külföldiek számára, amely rádöbbeníti az illetőt a nyelvismeret területén meglévő hiányosságaira, hiszen ilyenkor nem segíthet a „szájról történő olvasás”, a beszédet kísérő mimika – ami különösen jellemző az orosz emberre társalgás közben – vagy a gesztikulálás. Ezzel együtt az orosz ember ilyenkor hallatlanul figyelmes,

amint észrevette, hogy partnere – legalábbis ha szóhoz jut! – nem értette meg a mondandóját, udvariasan megismétli a kérdését és szinte automatikusan lassabban kezd beszélni.

A hivatalos ügyintézés során ugyanakkor problémáinkat általában nem illik telefonon felvetni keresztül, csupán jelezni, és személyes megjelenéssel az adott kérdést kifejtteni, rendezni. Ennek is vannak „sajátosan orosz” okai. Az orosz hivatalnokok körében ugyanis teljesen elfogadott jelenség, hogy illik valami apróbb figyelmességgel „nyomatékosítani” problémánk „megértéséhez” (virág, csokoládé, egy üveg ital, némi kozmetikai cikk, az utóbbi időben pedig már a „bélelt boríték” is egyre gyakoribbá vált). Mindez egyfajta féllegális, de társadalmi szinten gyakorlattá vált „jóvedelem-kiegészítés” a rendkívül alacsony fizetésű adminisztratív dolgozók számára.

Ugyancsak e témakörhöz tartozik az utóbbi időben Oroszországban is rendkívüli módon elterjedt mobiltelefon-használat kérdése is. Itt még inkább „státuszszimbólum” értékű egy mobiltelefon birtoklása, s csak kimondottan az üzleti körökben vált igazán munkaeszközzé. Számtalan esetben előfordult, hogy beszélgetőpartnerem tüntetően megkért arra, hogy inkább mobilon hívjam, úgy biztosabban elérhető. (Tudtam, hogy csak a fontosságát kívánta hangsúlyozni ezzel, hiszen a legtöbb esetben egy irodához kötött hivatalnokról, ügyintézőről volt szó).

B) A nem szóbeli kommunikáció esetei

Az orosz emberekkel folytatott kommunikáció során kiemelt jelentőséggel bírnak **a nem verbális kommunikáció** történelmileg kialakult formái és sajátosságai. E téren meglehetősen konzervatívak, általában ragaszkodnak a „jól bevált”, őseiktől örökölt „kelléktárhoz”. Ugyanakkor az utóbbi években – főként amerikai hatásra – már érzékelhető egyfajta „felpuhulás” is. A hagyományos és újabb formák közötti különbségeket elsősorban a külföld számára korábban is jobban nyitott nagyvárosok, Moszkva és Szentpétervár területén érzékelhetjük, míg a konzervatívabb formák inkább a vidéki lakosságra jellemzőek.

„A nagyvárosi gesztusok – és itt kiemelten kell kezelni a kozmopolita Moszkvát és Szentpétervárt – ugyancsak jelentősen „amerikanizálódtak.” Elősegítik ezt a gomba-módra szaporodó gyorsbűfék, a McDonald’s, a Kentucky Fried Chicken, a Pizza Hut stb., a minden lakásba betörő számítástechnika, ami egyfajta kommunikációs leegyszerűsödés és a mindennapi praktikum, valamint – nem ritkán – a lustaság melegágya is lett, továbbá a televízióban dömpingszerűen megjelenő nyugati reklámok, amelyek korábban mind tartalmilag, mind filozófiájukban idegenek voltak az egyszerű szovjet–orosz nézőtől.”⁴

A nem verbális kommunikációs formák között kiemelt szerepe van a szóbeli kommunikáció „kézzel” történő segítésének. A kéz egésze, illetve az egyes ujjak különböző élethelyzetekben sajátos értelmet nyerne, sajátos érzelmeket, hangulatokat tükrözhetnek vissza, illetve a „gondolatátvitel” sajátos eszközeivé válhatnak. Vizsgáljuk meg ezek legáltalánosabban megjelenő formáit.

⁴ Hidasi Judit: Szavak, jelek, szokások. Windsor Kiadó, 1998. 219. o.

a) A hüvelykujj függőleges helyzetbe történő felemelése

Ez az orosz embernél általában a tetszésnyilvánítás jele. Mindezt legtöbbször élénk bólogatás is kíséri – olykor-olykor egy csettintéssel, illetve egy „vo” töredékszóval kiegészítve, ami már egészen rendkívülit vagy kiemelkedően „jót” jelent. Ezt alkalmazzák többnyire egy-egy jól sikerült vicc hallatán, de egy színvonalas előadást követően vagy valamilyen kiemelkedő teljesítményt (kulturális, sport vagy az élet bármely más területén) minősítve is.

b) A bal kéz mutatóujjának függőleges helyzetbe történő felemelése

Ez az orosz kommunikációs gyakorlatban akkor jelenik meg, ha partnerünk „egy”-et kíván jelezni. (Például egy olyan kérdést követően, hogy hány szem cukrot kér a kávéba, hány narancsot, kenyeret stb. adhatunk. Amennyiben „egyet”, akkor felemeli a bal kezének mutatóujját, ami jelen esetben egyet jelent). Ellentétben a közép-európai népekkel, ahol rendszerint az „egyet” vagy a bal, vagy a jobb kezünk hüvelykujjának függőleges felemelésével jelezzük.

c) Ujjak segítségével történő számolás

Az orosz ember – az átlag európai gyakorlattól eltérően – a nyitott bal kéz kisujjától kezdi a számolást. Technikailag ez úgy néz ki, hogy a jobb kéz hüvelyk- és mutatóujjával egymás után behajtogatja a bal kéz ujjait, a kisujjtól kezdve. Mi magyarok – de ez az általános európai gyakorlat is – általában a becsukott bal kéz ujjait nyitogatjuk, a hüvelykujjtól kezdve.

d) Bal vagy jobb hüvelykujjal „fricska” a saját nyakra

Amikor beszélgetőpartnerünk társalgás közben vagy a bal, vagy pedig a jobb hüvelykujjával „megfricskázza” a saját nyakát, ez – a beszélgetés tartalmától függően – azt jelenti, hogy akiről szó van, az ittas (ívott vagy részeg), illetve azt is jelentheti, hogy az illető szeretné, ha valamivel (természetesen alkohollal!) megkínálnánk.

e) Ökölbe szorított kézzel történő „kopogtatás”

Az orosz ember beszélgetés közben úgy is tudunkra adhatja egy harmadik személyről kialakult negatív véleményét, hogy ökölbe szorított bal vagy jobb kezével megveregeti az asztal lapját, vagy egy más – általában fából készült – tárgyat, esetleg a saját homlokát, ritkább esetben a feje tetejét. Ezt rendszerint kiegészíti az „ostoba” (тупой), „fajankó” (дубина), keményebb – durvább – esetben pedig a „hülye” (дурак) szavakkal. Ez utóbbit meglehetősen sértőnek tekinthetjük, ezért „használatával” igencsak vigyázni szükséges!

f) Kézzel történő fejkavarás

Amennyiben egy beszélgetés közben felvetődő probléma kapcsán partnerünk megvakarja a fejét, esetleg még szemével hunyorít is hozzá, ez azt jelenti, hogy az adott kérdés megválaszolása vagy megoldása pillanatnyilag gondot okoz neki, de foglalkozik vele és inkább később visszatér rá. Természetesen hivatalos tárgyalások során ezt szóban illik közölni, ezért az előbbi jelenség inkább az informális kommunikáció kísérőjelensége.

g) Kézfogás üdvözléskor

A kézfogás férfiak között általában megfelel az európai gyakorlatnak: találkozáskor, bemutatkozáskor, illetve búcsúzáskor egyaránt alkalmazzák. Nemi eltérés tapasztalható viszont a nőknél. Különösen vidéken, de még városban is előfordul, hogy a nők nem szívesen nyújtanak kezét, ezt egyfajta, esetenként elég mulatságosnak tűnő „pukedlivel” próbálják meg „kiváltani”. (Egyes vélemények szerint ebben némi muzulmán hatás érvényesül.) Ugyanakkor az utóbbi időben egyre inkább tapasztaltam a nők „kezdeményezőkézségének” erősödését e téren, főleg értelmiségi körökben. A kézfogás általában rövid ideig tart és rendkívül határozott, még a nők esetében sem illik „lagymatagon” kezét nyújtani. (Természetesen összetörni sem illik a másik fél kezét!).

A kézfogást általában az idősebbek vagy a társadalmi hierarchiában magasabban álló személy kezdeményezi. Hivatalos tárgyalásokon mindig a delegáció vezetőjét illik kézfogással köszönteni, még abban az esetben is, ha a küldöttségnek nő tagja is van.

A kézfogás problémaköréhez tartozik az is, hogy **küszöbön állva vagy küszöbön keresztül nem illik kezét nyújtani** („через парог нельзя”, „через парог не здоровываются”), ez felér egyfajta udvariatlansággal, be kell invitálni a vendéget és a lakásban, a „küszöbön túl” illik csak kezét nyújtani.

Ugyancsak ennél a témakörnél célszerű megemlíteni a **kézcsoók** problémáját. Hosszú ideig a Szovjetunióban, de még az új Oroszország első éveiben is csak a magas rangú egyházi tisztségviselőknek járt (és jár ma is) a kézcsoók. Az utóbbi időben a nyugati életvitel utánzásaként terjedt el – főleg értelmiségi, valamint diplomáciai körökben – a nők kézcsoókkal történő üdvözlése, vidéken ez napjainkban is szinte ismeretlen jelenség.

Még ma is meglehetősen gyakori – bár a korábbi évtizedek gyakorlatához képest ritkább – az egymással közeli (rokoni, baráti, jó ismerősi) viszonyban lévők **csókkal történő köszöntése**. Az átlagos európai gyakorlattól eltérően az orosz ember háromszor csókolja meg partnerét: mindkét arcán és harmadszor is az arcán. (Korábban divat volt – még férfiak között is – a harmadikat a szájra adni! Ma már ez igen ritka.)

h) Térköz és testtartás a kommunikáció során

Az orosz ember a kommunikáció során beszélőpartneréhez viszonylag közel szeret állni. Ez a távolság általában 50 cm körül van, ami például az amerikai gyakorlatban úgynevezett „személyes zónának” számít. (Érdekesség, hogy a finnek beszélgetés során például kb. 120 cm körüli távolságot tartanak elfogadhatónak, s ehhez keményen tartják is magukat!). Ezt az 50 cm körüli távolságot az orosz emberek általában betartják, de könnyen előfordulhat az is, hogy a vita hevében közelebb kerülnek partnerükhöz, esetleg meg is érintik a vállát vagy a karját. Mindez – főként nyugati partnerek esetén – nem mindig vált ki osztatlan elismerést.

Az orosz ember általában beszélőpartnerével szembefordulva, szemébe nézve és egyenes tartással kommunikál. Bár a társalgás során esetenként hevesen gesztikulál, ezt a tartást igyekeznek mindvégig megőrizni. Amennyiben partnere nem viselkedik hasonlóan, azt a következtetést vonja le, hogy mondanivalója érdektelen a másik fél számára, s ilyenkor rövid úton befejezi a beszélgetést.

i) Utazás előtti csendes „meditáció”

Érdekes, olykor megható az a régi orosz szokás, amely hosszabb útra történő indulás előtt mindenki számára szinte „kötelező” érvényű: mintegy egy percnyi időtartamban mind az utazók, mind pedig a maradók együttesen leülnek, csendesen „meditálnak”, magukban minden jót kívánnak a messzi útra indulónak, majd felállva „Hy, c Богом!” (Isten veled!) szavakkal a kijáratig (kapuig, gépkocsiig stb.) kísérik a távozót.

C) Egyéb kommunikációs lehetőségek sajátosságai

a) Étkezések

Külön célszerű megemlékezni a közmondásos orosz vendéglátásról, illetve a szinte rituális jellegű étkezésekről. Oroszországban az étkezés általában az európai gyakorlatnál lényegesen hosszabb ideig tart és számos olyan sajátossággal bír, amelyeket az ott tevékenykedő külföldieknek is illik megjegyezni és lehetőleg tiszteletben tartani.

Az étkezéseknél a vendéget, vagy több vendég jelenléte esetén a „fővendéget” kiemelt helyre ültetik, ami többnyire a házigazdával szemben lévő helyet jelenti. Maga az étkezés mintegy két és fél, három órát vesz igénybe (a protokolláris étkezések ettől eltérhetnek) és négy-öt előételből, három-négy főételből és a desszertből áll, amelyek elfogyasztását tea vagy (a magyar fogalom szerint) gyenge kávé zárja.

Az étkezések során illik pohárköszöntőt (tósztot) mondani (ez szinte kötelező érvényű!), amit a helyi szokások szerint a házigazda kezd és a fővendég folytat, majd minden asztalnál ülő személy szót kap. Az orosz felfogás szerint a pohárköszöntő nélküli italfogyasztás „részegekedés”, míg a tószt kíséretében folytatott italozás „komoly politikai munka”! Míg ez a szokás korábban a férfiak privilégiuma volt, az utóbbi időben már a nők számára is „hozzáférhető”.

A vacsora alatt általában kijelölnek egy „ceremóniamester”, (az úgynevezett „Tamada”), aki irányítja az étkezés menetét és gondoskodik arról, hogy az asztalnál ülők közül mindig legyen olyan személy, aki pohárköszöntőt mond.

Az italok elfogyasztása előtt – általában az első három-négy pohárköszöntőnél, valamint a búcsúpohárnál („paszasok”) még illik koccintani, a többinél ezt többnyire már nem teszik. *Szigorúan tilos* koccintani, ha elhunyt személy emlékére ürítik a poharat! Ha a külföldi e szokásokat tiszteletben tartja – és igyekszik megfelelni a házigazda elvárásainak is – akkor „szvoj cselovék”, vagyis „a mi emberünk” lesz és befogadják.

b) Meghívások

Amennyiben étkezésre (ebéd, vacsora) kapunk meghívást, illik a háziasszonynak (lehetőleg vágott!) virágot és (vagy) bombont vinni, a házigazdának pedig valamilyen (lehetőleg tömény!) márkás vagy nemzeti jellegű italt ajándékozni.

Általában a konkrét időpontra szóló meghívást kell csak komolyan venni (elég gyakori az általános jellegű „udvariassági meghívás” – „jöjjön el”, „majd látogasson meg, ha erre jár” – amit illik megköszönni, de nem illik emlékeztetni rá, még kevésbé egyeztetés nélkül „realizálni”).

A hivatalos meghívásokra az orosz fél általában pontosan, sőt gyakran öt-tíz perccel előbb érkezik (esetenként szép kis bonyodalmakat okozva a diplomáciában általánosan elfogadott gyakorlat szerinti 10-15 perces „késéshez” képest. (Mindezekre célszerű időben felkészülni, mert egy ilyen lépés megzavarhatja a felkészülési menetrendet, ahol minden percnél megvan a maga jelentősége és feladata).

c) Tárgyalások

A hivatalos tárgyalásokon az orosz partnerek általában felkészülten, megfelelő instrukciókkal ellátva jelennek meg. Tárgyalási stílusuk tárgyyszerű, lényegre törő, nem, vagy igen keveset beszélnek „mellé”, kerülnek a cikornyás, nyakatekert mondatokat, eredményorientáltak, ami miatt néha kissé nyersnek is tűnhetnek.

A tárgyalások szüneteiben közvetlenek, barátságosak, udvariasak. A tárgyalásokon általában nem tegeződnek, még az egymással baráti viszonyban lévők is többnyire magázódnak, s csak az említett szünetekben folytatják a tegeződést.

Szinte valamennyi tárgyalást követően szeretnek valamilyen okmányt („dokument”: emlékeztető, megállapodás, szándéknyilatkozat stb.) aláírni, e nélkül eredménytelennek tekintik a tárgyalást.

d) Közlekedés

Az egyébként általában barátságos, udvarias és engedékeny orosz ember a közlekedés során változik meg igazán! Határozott, tülekedő, önző, kiszámíthatatlan, és szinte az agresszivitással egyenértékűen kemény és céltudatos – akár gyalogosan, akár pedig gépjárművel való közlekedésről legyen is szó.

A fenti jelenség okát mindenképp a nagy távolságokban, az ebből adódó krónikus időhiányban kereshetjük. Mindez óriási pszichikai terhet ró a közlekedésben részt vevő külföldiekre, amelyre jó előre fel kell készülni. A helyzetet csak tovább bonyolítja a nagyon gyenge lábakon álló közbiztonság és a közép-európai viszonyokhoz képest is gyenge közlekedési infrastruktúra.

D) Általános magatartásbeli sajátosságok

Az orosz ember általános jellemző sajátossága, hogy rendkívüli mértékben szereti „oktatni” és „nevelni” a környezetét. Talán ennek az elviselése okozza az egyik legnagyobb fejfájást a külföldieknek (főként a „nyugatiaknak”)! Általában mindent jobban tudnak, mint beszélgető partnereik, mindenről frissebb információkkal rendelkeznek, szinte az élet minden területén képesek és készek „tanácsokat adni”, amit illik csendes bólogatások közepette meghallgatni (majd elfelejteni) és megköszönni.

Az orosz emberek másik figyelemre méltó tulajdonsága, hogy szélsőségesen tiszta érzelmek vezérik gondolkodásukat és cselekedeteiket. Nem ismerik az alakoskodást, vagy tisztán szeretnek és elfogadnak valakit, vagy pedig nem szeretik az illetőt és ezt jól érzékelhetően tudtára is adják, éreztetik vele. Ez elég sokszor konfliktusforrássá válhat, ha nem készülünk fel rá jó előre!

A fegyveres erőknél és szervezeteknél szolgálatot teljesítők körében is általában azok a nemzeti sajátosságok figyelhetők meg az egyes kommunikációs formák realizálódása során, mint a lakosság egészénél, ami természetes is, hiszen ezek a szervezetek is az orosz társadalom szerves részét képezik. Más kérdés, hogy ezek az emberek az átlagnál fegyelmezettebbek, jobban tudják kezelni érzelmeiket, kontrollálni cselekedeteiket. Ugyanakkor a társadalom más rétegeihez képest sok tekintetben nehezebb helyzetben lévén (többhónapos illetményelmaradások, kilátástalan lakáshelyzet, legális lehetőség hiánya a szabad időbeni munkavégzésre és az elmaradt illetmény „kompenzálására”, esetenként több száz vagy több ezer kilométerre elvágva rokonoktól, barátoktól, kulturális lehetőségektől stb.), sokkal nagyobb a veszélye annak, hogy „megélhetési bűnözésre” kényszerül, s a külföldi speciális szolgálatok is elég gyakran használják ki az ebben rejlő lehetőségeket.

A magyar diplomaták és katonadiplomaták, valamint a különböző gazdasági képviselőket dolgozó személyek dolga és kötelessége, hogy kiutazásuk előtt, a felkészülési időszakban alaposan tanulmányozzák azokat a nemzeti sajátosságokat, amelyek az orosz emberekkel való kommunikáció különböző formáiban meghatározó jelentőséggel bírhatnak, s amelyek ismerete és tudatos felhasználása nélkül szinte lehetetlen az eredményes munkavégzés!

Dr. KATONA MAGDA

**ÚJ DZSIHÁD SZÜLETIK?
AZ ASZIMMETRIKUS HADVISELÉS ÚJ FORMÁJA
AFGANISZTÁNBAN**

Hatalmi vákuum

Afganisztánban az idei tavasz beköszöntével felerősödött a tálibok és szövetségeseik aktivitása. Először váltak egyaránt deklarált célponttá külföldi állampolgárok és az ISAF objektumai. A támadások számának növekedése az Irak elleni hadművelet megindításához köthető, de a külpolitikai okok nem szolgálnak elégséges magyarázatul. A belpolitikai problémák szintén hozzájárultak a szélsőséges csoportok tevékenységének erősödéséhez és Afganisztánba való visszatérésükhöz. A Karzai által vezetett kormány hatalma továbbra sem terjed ki Kabulon túlra, az ISAF-erők mandátumának kiterjesztése elmaradt és lassan halad a fegyveres erők reformja is. (Az új reguláris haderő – amelynek előirányzott létszáma 70 000 fő – felállítása vontatottan halad és egyelőre csak 2 000 fő nyert kiképzést.) Akadozik a rendőri erők és a határőrség reformja is, ugyanakkor a hadurak magánhaderőinek számát 200 000 főre becsülik, akiknek a lefegyverzése és a társadalomba való beillesztési programja még el sem kezdődött.

Mindezek következtében hatalmi vákuum keletkezett az országban, amelyet ellenőrizhetetlen politikai és katonai erők töltenek ki. Ezek az erők – követve a térség hatalmi tényezőinek érdekeit – magukban hordozzák a dezintegráció lehetőségét. A terrorizmus elleni harcot nem lehet személyek vagy népcsoportok elleni harccal azonosítani. A tálib rezsim ellen indított háború során, a hadurakkal való szövetség révén elkerülhető volt a polgárháború, és belső erők döntötték meg a tálib uralmat. Jelenleg azonban a hadurak már éppoly veszélyesek, mint az újjászülető tálib – Hekmatiar – al-Kaida szövetség, és a térség stabilitása attól függ, hogy sikerül-e megszabadulni tőlük.

Az iszlám szélsőségesek visszatérésével növekszik az erőszak Afganisztánban és Pakisztánban, különösen az Északnyugati Határtartományban, a Független Törzsi Sávban és Beludzsisztánban. **Az Afganisztánban végrehajtott támadások, valamint a hadurak és az al-Kaida műveleteinek 90%-a pakisztáni területről szerveződik.**

Az Északnyugati Határtartományban és Beludzsisztánban a szekularizált nacionalista pártok 2001-ben még egyensúlyban voltak a pakisztáni iszlám pártokkal szemben. Musarraf pakisztáni elnök határozatlansága miatt, mert nem lépett fel az országban tevékenykedő szélsőséges elemekkel szemben, az amerikai kormány által elkövetett hibák következtében megbillent az egyensúly, és az iszlám pártok többségbe kerültek.

Tárgyalás a tálibokkal

Karzai elnök 2003. május 29-én Ghazniban (Afganisztán) titkos tárgyalásokat folytatott a tálib vezetőkkel (a tálib küldöttséget Abbasz molla, volt egészségügyi miniszter vezette). A megbeszéléseket követően Karzai elnök a táliboknak tett gesztus gyanánt elrendelte 66 tálib fogoly szabadon bocsátását a sibargani börtönből. A súlyosbodó afganisztáni belbiztonsági helyzet és az Afganisztáni Népi Demokratikus Párt (ANDP) volt tagjainak visszatérése következtében a CIA, az FBI, valamint a pakisztáni titkosszolgálat képviselői Pakisztánban megbeszéléseket folytattak a tálibok képviselőivel. A találkozó során az amerikaiak négy feltételt szabtak a táliboknak, hogy azok teljesítése esetén megbékélnek velük és a „mérsékelt tálibokat” bevonják az afganisztáni kormányzásba:

- Omar molla leváltása;
- az Afganisztánba visszatért pakisztáni, arab és egyéb külföldi harcosokat száműzni kell;
- szabadon kell engedni az elfogott amerikai és szövetséges katonákat;
- a külföldön élő afgánoknak – választások révén – részesedniük kell a kormányzásban, amelyeknek 2004 júniusában esedékes megtartását a tálibok nem zavarhatják meg.

A tálibok rugalmasságot tanúsítottak a feltételek teljesítésére, ugyanakkor az első feltételt elutasították.

Hekmatiar, az al-Kaida és a tálibok szövetsége

Hekmatiar 2002-es iráni tartózkodása során került kapcsolatba az al-Kaidával. Miután visszatért Afganisztánba, 2002 nyarától egyre szorosabbá vált az együttműködése a tálibokkal. Hekmatiar és a tálib vezetők 2002 augusztusában Kunarban titkos tanácskozást folytattak, ahol **Laskar-e Fedain-e Iszlami** néven hozták létre szövetségüket (a híresztelések szerint Abi Abdullah, Bin Laden legidősebb fia kötötte meg a szövetséget). Ehhez a szövetséghez később – a pakisztáni parlamenti választásokat követően, ahol többséget szereztek az iszlám pártok – csatlakozott az al-Kaida is.

A Hezb-i Iszlami

A Hekmatiar által vezetett Hezb-i Iszlami szervezet konspiratív hálózata átszövi a Karzai kormányt is. Három kormányzó – a kunari, a korábbi nangarhari és a kunduzi is –, valamint számos kormánytag titkos tagja vagy támogatója a szervezetnek. Hekmatiarnek 319 híve van az afgán nemzetgyűlésben. A szovjetek elleni harc mudzsahid szervezetei és jelenlegi szövetségesei közül ez az egyetlen szervezet, amely pártstruktúrával rendelkezik. Ellentétben a tálibokkal, a Hezb-i Iszlami igen kiterjedt külföldi hálózattal rendelkezik Pakisztánban, Iránban, Európában, az Egyesült Államokban és a világ más országaiban. A szervezet fő bázisa Pakisztánban a Pesavartól nem messze található Szamszato menekülttábor.

Az al-Kaida

Az al-Kaida az afganisztáni térségben lemondott a közvetlen harcról, azt Hekmatiar szervezetére, a tálibokra és a pakisztáni iszlám pártokra bízta. A tavasszal fellángolt akciókban az al-Kaida közvetlenül már nem vett részt, a „csatateret” áthelyezte az afganisztáni hegyekből a pakisztáni nagyvárosokba. Új hatalmi központjai Pakisztánban – Fath-i Iszlami néven szerveződött újjá – és Iránban található. Az al-Kaida harcosai a Laskar – pakisztáni szervezet – logisztikai támogatását veszik igénybe, amely a feltételezések szerint idegázzal is rendelkezik.

2003. március elején, pakisztáni területen elfogták Kaled Sejk Mohamedet, az al-Kaida második emberét, majd állítólag Csaman határvárosban letartóztatták Bin Laden két fiát is. A letartóztatásokat követően a szervezet „kádereit” kisebb sejtekre osztották fel, vezetési struktúráját és ellenőrzési rendszerét dezorganizálták. Az al-Kaidának jelenleg nehézségei vannak a centralizált irányítás és koordinálás terén.

Bin Laden, a szervezet volt vezetője feltehetően Pakisztánba menekült és ma már elvegyült egy nagyváros forgatagának dzsungelében. Ha él, névtelen figura egy nagyvárosban, ahol biztonságosabb menedéket nyert, mint az amerikaiak által „háborgatott” afganisztáni területeken.

Ha elfogják, akkor elkerülhetetlen a kiadatása az Egyesült Államoknak, aminek következtében fellázadhatnak a szélsőséges elemek Pakisztánban, és veszélybe kerülhet a jelenlegi kormány. Ha az amerikai különleges erők fogják el, az az amerikai és a pakisztáni hadsereg, valamint titkosszolgálat közötti együttműködés végét jelentheti.

Az al-Kaida **Nemzetközi Iszlám Front** néven új struktúrát alakított ki közel-keleti, közép-ázsiai és délkelet-ázsiai parancsnokságokkal. A pakisztáni MMA (Muttahida Madzslisz-i Amal, vezetője Hafiz Husszain Ahmad) iszlám vallási szövetség néhány pártja is e szervezethez tartozik. Az MMA igazi vezéregyénisége Maulana Fazlur Rahman, a Dzsamiat-i Ulema szervezet vezetője. Az al-Kaida tagságához tartozó pakisztáni iszlám szervezeteknek, akárcsak annak idején a táliboknak, a független törzsi sávon, Akora Khattakban található Hakkania szeminárium a szellemi központja, amelynek vezetője Szami Ul-Hak, a Dzsamiat-i Ulama Iszlami feje.

Az al-Kaida Nemzetközi Iszlám Frontjának a következő pakisztáni iszlám szervezetek a tagjai:

- *Harakat Ul-Mudzsahidin (HUM)*. A Harakat Ul-Mudzsahidin Al-Alami világszövetség tagja, amely Szaúd-Arábiában van jelen. A Harakat Ul-Mudzsahidin táborokkal rendelkezik Csitralban.
- *Harakat Ul-Dzsihad Ul-Iszlám*.
- *Laskar-i Taiba*. Az eredetileg Kasmírban tevékenykedő szervezet koordinátori szerepet tölt be a közép-ázsiai, szaúdi, pakisztáni, észak-indiai, dél-indiai, Sri-lankai és ázsiai szervezetek között.

- *Dzsais-i Mohammadi.* A szervezet számos terrorcselekményt követett el Afganisztánban, Tádzsikisztánban, Csecsenföldön, Dagesztánban és Délkelet-Ázsiában.
- *Laskar-i Dzsangvi.* Az al-Kaida tagjaként a tálibok soraiban harcoltak az Északi Szövetség ellen. Ez a szélsőséges szunnita csoport felelős a síita hazarák lemészárlásáért a közép-afganisztáni Bamianban. Az al-Kaida jelenleg afganisztáni támadásaihoz és pakisztáni jelenlétéhez egyaránt a Laskar infrastruktúráját veszi igénybe. A Laskar biztosítja a harcosokat és a logisztikai támogatást az al-Kaidának. A dzsihadista csoportok és az al-Kaida közötti fő kapcsolat a Laskar-i Dzsangvi, amelynek vezetője Kari Abdul Hai.
- *Tahrik-i Nifaz-i Sariat-i Mohammadi.* A szervezet 8 000 törzsi harccsal rendelkezik. Vezetőjét, Szufi Mohamedet a pakisztáni hatóságok bebörtönözték.

A pakisztáni szervezetek menedéket, harcosokat, kiképzést, táborokat, fegyvert, robbanóanyagokat és a heroin-kereskedelemből származó pénzt biztosítják az al-Kaida számára. Musarraf elnök később ismerte fel, hogy az Északnyugati Határtartomány és Beludzsisztán iszlamizációja egész Pakisztán talibanizációját jelenti, és ennek révén a politika iszlamizálása következik be.

Afganisztán, Pakisztán és Szaúd-Arábia még mindig a terrorizmus háromszögét alkotják. A korábban Afganisztánban tartott terrorista infrastruktúra nem semmisült meg, csak áthelyezték pakisztáni területre. Működtetése főleg a heroin-kereskedelem bevételeiből történik.

A tálibok

A tálibok már nem rendelkeznek erős vezetéssel Afganisztánban és nem képesek komoly befolyást gyakorolni a régióra. Ennek ellenére a tálib vezetők az újjáéledő kábítószer-csempészet és a nemzetközi terrorhálózat révén képesek a csoport finanszírozására. Ráadásul az olyan külső erők, akiknek érdekében áll Afganisztán destabilizálása, támogatják őket. A tálibok jelenleg Pakisztán, Kína, az al-Kaida és Hekmatiar iráni kapcsolatain keresztül már Irán, sőt Oroszország támogatását is élvezik.¹ Az al-Kaida és a tálibok összekötője jelenleg Mohamed Haszan Rahmani molla, Omar molla személyes főtanácsadója.

Ellentétben az al-Kaidával, a táliboknak sikerült a Független Törzsi Sávban megvetniük a lábukat, majd afganisztáni területre visszaszivárogniuk. Afganisztán keleti és déli tartományaiban sikerült új katonai és közigazgatási struktúrát kiépíteniük és egyre aktívabb ellenállást kifejteniük a Karzai-kormánnyal és az „idegen megszállókkal” szemben. Az újjászerveződő tálibok kihasználták azt a politikai vákuumot, amelyet a pastuk kormányzatban és fegyveres erőikben való alulreprezentáltsága és egységes politikai erejük hiánya jelentett. Kihasználták a pastukkal szembeni amerikai bizalmatlanságot, az egyre növekvő népi elégedetlenséget, amelyhez hozzájárult az ideiglenes kormány tehetetlensége,

¹ Ahmed Rashid: Dangerous Neighbors. Far Eastern Economic Review, Jan. 9. 2003.

az iraki háború küszöbén a nemzetközi közösség érdeklődésének elfordulása Afganisztántól, az újjáépítési segély szerény volta, valamint az ISAF mandátumának ki nem terjesztése a fővároson túlra. A tálibokat azonban mindenekelőtt a hadurak jelenléte élteti.

Az afganisztáni tálibok – kihasználva a jelenlegi zűrzavart az országban – a keleti és déli tartományokat négy katonai körzetre osztották fel. Ezekben a tartományokban ismét megkezdték a fiatalok toborzását az új tálib haderőbe. A délkeleti körzet – Gazni, Paktia, Paktika – parancsnoka Szaiful Rahman. A déli körzet – Kandahár, Uruzgán, Helmand és Zabul – parancsnoka Mohamed Uszmani, Omar molla kijelölt utóda. A keleti körzet – Nangarhar, Kunar és Lgnman – parancsnoka Abdul Kabir, a tálibok negyedik embere. A középső körzet – Parvan, Kapisza, Vardak és Kabul – parancsnoka Anvar Dangar.

Pakisztánban a tálibok újjászerveződését a Dzsis-i Mohammadi, a Harakat Ul-Mudzshahidin és a Laskar-i Taiba fundamentalista pakisztáni iszlám pártok segítik. Ezeket a szervezeteket amerikai kezdeményezésre felvették a terrrorszervezetek nemzetközi listájára.

Új dzsihád

Az újjászerveződő tálibok nyíltan dzsihádöt, szent háborút hirdettek az „idegen megszállók” és „afganisztáni bábkormányuk” ellen. A 2003 februárja óta egyre aktívabb tálib ellenállást Dadullah molla irányítja. A tálibok rajtaütésszerű támadásokat, bombamerényleteket és rakétatámadásokat hajtanak végre az Afganisztánban tevékenykedő amerikai és nemzetközi erők ellen. A déli és délkeleti tartományok lakossága támogatja a tálib akciókat, mivel ők is megszállóknak tekintik a külföldi katonákat. A tálibok mellett a Hekmatiar vezette szélsőséges szervezet és egyéb külföldi harcosokból álló csoport is támadja az amerikai erőket.

Az újjászerveződött tálib és a szélsőséges eszméket való Hekmatiar szervezetének felkutatása és megsemmisítése érdekében az Egyesült Államok és szövetségesei a következő nagyszabású műveleteket hajtották végre:

- „*Monguz*”: A Szpin Boldaktól 25 km-re található Adi Gar-hegység barlangrendszerében amerikai és afgán katonák csaptak össze feltehetően Hekmatiar harcosaival. A harcokban az amerikai légierő repülőgépei is részt vettek. Az összecsapást követően az amerikaiak nem találtak semmit, ami bizonyítaná, hogy a katonák valóban Hekmatiar emberei voltak-e, illetve, hogy van-e kapcsolat Hekmatiar és a tálibok között. (A műveletet követően Kandahár városában bombamerényletet hajtottak végre.)
- „*Bátor Csapás*”: A művelet során több tálib vezetőt sikerült elfogni, többek között a titkosszolgálat volt vezetőjét is.
- „*Sivatagi Oroszlán*”: Szintén több tálib vezetőt fogtak el, illetve lőttek le. (A műveletet követően meggyilkolták a Nemzetközi Vöröskereszt salvadori munkatársát.)

Karzai elnök 2003. április 10-én a nemzethez intézett üzenetében első ízben jelentette ki, hogy az országszerte létrejött biztonsági vákuum aláaknázza a nemzetépítési törekvéseket. A hadurak felemelkedése, a tálibok gerillaháborúja által okozott biztonság és stabilitás hiánya veszélyezteti a rekonstrukciót.

Tálib vezetők Pakisztánban

A 2003. márciusi Karzai–Musarraf találkozón szóba került, hogy a tálib vezetők háborítatlanul élnek Pakisztánban. A legprominensebb tálib vezetők, mint Dadulla molla, Maulavi Akhtar Mohamed Uzman, Beradar molla, Hafiz Madzsíd molla és Khairullah Khairkha volt belügyminiszter háborítatlanul élnek családjakkal Pakisztánban. Karzai elnök átadta Musarraf elnöknek a Pakisztánban élő, legismertebb tálib vezetők hollétéről szóló pontos értesüléseket. A legfelsőbb vezetők mellett számos tálib vezető nyert menedéket Pakisztánban: Maulavi Nur Mohamed Sikib főbíró, aki parancsot adott a bamiani Buddha-szobrok lerombolására; Sikib helyettese, Maulavi Muszadzsan a Pesavar melletti Azakhel menekülttáborban; Mir Habib Agha pedig a Dzsalozi menekülttáborban lakik. Maulavi Abdul Kabir volt pénzügyminiszter és Miram Sahban saját házzal rendelkezik; Maulavi Szadr Azam nangarhari kormányzó-helyettes Nausera térségében, Pir Szabak faluban él; Maulavi Abdul Rauf Khuddam, Kunar tartomány kormányzója a Pesavar környéki Samsato menekülttáborban húzza meg magát családotól; Hadzsi Musza Hotak tervezési miniszterhelyettes a Pesavar melletti Naszir Bagh menekülttábor rendőri kolóniáján lakik. Pesavarban bérel házat Kari Nur Zaman, Dzsalamabad tálib állambiztonsági főnöke és Maulavi Aszadullah, a vallási rendőrség feje. Maulavi Ahmed Dzsán, öntözési miniszter Thal körzet Hango városában él családjával, akárcsak Maulavi Mohamed Azam Ilmi öntözésügyi miniszterhelyettes. Maulavi Szipikullah vidékfejlesztési miniszterhelyettes a Pesavar környéki Dzsalozi menekülttáborban lakik családjával; Maulavi Mohamed Muszlim Haqqani felsősoktatási miniszterhelyettes a Szvabi menekülttábor lakója; Maulavi Abdul Baki Hakani kulturális miniszterhelyettes saját házában lakik Pesavarban családjával.²

A tálibok újjászerveződésének megállítása nem látványos hadműveletekkel, hanem a pastuk elégedetlenségének leszerelésével, politikai és katonai szerepük növelésével, a Karzai kormányzatba történő erősebben beintegrálásukkal, valamint az ISAF-erők Kabulon kívülre kiterjesztésével lehetséges.

² Imtiaz Gul: the Unholy Nexus. Pakistani-Afghan Relations under Taliban. Peshawar, 2003. p. 73-76.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- Abulkhail, Asad: Uszama Bin Laden and the Taliban. The Consequences of the US's Foreign Policy and the New American War Against Terrorism. Princeton, 2001.
- Arkin, William M.: In Praise of Heavy Bombers. Bulletin of the Atomic Scientists July/August 1999.
- Arkin, William M.: A Week of Air War. Washington Post.Com 14. October 2001.
- Bergen, Peter L.: Holy War inc: Inside the Secret World of Usama Bin Laden. New York, 2000.
- Chase, Robert – Kennedy, Paul – Hill, Emily: The Pivotal States a New Framework for US Policy in Developing World. W. Norton and Co. 1999.
- Clifford, E. – Simonsen R. – Spindlove, Jeremy: Terrorism Today: the Past, the Palyes in the Future. Karachi, 2001.
- Coley, John K.: Unholy Wars: Terrorism, Assymmetric Warfare and Weapons of Mass Destruction Praeger Publications. 2001.
- Conetta, Carl: Operation Enduring Freedom: Why a Higher Rate of Civilian Bombing Causalities. Project on Defense Alternatives Briefing Report No. 11. 18. January 2002.
- Dao, James: The New Air War: Fewer Targets, More Hits and Scarcer Targets. New York Times, 29. November 2001.
- Evans, Michael: Precision Weapons' Fall to Prevent Mass Civilian Causalities. The Times (London), 2. January 2002.
- Farrell, Stephen: Graves Testament To Off-Target Bombings. The Stateman (India) 12. December 2001.
- Fulghum, David A. és Wall, Robert: U.S. Stalks Taliban with New Air Scheme. AWST, 15. October 2001.
- Goodson, Larry: Afghanistan's Endless War. State Failure, Regional Politics and the Rise of the Taliban. Princeton, 2001.
- Jalali, Ali A.: Afghanistan: The Anatomy of an Ongoing Conflict. Parameters, 2001. Spring

- Katona Magda: A tálibok és Pakisztán katonai együttműködése. Hadtudomány, 2002/2. 36-48. oldal
- Katona Magda: Kabuli katonai kérdőjelek. Népszabadság, 2002. november 27.
- Katona Magda: A tálibok útja a Washingtoni Nyilatkozattól az al-Kaidáig. Stratégiai és Védelmi Kutató Hivatal. Védelmi Tanulmányok 47. Budapest, 2002. 98 oldal
- Katona Magda: Afganisztán, az ázsiai sarokpont. Népszabadság, 2003. január 14.
- Loeb, Vernon: Technology Changes Air War Tactics. Washington Post, 28. November 2001. p. 16.
- Shahrani, Nazif: The Taliban Enigma <http://www.isim.nl/newsletter/6/regional/5html>
- Yousefzai, Rahimullah: President Musharraf's Dilemma. Dawn, 15. March 2002.

Dr. JAKUS JÁNOS alezredes – OMBÓDI KÁROLY alezredes

AZ IRAK ELLENI KOALÍCIÓS HÁBORÚ LEFOLYÁSA ÉS A HADMŰVELET ELSŐDLEGES TAPASZTALATAI

Az utóbbi hetekben a világ közvéleménye érdeklődésének középpontjába került az Irak ellen folytatott koalíciós háború és az azt kísérő, a szövetségesek között kialakult és máig sem csendesedő vita.

A biztonságpolitikai szakértők nem késlekedtek a háborús cselekményekből levonható elsődleges következtetések megfogalmazásával. A napi sajtó hasábjain – különböző nézőpontokból elemezve – számos publicisztika jelent meg a sok vitára okot adó fegyveres konfliktusról. A szóban forgó elemzések csak ritkán szóltak a hadműveletek menetéről, a szemben álló felek helyzetéről, elgondolásairól. (A Felderítő Szemle II. évfolyam 1. számában olvashattunk először a felek hadászati elgondolásairól. A tanulmány szerzői a rendelkezésükre álló információknak és katonai felkészültségüknek köszönhetően világos képet rajzoltak a várható hadművelet lehetséges forgatókönyveiről.)

Jelen tanulmány különféle nyílt források felhasználásával mutatja be a hadművelet lefolyását, utalva azokra a tapasztalatokra, amelyek tanulsággal szolgálhatnak a katonai tervezők számára a háborús műveletek előkészítésében való részvétel terén. A háborús műveletek előkészítésében való részvételünk ugyanis szövetségi tagságunk szükségszerű velejárója lesz a jövőben. Ennek egyértelműen hangot adott a Szövetség prágai csúcstalálkozóján született határozat, mely szerint a NATO-nak a felelősségi területén kívül (a perifériákon) is készen kell állnia érdekei érvényesítésére – fegyveres úton, humanitárius segítségnyújtással vagy a béketámogató műveletek különböző módszerének alkalmazásával. Ez a tény még nem tudatosult egyértelműen a hazai közvéleményben, így a katonai közéletben sem.¹

Az Irak ellen folytatott hadművelet lefolyásának bemutatása az alábbi szempontok köré csoportosul:

- I. Adatok az Iraki Köztársaságról (2003. március vége).
- II. A szemben álló fegyveres erők vázlatos bemutatása, az erőviszonyokból levont következtetések.
- III. A hadművelet lefolyása.
- IV. Összegzés.

¹ NATO prágai csúcstalálkozó határozata, 2002. november 21.

I. Adatok az Iraki Köztársaságról (2003. március vége)

Az ország teljes neve:	Iraki Köztársaság
Államformája:	köztársaság
Államfő:	Szaddám Huszein (kormányfő, a Forradalmi Parancsnoki Tanács elnöke és a Baath-párt vezetője)
Főváros:	Bagdad (3 844 600 lakos)
Hivatalos nyelve:	arab (a lakosság 77%-a), kurd, asszír és örmény
Függetlenné vált:	1932. október 3-án (a brit mandátum megszűnésével)
Nemzetközi szervezeti tagság:	ENSZ, Arab Liga, OPEC, OAPEC

Földrajzi jellemzők

Irak területe 435 292 km². Az ország Elő-Ázsia középső részén, a Tigris és az Eufrátesz folyók mentén terül el a történelmi Mezopotámia területén. Nyugaton Jordániával (134 km hosszan) és Szíriával (605 km hosszan), északon Törökországgal (331 km hosszan), keleten Iránnal (1 458 km hosszan), délen Szaúd-Arábiával (686 km hosszan) és Kuvaittal (240 km hosszan) határos; a Perzsa (Arab)-öbölhöz 56 km hosszú partszakasza révén van kijárása.

Természeti viszonyok

Északkeleten Irakhoz tartozik a Toros- és a Zagrosz-hegység meredek hegyláncainak, délen és délnyugaton a Szír-sivatagnak egy része. Az ország középső területein található a Tigris és az Eufrátesz folyók völgye, amelynek északi részén barázdált, enyhén hullámos, száraz sztyeppe vidék, az úgynevezett Al Jazirah terül el. Bagdadtól az öböl partjág húzódik a Tigris és az Eufrátesz által feltöltött termékeny síkság.

Az iraki éghajlatot május és október között száraz, forró nyarak (átlagosan 34 °C, helyenként 50 °C körüli hőmérséklettel) és viszonylag hideg telek (4-12 °C) jellemzik. Az éves csapadékmennyiség nagy része a téli hónapokban hullik le, amely az északkeleti hegyvidéken eléri az 1 200 mm-es éves átlagot is, míg ez az érték a Tigris és az Eufrátesz völgyében 400 mm, a sivatagban pedig alig 100 mm. Nyáron gyakoriak a homokviharak.

Gazdaság

Irak rezsim fő bevételi forrása a szénhidrogének kitermeléséből származik.

Az Öböl-háborút követően életbe lépett ENSZ-szankciók miatt jelentősen csökkentek az ország kőolajexportból származó bevételei.

Irak kőolajipari létesítményei

Az ENSZ 1996-ban létrehozott „olajat élelmiszerért” programja értelmében az iraki vezetés 2,6 millió hordó kőolajat exportálhat naponta, amelynek ellentételezéseként az ENSZ által félévente pontosított termékeket szerezhetett be a világpiacon.

Az „olajat élelmiszerért” ENSZ-program folyamatos megsértésével Irak jelentős illegális olajkereskedelmet bonyolított a térségben. Naponta 170 000 hordó kőolajat exportált Szíriába (a Baniasz-kőolajvezetéken keresztül), amelynek éves bevétele megközelítette az egymilliárd dollárt, majd 1993-tól napi 30 000 hordó kőolajat szállított Irán részére.

Az iraki kőolajtermelés napi kétmillió hordó nyersolaj kitermelésére volt tehető, amelyet rövid idő alatt 150%-kal lehetett volna növelni.²

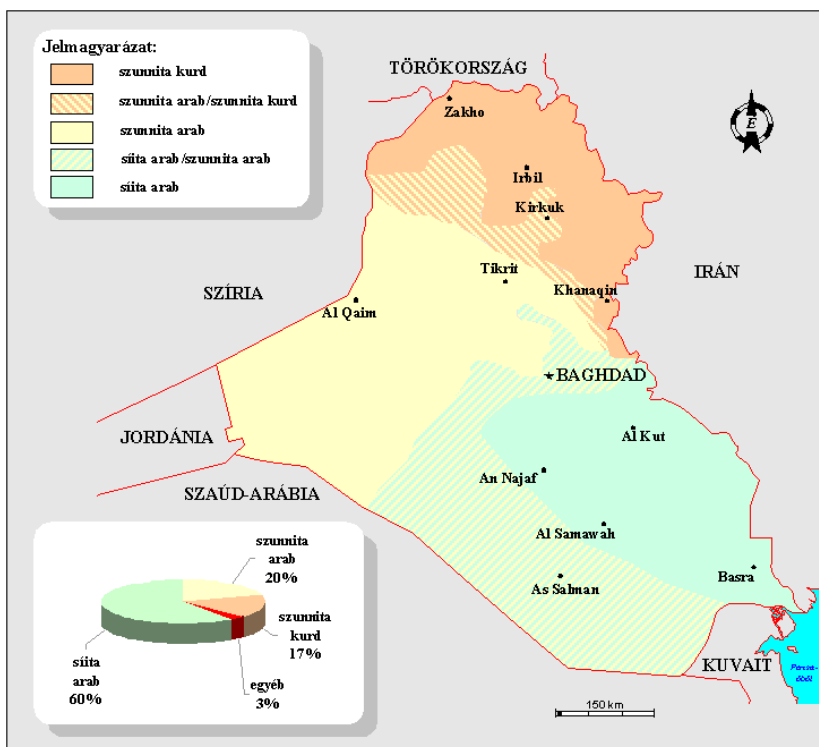
² Officina Világévkönyv. Officina Nova Könyvkiadó, 199-202. o.

Társadalom

Irak népessége 2002-ben 23 331 985 fő volt.

Az iraki társadalom 77%-a arab, 19%-a kurd, 1%-a perzsa, 1%-a asszír, 2%-a egyéb nemzetiségű.

Irak lakosságának nemzetiségi megoszlása

A kurdok az ország északi és északnyugati térségében élnek, egy részük – elsősorban az Iraki Kurd Demokrata Párt (IKDP) vezetése alatt álló területeken élők – igyekszik békés viszonyt fenntartani az iraki rezsimmal.

Az arab lakosság két részre oszlik: az iráni támogatást élvező síiták délen, míg az ország vezetését kezükben tartó szunniták az ország középső részén, Bagdad körül élnek. Ezenkívül még két arab népcsoport különíthető el: a Tigris és Eufrátesz folyók delta vidékén élő Marsh-arabok és az ország sivatagos területein élő kis létszámú nomád beduin kisebbség.³

³ A világ országai. Topograf Kiadó, 91. o.

Az államvezetés szerkezeti felépítése

Az ország alkotmányát 1968. szeptember 22-én fogadták el, amely 1970. július 16-án lépett hatályba. Az alkotmányozási folyamat folytatódott, és a kormány 1990-ben fogadta el az ideiglenes új alkotmányt. Ennek értelmében a megválasztott elnök és a Minisztertanács gyakorolja a végrehajtói, a „megválasztott” országgyűlés a törvényhozói és a „független” bírói testület a jogi hatalmat.⁴ A jogrendet a francia és egyiptomi példák nyomán alakították ki.

Államfő: Az 1968-as alkotmány értelmében a Forradalmi Parancsnoki Tanács (FPT) választhatta meg az államelnököt és/vagy államfőt. Az elnök ellenőrizte az alkotmányban rögzítettek és a törvények végrehajtását. Ő adhatott amnesztiát és elrendelhetette a kiszabott halálbüntetések végrehajtását is. Kinevezte az alelnököket, bírókat, a tartományi, állami (polgári) és katonai vezetőket. Irányította a nemzetközi kapcsolatokat, valamint fogadta a diplomáciai testületek képviselőit. Az államfő egyben a fegyveres erők főparancsnoka is volt.

Végrehajtó testület: Az FPT nevezte ki a végrehajtói testületet, a miniszterelnököt és miniszteri tanácsot.

Törvényhozó testület: Az iraki törvényhozó testület a Nemzetgyűlés, amely 250 tagú volt. A testület 220 tagja képviselte az 59 választói körzetet, 30 képviselőt pedig az elnök nevezett ki, hogy képviseljék az északon élő kurd kisebbséget. A Nemzetgyűlés képviselőit négy évre választották, ahol valamennyi hely a Baath-párté, illetve a hozzá közel álló jelölteké volt.

Jogi testület: Irakban működött az igazságügyi minisztérium és legfelsőbb jogi tanács. Az iraki bírósági rendszer két elemből állt: a bünyügyi és a polgári bíróságból. A törvények alapja az iszlám saria. A bírókat az elnök nevezte ki.

Választások: Elnökválasztásokat hétévente rendeztek. (Az utolsót, amely közel 100%-os eredménnyel zárult, 2002. október 15-én tartották.) Az országgyűlési választás négyévenként, közvetlen, titkos szavazással történt. Szavazásra minden 18. életévét betöltött iraki állampolgár jogosult volt.⁵

Államelnök: Szaddám Huszein 1937. április 28-án született Tikritben. 1957-ben belépett a betiltott Baath-pártba, amelynek 1968-as hatalomátvételéig illegalitásban élt. 1969-ben Szaddám Huszein átadta a miniszterelnöki tisztséget, államfői és pártvezetői pozícióját azonban az Öböl-háborúban elszenvedett vereség ellenére is megőrizte.

⁴ Officina Világévkönyv. Officina Nova Kiadó, 201. o.

⁵ Magyar Nagylexikon 10. kötet, 4. o.

Tartományok

A 18 tartomány közül három képezi a kurd autonóm régiót. Az igazságszolgáltatás legfelső fóruma a semmítőszék. A tartományi kormányzókat a nemzeti kormány (Huszein elnök) nevezte ki.

Irak tartományai

II. A szemben álló fegyveres erők vázlatos bemutatása, az erőviszonyokból levont következtetések

Az Irak ellen tervezett katonai akció hatására a rezsim felgyorsította a fegyveres erők védelmi képességének növelését szolgáló tervek megvalósítását. Az Irak körüli katonai helyzetet Szaddám olyannak minősítette, amelyben feljogosítva érezte magát bármilyen fegyver bevetésére a támadó erők ellen. A rendszer védelmét a haderőre, a félkatonai szervezetekre és a biztonsági szolgálatokra alapozta.

A haderő békeállománya 350 000 fő volt, ebből 110 000 fő hivatásos állományú, 100 000 fő sorkatona, 140 000 fő pedig bevonultatott tartalékos. Az „M” feltöltést 550 000 fő tartalékos mozgósításával biztosították. A szárazföldi csapatokat a reguláris magasabbegységek és a Köztársasági Gárda (KG) alakulatai alkották. Mindkét fegyveres szervezet rendeltetése az ország területének védelme volt. A KG a védelmi funkció ellátása mellett belső karhatalmi, valamint elhárító és felderítő feladatokat is ellátott.

Az iraki szárazföldi csapatok fontosabb haditechnikai eszközei:

- harckocsi 2 482 db, amelyből 672 db T-72 típusú;
- gyalogsági harcjármű (BMP-1, BMP-2) 1 310 db;
- páncélozott szállító és felderítő harcjármű 1 237 db;
- tüzérségi eszközök: – gépvontatású és önjáró löveg 1 736 db;
– sorozatvető 166 db.

A szárazföldi haderő reguláris csapatait az Északi, Központi és Déli Katonai Körzetekbe vonták össze, amelyet hét hadtestbe szerveztek. Alárendeltségükbe 25 hadosztály tartozott. Veszélyeztetés esetén a tartalékosokból további 19 „népfelkelő” hadosztály felállítását tervezték. Az Északi csoportosításban az 1. és az 5. hadtest, a Középső csoportosításban a 2. hadtest, a Déli csoportosításban a 3. és a 4. hadtest erői települtek. Az Északi csoportosítás csapatai a Moszul és Kirkuk körüli védelmi övezetek, a Középső csoportosítás alárendeltjei a fővárost övező külső védelmi gyűrű megtartásáért voltak felelősek. A Déli csoportosításban a 4. hadtest, 14. és 18. gyaloghadosztályainak részeivel az Al-Amarát Bászrával összekötő műút mentén – Irán irányába – bontakozott szét. A 3. hadtest Bászra védelmének előkészítését kapta feladatul. A szárazföldi csapatok parancsnoksága alárendeltségébe tartoztak a **hadműveleti-harcászati rakétacsapatok** is, amelyek föld-föld osztályú – Scud-B, Scud-C, FROG-7, M-7 és Al-Huszein típusú – rakétakomplexumokkal rendelkeztek.

AZ IRAKI HADERŐ ÉSZAKI CSOPORTOSÍTÁSA							
Szervezetek	Eszközök	hk.	PSZH	GYHJ	löveg/av.	sv.	ö. pct.
1. g. hadtest	5. hk. ho.	206	96	134	64		
	2. gy. ho.	35	10		68	5	
	8. gy. ho.	35	10		68	5	
	38. gy. ho.	35	10		68	5	
	közvetlen		14	3	15	21	31
	összesen	311	140	137	283	36	31
5. g. hadtest	1. hk. ho.	206	96	134	64		
	4. gy. ho.	35	10		68	5	
	7. gy. ho.	35	10		68	5	
	16. gy. ho.	35	10		68	5	
	közvetlen		14	3	15	21	31
	összesen	311	140	137	283	36	31
Köztársasági Gárda	Adnan g. ho.	93	18	58	67		
	Bagdad g. ho.	93	18	58	67		
	összesen	186	36	116	164		
Mindösszesen		808	316	390	700	72	62

AZ IRAKI HADERŐ KÖZPONTI CSOPORTOSÍTÁSA							
Szervezetek	Eszközök	hk.	PSZH	GYHJ	löveg/av.	sv.	ö. pct.
2. g. hadtest	3. hk. ho.	206	96	134	64		
	15. gy. ho.	35	10		68	5	
	34. gy. ho.	35	10		68	5	
	közvetlen		14	3	15	21	31
	összesen	276	130	137	215	31	31
Köztársasági Gárda	Nabu gy. ho.	93	18	58	67		
	Hammurabi g. ho.	93	18	58	67		
	Al Abed gy. ho.	93	18	58	67		
	Al Madina hk. ho.	311	96	134	64		
	Klgs. ho.	35	18	58	67		
	összesen	625	204	482	332		
Mindösszesen		901	334	619	547	31	31

AZ IRAKI HADERŐ DÉLI CSOPORTOSÍTÁSA							
Szervezetek	Eszközök	hk.	PSZH	GYHJ	löveg/av.	sv.	ö. pct.
3. g. hadtest	6. hk. ho.	206	108	134	64		
	51. g. ho.	158	132		68	5	
	11 gy. ho.	35	27		64	5	
	közvetlen		96	34	15	16	31
	összesen	399	363	167	221	26	31
4. g. hadtest	11. hk. ho.	206	96	134	64		
	14. gy. ho.	35	10		68	5	
	18. gy. ho.	35	10		68	5	
	közvetlen					21	31
	összesen	276	116	134	200	31	31
hadtestek mindösszesen		675	479	301	421	57	62
Köztársasági Gárda	Al Nedaa hk. ho.	96	108		68	5	
Déli csoportosítás mindösszesen		773	587	301	489	63	62
Megjegyzés: Lehetséges, hogy a Köztársasági Gárda Al Nedaa hk. hadosztálya a déli csoportosítás megerősítésében vett részt.							

A szárazföldi csapatok hadosztályainak kiegészítése a hadműveletek kezdetéig befejeződött. Fegyverzetük zömét elavult harceszközök képezték: T-54, T-55, T-62, Type-59 és Type-69 típusú harckocsik, BTR-50, BTR-60, BTR-152 és YW-701 típusú páncélozott szállító harcjárművek, valamint különböző űrméretű vontatott lövegek. **A haditechnikai eszközök hadrafoghatósága alacsony szintű volt.**⁶

A szárazföldi csapatok legütőképesebb erőit a Köztársasági Gárda alakulatai alkották, amelyek közvetlenül Szaddám Huszein elnöknek voltak alárendelve. A KG két hadtestének állományába két páncélos-, három gépesített, két gyalog- és egy különleges (összesen nyolc) hadosztály tartozott. **A KG hadosztályai közül négy állomásozott Bagdad körzetében.**

A KG az iraki rezsim kivételezett szervezete és egyben annak fő támasza volt, mivel parancsnoki állományát a Szaddám Huszeinhez feltétlenül hű tisztekből válogatták. Emellett a KG hadosztályai a szárazföldi hadosztályokhoz képest jobban kiképzettek voltak és modernebb harci technikai eszközökkel rendelkeztek. A KG fő csapásmérő ereje az Irak középső részén állomásozó két páncéloshadosztály volt. A hadosztályok állományába tartozott az összes korszerű (672 db T-72 típusú) harckocsi és a legtöbb páncélozott szállító harcjármű is.⁷

Az iraki légierő a Légierő Parancsnokság és a Csapatrepülő Erők Parancsnoksága alárendeltségében látta el feladatát. Állományába 12 vadászrepülő-, nyolc vadászbombázó- és kilenc támadóhelikopter-század tartozott. A légierő létszáma 30 000 fő volt. A repülő- és a helikopterkötelékek 16 légibázison és 24 tábori repülőtéren települtek.

Irak 306 db harci repülőgéppel, valamint 124 db harci helikopterrel rendelkezett, amelyek 70%-a volt harcképes állapotban. A pilóták repült óraszám a nyugati légierők pilótáihoz képest alacsony volt (20-100 óra évente), éjszaka és bonyolult időjárási viszonyok között végrehajtott gyakorlórepüléseket pedig szinte egyáltalán nem végeztek.

Az iraki légierő nem heverte ki az 1991-es Öböl-háborúban elszenvedett súlyos vereségeit, új beszerzésekre pedig az országot sújtó embargó miatt nem volt lehetőség. Az ország 60 fontosabb katonai repülőterének többsége a korábbi háború során komoly károkat szenvedett, de folyamatosan újjáépítették, és valamennyit működőképessé tettek. Ezek negyede azonban a 36. szélességi foktól északra és a 32. szélességi foktól délre kijelölt repülési tilalmi zónában helyezkedik el, így a légierő nem használhatta őket.

Az iraki légvédelmi csapatok parancsnoksága és hadművelleti központja a Bagdad melletti Al Manszur légibázison települt.

⁶ Venicz László mk. alez. és Németh Miklós őrgy. Az Irak elleni hadművelet végrehajtásának elgondolás-változatai (Felderítő Szemle II. évf. I. szám 2003)

⁷ i. m. uo.

A légvédelmi parancsnokság alárendeltségébe négy kis hatótávolságú (SA-7/9/13/14/16, Roland-2) légvédelmi rakétaezred, három kis (SA-3, SA-6) és két (SA-2) közepes hatótávolságú légvédelmi rakétadandár tartozott, amelyek négy légvédelmi körzetben látták el feladataikat. A légvédelmi körzetek hadműveleti központjai együtt települtek a légierő Kirkuk, Ramadia, Bászra és Al Kut térségében elhelyezkedő harcálláspontjaival. A légvédelmi csapatok létszáma 17 000 fő volt.

A haditengerészet létszáma 2 000 fő, ez a haderőnemek közül a legelmaradottabb és a legkevésbé fejlesztett. Az iraki haditengerészeti erők parancsnoksága Bászra Al Makal haditengerészeti bázison települt. Az alárendelt haditengerészeti és partvédelmi erők Bászra, Al Zubair és Umm Kasr bázisokon állomásoztak. Az Öböl-háború során nagy veszteségeket szenvedett haditengerészet három fregattal, 28 partvédelmi hajóval, valamint a tengerparton telepített két partvédelmi (CSSC-3 Silkworm típusú) üteggel rendelkezett.

A haderő mellett jelentős szerepet kaptak a védelemben a biztonsági erők, amelyek magukban foglalták a hírszerzéssel és az elhárítással foglalkozó szervezeteket. Ezek közül a jelentősebbek a következők voltak: az Elnöki Palota Biztonsági Szolgálat, a Hírszerzési Iroda, a Hírszerzési Hivatal és a Biztonsági Hivatal. Állományukba megközelítőleg 150 000 fő tartozott, akikről feltételezhető volt, hogy a legvégsőkig kitartanak a rezsim mellett.

A félkatonai erők (a biztonsági csapatok, a parti őrség és a Szaddám közvetlen biztonságáért felelős Fedayeen fegyveresek, összesen 42-44 000 fő), parancsnoka a diktátor legidősebb fia, Udaj volt, szintén figyelemre méltó harcértékkel rendelkeztek. Ezek a fegyveres szervezetek nemcsak könnyű fegyverzettel, hanem könnyű harckocsikkal és páncélozott szállító harcjárművekkel is rendelkeztek.

A várható támadásra készülve felfegyverezték a Baath párt közel 400 000 tagját és a rezsimhez hű személyeket. Több százezer kézi lőfegyver kiosztására került sor.⁸

Koalíciós erők a válságtérségben

Az Egyesült Államok elnöke és a háborús készülődés során megnyilatkozott amerikai vezetők kivétel nélkül, egybehangzóan kijelentették, hogy az akció végrehajtásához a „világtörténelem” legnagyobb koalícióját alakították ki. A képet rontja az a tény, hogy a legfontosabb NATO-szövetségesek közül Franciaország, Németország és a Benelux államok egyáltalán nem, vagy csak „tessék-lássék” módon adta beleegyezését a katonai akció megkezdéséhez.

Az Egyesült Királyság az első perctől kezdve a háború megindítása mellett foglalt állást, és jelentős erőket (20 000 katona) ajánlott fel az Egyesült Államok részére. Rajta kívül Ausztrália és Lengyelország különleges alakulatok bevetésével képviseltette magát az összecsapásokban.

⁸ The Military Balance 2003. 105-106. o. (The International Institute for Strategic Studies)

A szövetséges főerők gerincét azonban az Egyesült Államok adta. Csapatának átcsoportosításához megközelítően fél évre volt szükség. Ennyi idő kellett a koalíció kialakításához, a diplomáciai és a hozzá tartozó PR-tevékenység kidolgozásához, kivitelezéséhez és nem utolsósorban a szárazföldi hadműveletekhez szükséges nehéz harci technika helyszínre szállításához, illetve a kiszolgálásához elengedhetetlen logisztikai háttér kialakításához. A légi- és a haditengerészeti egységeinek többsége a térségben állomásozott, nagyobb szabású manőverekre csupán a szállítási feladatok és útvonalak biztosítása érdekében került sor.

A csapatátcsoportosításokat és így a hadművelési elgondolás végleges változatának kialakítását, illetve végrehajtását lényegesen befolyásolta Törökország magatartásának megváltozása, mivel nem adta hozzájárulását ahhoz, hogy a szövetségesek török területről kiindulva mérjék a fő csapást az iraki erőkre. Ezt három tényező motiválta:

- a vallási alapon szerveződött pártok győzelme a törökországi választásokon;
- a kurd probléma tisztázatlansága;
- a török–amerikai pénzügyi és gazdasági kapcsolatokat terhelő anomáliák.

(Törökország a támogatásért cserébe adósságai egy részének leírását, illetve újabb hitelek folyósítását követelte az Egyesült Államoktól.)

A fő csapás helyének megválasztására a szövetségeseknek nem maradt más választása, mint a kuvaiti opció. Kuvait területe ugyanis nem volt elégséges az alkalmazásra tervezett erők befogadásához, de ennek kockázatát fel kellett vállalni.

A csapatmozgásokat és a hadműveletet a Katarban települt, a Központi Parancsnokságtól kikülönített harcálláspontról Franks vezérezredes irányította.

A támadó hadművelet fő terhére a szárazföldi csapatok viselték, amelyek Kuvait területén kerültek összevonásra, az alábbiakban:

1. Szárazföldi csapatok:
 - amerikai: 1. tengerészgyalogos expedíciós erő, 3. gépesített, 101. légimozgékony hadosztály (a 4. gépesített és a 82. légiszállítási hadosztály nem került alkalmazásra), 5. különleges erők csoportja, 15. rangerezed;
 - brit: 1. páncélososztály, 3. kommandó-, 3. tengerészgyalogos kommandó-, 7. páncélos-, 16. légiroham-, 102. logisztikai dandár, különlegesen felkészített alegységek (brit, ausztrál, lengyel).
2. A légi- repülőgépeit az Egyesült Államok és az Egyesült Királyság állította ki.
3. A haditengerészet és a tengerészgyalogság a Perzsa (Arab)-öbölben összpontosult amerikai és brit hajóegységekről került alkalmazásra.)

A koalícióépítés során a NATO-tagországok ENSZ BT határozat meghozatalához kötötték támogatásukat. Annak megléte esetén Belgium szállító repülőgépeket és aknamentesítő hajókat, Görögország katonai bázisokat, Törökország 38 000 szövetséges katona országon belüli állomásoztatását, valamint különböző rendeltetésű katonai bázisokat, Dánia tengeralattjárót és különlegesen felkészített alegységet, a Cseh Köztársaság pedig vegyivédelmi egységet és légtérhasználatot ajánlott fel. Kanada a parlamenti döntést követően visszavonta korábbi felajánlásait (egy-két gépesített zászlóalj, különlegesen felkészített alegység, két-három hajóegység, felderítő és szállító repülőgépek). Olaszország és Spanyolország fenntartások nélkül felajánlotta részvételét a hadműveletekben, csapatok, illetve technikai eszközök átcsoportosítására azonban nem került sor. Mindent összevetve az amerikai, brit és ausztrál csapatok létszáma alig érte el a 200 000 főt, amely az előrejelzett feladatokhoz méretezett létszámhoz képest lényegesen kevesebb volt. A technikai eszközök egy része (például a 4. gépesített hadosztály eszközei) Törökországból átcsoportosításra kerültek ugyan, de a hadosztály már nem avatkozott be a küzdelembe. Az amerikai 82. légiszállítási hadosztály szintén távol maradt az összecsapások színterétől.

A szemben álló felek erőviszonyainak alakulása

A szövetséges erők feladatai megtervezésének bázisát a felderítési és hírszerzési információkból előállított adatok képezték. Az információk elemzését követően úgy tűnt, hogy az iraki csapatok morális állapota, felszereltsége, kiképzettsége magas szintűnek tekinthető. (Az iraki vezetés nem egy esetben felvonulásokkal, díszszemlékkel demonstrálta a harci szellem magas színvonalát.) A tömegpusztító fegyverek bevetésének veszélye, illetve a vele történő fenyegetés tovább nagytította az iraki haderő képességeiről alkotott képet.

A vezetési rendszer decentralizálása azonban jelezte, hogy az irakiak számítottak a szövetségesek gyors előretörésére.

A szemben álló felek erőviszonyai a minőségi mutatókat tekintve végül is nem voltak összevethetőek, a mennyiségi mutatók szintén túlzásokat tartalmaztak. Helyi ellenállásoktól, rajtaütésektől eltekintve az iraki katonák a kemény harc helyett inkább hazamentek a családjukhoz.

A szövetségesek teljes mértékben érvényesíteni tudták minőségileg összehasonlíthatatlanul jobb és hatékonyabb képességeiket.

A TÉRSÉGBEN ÖSSZEVONT SZÖVETSÉGES SZÁRAZFÖLDI CSAPATOK					
Ország/Térség	Létszám	Eszköz	Mennyiség	Szervezet	Megjegyzés
Kuvait	29 320	M1A1	149		egy páncélosdandár
		M2A2 Bradley	70		
		155 mm önjáráó löveg	18		
		155 mm gépvontatású löveg	18		
		M1A1	116		3. páncélosdandár
		M2A2 Bradley	58		
		155 mm önjáráó löveg	18		
		M1A1	174	3. gyalogoshadosztály	5. hadtestparancsnokság 1., 2., 3. gyalogoshadosztály, egy helikopter dandár, három tüzerosztály
Katar	4 600	M2A2 Bradley	348		3. hadosztály helikopter dandár, 6/2. harci helikopterszázad
		AH-64 Apache támadó helikopter	46		
		155 mm önjáráó löveg	54		
		UH-60, OH-58	60		
		M1A1	102		két gépesített dandár
		M2A2 Bradley	250		
		155 mm önjáráó löveg	22		
		155 mm gépvontatású löveg	32		
		Patriot tüveg	2		
	1 000				mobíl CENTCOM (Al Udeid légi bázis Doha közelében)
Diego Garcia (Indiai-óceán)	1 500	M1A1	174		egy páncélos és egy gépesített dandár
		M2A2 Bradley	174		
		155 mm önjáráó löveg	36		
Izrael	1 000	Patriot tüveg	3		

A TÉRSÉGBEN ÖSSZEVONT SZÖVETSÉGSÉGES LÉGIERŐ ÉS LÉGVÉDELLEM					
Ország/Térség	Létszám	Eszköz	Mennyiség	Szervezet	Megjegyzés
Kuvait		Tornado	37		brit repülőgépek
		F-15, F-16	46		
		A-10	12		amerikai repülőgépek
		F-117	10		
Katar		Patriot üteg	3		
		F-16	50		
		F-15, F-16	60		amerikai repülőgépek
Szaúd-Arábia	6 500	Patriot üteg	2		légielő bázisain
		Tornado	20		brit repülőgépek
Omán	3 600	F-16.	20		amerikai repülőgépek
		B-1B	11		28. bombázóezred részei
		Patriot üteg	2		
Egyesült Arab Emírátsok	500				légielő bázisain
	4 000	F-15, F-16	60		Incirlik légbázison
Törökország		F-117A	10		
		B-52	10		
		B-1B	13		
		B-2	2		
Diego Garcia (Indiai-óceán)					

A TÉRSÉGBEN ÖSSZEVONT HADITENGERÉSZETI ÉS TENGERSZYGALOGOS ERŐK						
Ország/Térség	Létszám	Eszköz	Mennyiség	Szervezet	Megjegyzés	
Bahrein	1 500			egy romboló harcsoport		
	4 600				5. flottaparancsnokság	
Omán	500	F-18C, D	24	251., 452. vadászbombázó-század		
	100	P-3C Orion	2			
Perzsa (Arab)-öböl	3 400			24., 26. tengerszgyalogos-ezred	2. haditengerészeti hadosztályparancsnokság	
	5 200	Constellation repülőgéphordozó	70			
	5 800	Lincoln repülőgéphordozó	70			
	4 400	Nassau, Tarawa, tengerszgyalogos			116 helikopter	
		Duluth				
Diego García		Rushmore helikopterhordozó, partraszállító hajók	11			
	7 000	MLA1	60	1/7. tengerszgyalogos-ezred		
	7 500			2. tengerszgyalogos-dandár		
	1 100			5/5. tengerszgyalogos-zászlóalj		
Földközi-tenger	1 000	támogató hajók	30			
	5 200	Truman repülőgéphordozó	70			
	8 000	Ark Royal repülőgéphordozó	30		16 kísérő hajó, 5 000 tengerész, 3 000 tengerszgyalogos	
	3 000	Ocean helikopterhordozó				

A hadművelet lefolyása

A hadművelet kezdetén az iraki védelmi rendszer betöltötte rendeltetését. A támadó fél kénytelen volt az Irak déli térségében kiépített állások ellen összpontosítani erőfeszítését. A védelmi rendszer sikeresen késleltette a Bagdad irányú előretörés ütemét, annak ellenére, hogy a támadó erőknek nem okozott jelentős veszteségeket.

Az iraki fegyveres erők helyismeretükből adódó előnyüket kihasználva a kialakult hadműveleti helyzetben az egyetlen eredményes taktikát alkalmazták. Az iraki csapatok az esetek többségében az előretörő koalíciós erők elől kitérve, kisebb erejű alegységekkel végrehajtott rajtaütésekkel, lesállításokkal, valamint a támpontok időben korlátozott védelmével fejtettek ki ellenállást.

Az iraki erők manőverező képessége nem volt hatékony, csak korlátozott mértékben voltak képesek az erők átcsoportosítására és a csapások alóli kivonására.

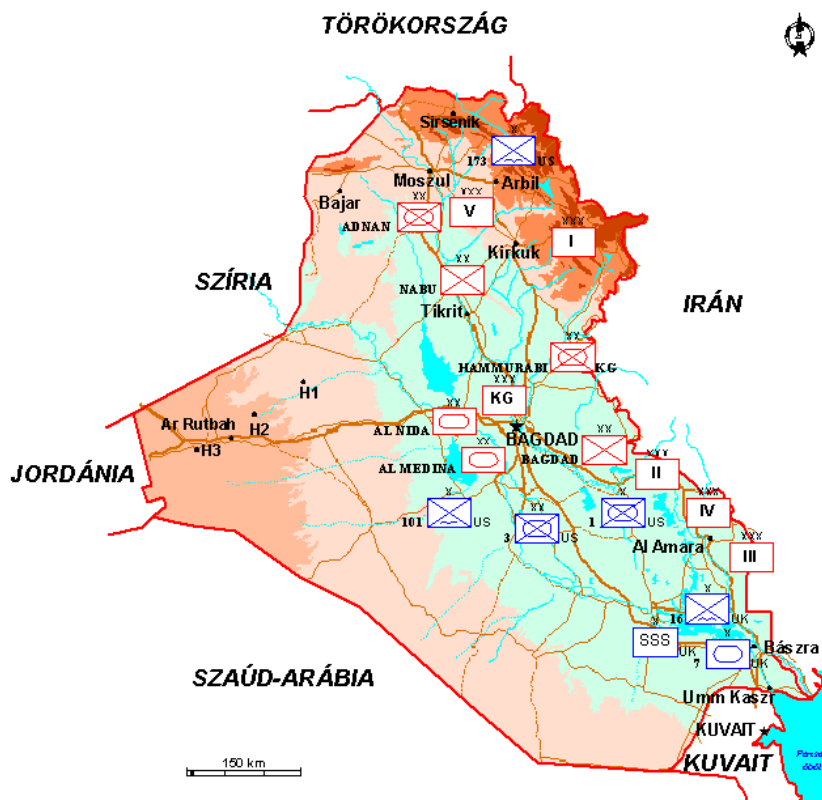
A déli fronton a Bászra belső kerületeibe visszavonult iraki 51. gépesített hadosztály a veszteségei ellenére sem adta fel védelmi állásait. A hadosztály alárendeltségébe tartozott páncélosdandár kitörési kísérleteit azonban a koalíciós erők rendre megghiúsították.

A mélységben rekedt iraki erők a koalíciós csapatok utánpótlási vonalai ellen intézett támadásokkal kikényszerítették, hogy a támadó fél kiszélesítse a biztonsági övezeteket, ezáltal is erőket vonva el a támadó csoportosítástól.

Az iraki légierő repülőgépei nem kerültek harci bevetésre, azok tábori repülőtereken veszteltek. A légvédelem tevékenysége elsősorban Bagdad körzetében volt aktív. A Szaddám Nemzetközi Repülőtér légterének biztosítására jelentős légvédelmi erőt összpontosítottak. A kedvezőtlen időjárási körülmények ellenére a csöves légvédelmi tüzérség veszélyt jelentett a kis magasságban repülő repülőgépekre és helikopterekre. A hadművelet során azonban nem voltak képesek hatékony légvédelmi türendszer kialakítására, ebből adódóan nem is értek el számottevő eredményeket.

A főváros légvédelmi rendszere kiegészült a korai előrejelző és tűzvezető lokátorokkal.

A szemben álló felek helyzete⁹

A koalíciós erők tevékenysége

A koalíciós erők tevékenysége arra irányult, hogy elfoglalja az Eufrátesz folyón található átkelőhelyeket, a stratégiai fontosságú Umm Kaszr kikötőt és Bászra térségét, valamint biztosítsa a főerők Bagdad irányába történő előrenyomulását.

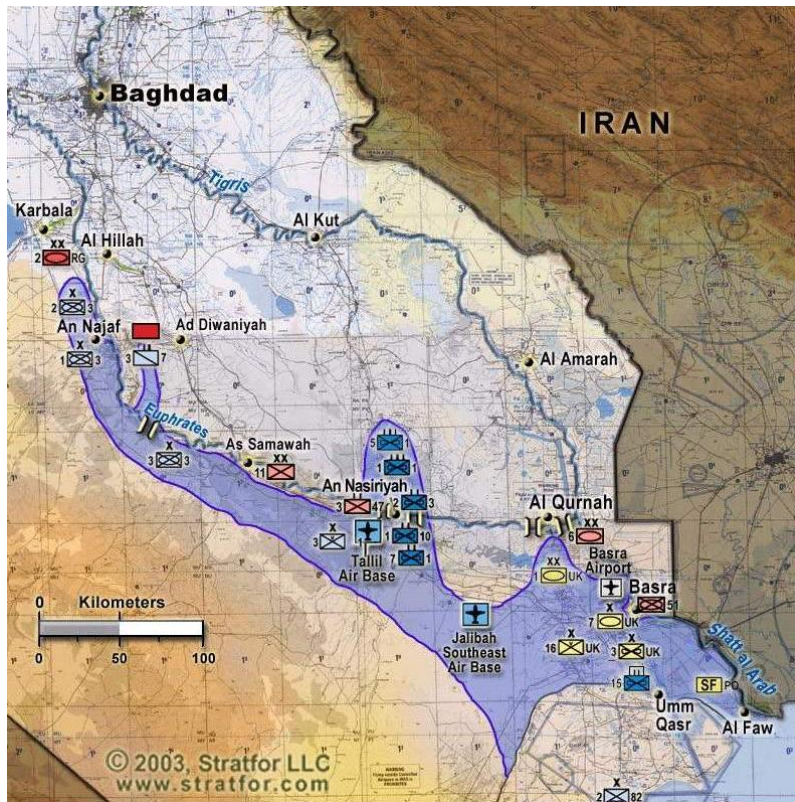
A Bagdad elleni hadművelet elsősorban a Bászráról délnyugatra eső határtérségből támadó 3. (amerikai) gépesített hadosztály erőivel hajtották végre. Az amerikai hadosztály támadásának fő iránya a műutak haladási irányába esett. A hadosztály gyors ütemű előretörését támadó helikopterekről és repülőgépekről mért csapások biztosították.

A visszamaradt iraki csapatrészek folyamatosan támadták a koalíciós erők után- és hátraszállítási útvonalain haladó szállítóoszlopokat.

⁹ www.stratfor.com

A 3. (amerikai) gépesített hadosztály támadását március 30-án, Bagdad előtt 80 km-re megállították, mert a hadosztály ellátását a majdnem 400 km hosszú utánpótlási útvonalon csak nagy nehézségek árán voltak képesek biztosítani, valamint a harcoló csapatok arcvonala túlságosan megnyúlt (a hadosztály az Ad Diwaniyah és Karbala közötti térségben tevékenykedett). További gátló tényezőként jelentkezett, hogy az 1. tengerészgyalogos expedíciós erő, valamint a 3. gépesített és az 1. (brit) páncélososztály 11 napja harcoló alegységeit – megfelelő tartalékok hiányában – nem lehetett leváltani, pihentetni és feltölteni.

A szemben álló felek helyzete Dél-Irakban 2003. április elején¹⁰

A délen folyó harcselekmények fontos térsége Bászra és a körzetében található kőolajmezők voltak. A támadás elsődleges célját a kőolajmezők birtokbavétele és a Bászra várost védő iraki erők bekerítése képezte. A műveletekben az 1. (brit) páncélososztály alárendeltségében lévő 7. páncélosdandár, a 16. légi rohamdandár, valamint a 3. tengerészgyalogos-dandár vett részt.

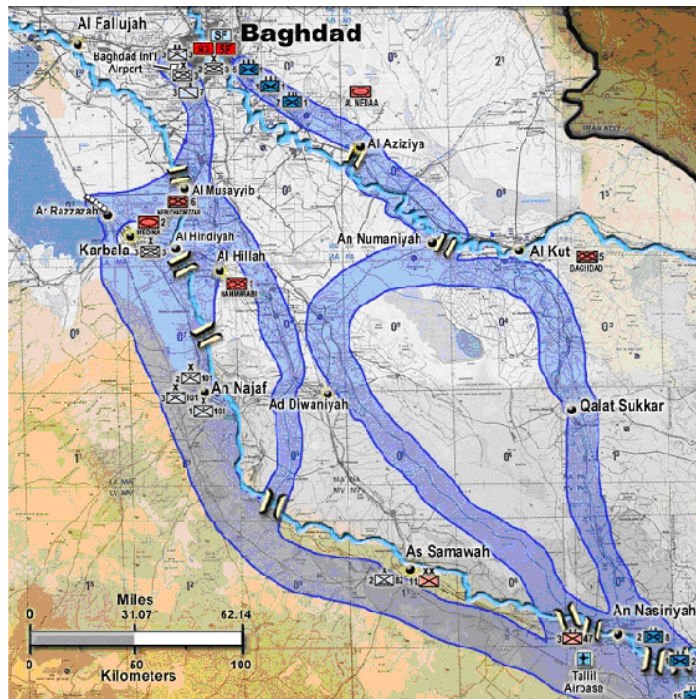
¹⁰ www.stratfor.com

Nyugat-Irakban az amerikai és brit különleges erők kerültek alkalmazásra azzal a feladattal, hogy megakadályozzák az Irak részéről a körzetbe telepített föld-föld osztályú rakéták esetleges Izrael elleni alkalmazását, valamint birtokba vegyék és biztosítsák az ott található repülőtereket.

Az elhúzó török parlamenti döntés következtében a Pentagon elrendelte a 4. gépesített hadosztályt szállító hajók átirányítását a Földközi-tengerről a Szuezi-csatornán keresztül Kuvaitba. A hadosztály nehéztechnikai eszközeit Kuvaitban rakták ki. A hadosztály a hadműveletekben nem vett részt.

A koalíciós erők tevékenysége arra irányult, hogy megfelelő feltételeket alakítsanak ki a beérkező tartalékok (1. páncélos, 1. és 4. gépesített, 82. légiszállítású hadosztály) előrevonásához, valamint minél előbb létrehozzák a Bagdad elleni támadás megindításához szükséges csoportosítást. E tekintetben fontos változást jelentett, hogy Bagdad előterébe érkezett a 101. légimozgékony hadosztály harccsoportja. A hadosztály képes volt délről és nyugatról is támadni a Bagdad körüli védelmi állásokat.

A szemben álló felek helyzete Dél-Irakban 2003. április végén¹¹

¹¹ www.stratfor.com

Az északi front megnyitását a mintegy 40 000 főre tehető kurd erővel közösen, a körzetben tevékenykedő különleges, valamint az oda irányított gépesített erők hajtották végre, azzal a céllal, hogy elfoglalják a térség két jelentős városát, Kirkukot és Moszult, valamint megakadályozzák az iraki szárazföldi erők Bagdad védelmére történő átcsoportosítását, amellyel a hadműveletek sorsán több esetben próbálkoztak.

A szemben álló felek helyzete Észak-Irakban 2003. április elején¹²

¹² www.stratfor.com

A légi erő fokozódó intenzitással támadta a kijelölt katonai célpontokat. A csapatok alapvető célját az iraki vezetési rendszer megbontása, valamint a támadó csapatok előtt az ellenséges erőknek történő veszteségokozás képezte. A légi csapatokban a légi erő repülőgépei mellett jelentős számú manőverező robotrepülőgépet is bevetettek. A hadművelet előrehaladtával a légi csapatokat kiterjesztették a stratégiai fontosságú északi városokra (Moszul, Kirkuk, Tikrit). Támadták a televízió- és rádióállomásokat, valamint a Köztársasági Gárda Bagdad körzetében védelemre berendezkedett erőit is. (A több napig tartó homokvihar lehetetlenné tette a harci helikopterek és repülőgépek folyamatos alkalmazását, ezért a szárazföldi csapatok támadásának üteme időlegesen lecsökkent.)

Az amerikai és brit különleges erők szilárdan tartották az Ar Rutbah térségében korábban elfoglalt repülőtereket. (A H3-as iraki légibázishoz tartozó három – délnyugati, északnyugati és központi – repülőtér aszfalt, illetve beton kifutópályával rendelkezett, amelyek alkalmasak voltak szállító repülőgépek fogadására.)

A különleges erők fő erőfeszítésüket Irak nyugati és északi körzeteiben összpontosították. Feladatuk a nyugati térségben további repülőterek elfoglalása és biztosítása, míg az északi térségben a már általuk ellenőrzött körzetek kibővítése és a kurd erők hadműveletekben való részvételének biztosítása volt.

Az olaszországi Piacenzában állomásozó, amerikai 173. ejtőernyős dandár 2003. március 26-án áttelepült Irakba.

A haditengerészet aktív szerepet vállalt az iraki katonai létesítmények elleni támadásban (robotrepülőgépek indítása, légi csapatok végrehajtása a hordozókról, stb.).

III. Összegzés

A végső következtetéseket ma még nem lehet levonni. Az iraki haderő látványos szétesése, a koalíciós erők gyors győzelme ok-okozati összefüggésben áll egymással.

Nem világos, hogy az iraki vezetés legfontosabb személyei hová tűntek. Az sem tisztázott, hogy a nagy számú kézfegyver, amelyet a párttagok között szétosztottak, hová tűnt, ha eltűnt egyáltalán. Az, hogy mikor kerülnek elő ezek a fegyverek és milyen körülmények között, szintén kérdésként vetődik fel.

A szövetségesek ellen folyamatosan elkövetett merényletek azt sugallják, hogy a látványos „örömmujongás” álcája mögött gerilla-hadviselésre emlékeztető fegyveres ellenállás szerveződik. Lehetséges, hogy ismét egy elsietett – nemzetközi jogi normákat sértő – háborúnak voltunk tanúi?

Ennek a felvetésnek a megértéséhez a konfliktust megelőző, a háború és/vagy béke kérdését megválaszoló törekvések vizsgálata szükséges.

Erőfeszítések a béke/háború érdekében

Az iraki válságot főként az generálta, hogy az Egyesült Államok és Nagy-Britannia szerint az iraki rezsim:

- nem hajlandó az ENSZ BT különböző határozatait, mindenekelőtt a 1441. számú határozatot végrehajtani;
- nem volt hajlandó tömegpusztító fegyvereivel elszámolni, azokat megsemmisíteni;
- kapcsolatot tartott különféle terrorista szervezetekkel;
- fenyegette szomszédait és Izraelt (eddig két háborút is kirobbantott, Irán és Kuvait ellen);
- diktatórikus vezetési módszereket alkalmazott, elnyomta a kurdokat, a síitákat és a türkméneket, valamint semmibe vette az emberi jogokat.

Békés megoldást csak az jelenthetett, ha az ENSZ keretében sikerült volna olyan helyzetet teremteni, amely lehetővé teszi az 1441. számú BT határozat végrehajtását, a tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatos iraki képességek teljes felszámolását. Az erre irányuló kísérletek sikertelennek bizonyultak, de valójában a siker sem tette volna lehetővé az ország „demokratizálását”, mivel a rezsim túléléséhez és általa a „fenti vádak” továbbéléséhez vezetett volna.

Az ENSZ-ben való alkudozás során a nagyhatalmi érdekek szembenállása miatt pathhelyzet alakult ki, amely a fegyveres megoldást elkerülhetlenné tette.

A fegyveres megoldás tekintetében az Egyesült Államok és Nagy-Britannia eltökélt volt abban, hogy az iraki válságot, ha kell, fegyveres úton is megoldja, érvényt szerezve az ENSZ BT különböző határozatainak. E célból jelentős csapatátcsoportosításokat hajtottak végre a térségben, és arra számítottak, hogy több ország is csatlakozik hozzájuk, illetve részt vesz a háborút követő békefenntartásban. Problémát okozott, hogy az Irak elleni támadás megindításához nem született egyértelmű ENSZ-felhatalmazás.

A koalíciós erők katonai előkészületei abba az irányba mutattak, hogy az Irak elleni katonai művelet elkerülhetetlen.

Az Egyesült Államok igyekezett széles koalíciót létrehozni, ennek ellenére katonailag csak Nagy-Britanniára számíthatott, bár Olaszország és Spanyolország is támogatásáról biztosította. Németország nem támogatta, Franciaország pedig nem kötelezte el magát a részvétel mellett. A lehetséges koalíciós partnerek többsége új ENSZ BT határozathoz kötötte a koalícióban való részvételét.

A támadásban részt vevő amerikai és brit erők térségbeli gyakoroltatása és a szükséges kiegészítések folyamatos beérkezése, a vezetési rendszer kialakítása a támadó szándék eltökéltségét bizonyította. Igyekezetüket az indokolta, hogy ha március végéig nem következik be a támadó hadművelet, akkor a kedvezőtlen időjárási viszonyok miatt az akár fél évvel is késleltethette volna a fokozott készenlétben lévő csapatok manővereinek megkezdését.

A koalíciós hadművelet megkezdése előtt az Egyesült Államok nagyon intenzív (megtévesztő) propagandatevékenységet folytatott, amely többek között a létrehozott koalíciós erők létszámának jelentős felnagyításában és az iraki haderő védelmi rendszere műszaki berendezettségi fokának, illetve kiépítettségének túlértékelésében mutatkozott meg.

Következtetések

Az iraki haderő felkészült arra, hogy a csapatok az összekötöttes megszakadása esetén is folytassák harci tevékenységüket.

A reguláris haderőt a fontosabb települések körül, a járható irányok lezárására alkalmazták.

A haderő hadrafoghatóságát modern fegyverek beszerzésével, az utóbbi háborúk tapasztalatainak integrálásával és a készletek decentralizálásával igyekeztek növelni. Mindezek ellenére a haditechnikai eszközök döntő többsége közepesen korszerűnek, illetve korszerűtlennek volt minősíthető. A katonai vezetés a technológiai hátrányt az ellenség helységárcra való kényszerítésével próbálta kompenzálni.

A szárazföldi csapatok tevékenységét a helyhez kötöttség, illetve a manőverek korlátozott alkalmazása jellemezte, mivel a légiereő és a légvédelem nem volt képes azok oltalmazására. A hadműveletek tekintetében az iraki fél számára hátrányt jelentett, hogy a támadó fél viszonylag rövid időn belül a teljes légi uralom birtokába jutott.

Az iraki vezetés az ország elleni katonai felvonulást és erőösszpontosítást értékelve fokozatosan előtérbe helyezte a gerilla-hadviselésre történő áttérést, amely elsősorban a térségben található amerikai és brit katonai célpontok és érdekeltségek elleni támadásokban nyilvánult meg.

A közel-keleti politikai erővonalak átrendeződnek, Izrael és (részben) Irán szerepe felértékelődik. Az új helyzet fontos jellemzője lesz, hogy a várhatóan tartós jelenlét miatt erősödik az Egyesült Államok azon törekvése, hogy a demokráciáról vallott amerikai nézetek honosodjanak meg a térségben. Az arab országok rákényszerülnek, hogy elfogadják a kialakult helyzetet, ugyanis jelenlegi megosztottságuk nem teszi lehetővé egységes fellépésüket, valamiféle arab egységfront kialakítását. Az arab országok közül különösen nehéz helyzetbe kerülhet Egyiptom, Jordánia és Szaúd-Arábia, mivel a háború gazdasági következményei miatt az Egyesült Államoktól való függőségük tovább növekedhet.

Az Irak ellen indított hadműveletek sikere azt eredményezheti, hogy Irak három részre szakad. Az iraki lakosság 60%-át kitevő síitáknak a háború esetén egyedülálló lehetőségük nyílik saját állam létrehozására. Törekvésüket feltehetően Irán is ösztönözni fogja érdekei és biztonsága miatt, ami újjáélesztheti a kurd önállósodási törekvéseket is. Irakból kiinduló síita túlsúly alakulhat ki a Perzsa (Arab)-öböl térségében, mivel az Irakkal szomszédos monarchiák lakosságának 20-60%-a síita, és a nagy szaúdi olajmezők is síiták lakta területen találhatók.

Az iraki háborút követően tovább romolhat a Perzsa (Arab)-öböl térségének stabilitása. A Közel-Kelet Amerika-barát rendszerei a lakosság nyugtalanságával és ellenállásával számolhatnak.

Az Irak északi részén élő kurd kisebbség a síiták önállósodási kísérleteit követve a térség gazdag olajlelőhelyére, mint stabil bevételi forrásra számítva szintén megpróbálhatja kihasználni a lehetőséget az önálló kurd állam létrehozására. Ebben az esetben feltételezhető, hogy Törökország katonai fellépésére lehet számítani.

Izrael dominanciája tovább erősödhet az arab államokkal szemben, amelynek következtében az izraeli–palesztin konfliktus „egyoldalú” rendezése is bekövetkezhet, amelynek eredményeként a palesztin állam megalakítása kitolódhat. Saron izraeli miniszterelnök korábban már tett arra javaslatot, hogy a palesztin lakosságot át kellene telepíteni a szomszédos Jordániába (ahol a lakosság 70%-a már jelenleg is palesztin származású), ezt azonban az Egyesült Államok és a nemzetközi szervezetek nem támogatják.

Az ENSZ Menekültügyi Főbiztossága (UNHCR) előzetes becslése szerint az Irak elleni koalíciós támadás megindulásakor 600 000 menekültre lehetett számítani a szomszédos országokban. A hadműveletek időszakában Irak északi határövezetében jelentős számú potenciális menekült tartózkodott. Feltételezések szerint a menekültek 40-45%-a Iránt, 30-40%-a Törökországot, míg 18-20%-a Szíriát és Jordániát választaná célállomásnak. A fenti országok mindegyike tett már lépéseket a várható menekültáradat fogadására (határőrizet megszigorítása, fogadó- és menekülttáborok létesítése). Az UNHCR rendelkezésére álló források csak az első menekülthullám (kb. 130 000 fő) megfelelő kezelésére elégségesek.

Az Egyesült Államok és Izrael dominanciájának megerősödése a térségben kiválthatja a jelenleg is aktív szélsőséges iszlám szervezetek – al-Kaida, Hamasz, Iszlám Dzsihád és Hezbollah – jelenleginél is erőszakosabb fellépését. Az iraki rezsim által elrejtett fegyverkészleteket ezek a szervezetek is felhasználhatják. Emellett számítani lehet az iráni, szíriai és libanoni kormányok támogatásának erősödésére is. A terrorista támadások célpontjai elsősorban a hadműveletben részt vevő országok és Izrael létesítményei lehetnek mind szárazföldön, mind tengeren. Feltételezhető, hogy a szélsőséges szervezetek nem csak katonai célpontok ellen hajtanak végre támadásokat, hanem polgári létesítmények ellen is (olajszállító hajók felrobbantása, elfoglalása, túszejtés). A terrorakciók Irak és a környező országok gazdasági szempontból fontos (olaj-) létesítményeit is rombolják.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- A világ országai
Topográfia Kiadó, Budapest
- Officina Világévkönyv 1994/95
Officina Nova Kiadó, Budapest
- Magyar Nagylexikon 10. kötet
Magyar Nagylexikon Kiadó, Budapest 2000
- Britannica Hungarica IX. kötet
Magyar Világkiadó, Budapest
- MTI 2003. március–április havi jelentései
- The Military Balance 2003
- Felderítő Szemle II. évfolyam 1. szám

A katonai tudományok művelői minden háborúból igyekeznek levonni a hasznosítható tapasztalatokat. Érvényes ez az iraki háborúra is, amely sajátosságaiból adódóan inkább aszimmetrikus műveleteknek, mint valódi háborúnak nevezhető. A műveletek tervezésétől a megvalósításig és a katonai akciókat követő időszakot vizsgálva számos tapasztalat gyűlt össze. Tanulmányomban ezek közül a hírszerzési (felderítési) tapasztalatokat elemzem. Szükséges azonban előrebocsátani, hogy az iraki műveleteket illetően még nagyon sok „fekete folt” van, a katonai és főként a hírszerzői műveletek közül még igen sok nem került nyilvánosságra.

A téma vizsgálatakor véleményem szerint a katonai műveleteket megelőző időszakot és magát a műveleteket célszerű külön elemezni, hiszen a jelzett időszakokban más célkitűzések jelentek meg, más módszerek, eszközök és munkafeltételek álltak rendelkezésre.

A hírszerzés (felderítés) szerepe a katonai műveletek előtt

A katonai műveleteket megelőző időszak hírszerzési sajátosságait az alábbi tényezők befolyásolták:

- az Öböl-háború során az iraki képességeket illetően számos adat került a szövetségesek birtokába;
- az Egyesült Államok hírszerzése 1990-től folyamatosan alkalmazta az űrből folytatott felderítést és egyéb felderítési nemeket is. Az 1998-ban végrehajtott Desert Fox további adatszerzési lehetőségeket biztosított;
- a repülési tilalom bevezetésével – elsősorban az adott zónában – a légi felderítés folyamatosan tevékenykedett;
- miután Bush elnök 2002 júniusában a West Point Katonai Akadémián elmondott beszédében kijelentette, hogy Szaddám Huszein hatalmát meg kell dönteni, a hírszerzés szinte minden nemét és eszközét aktivizálták;
- a különleges erők hónapokkal a katonai műveletek megkezdése előtt Irakban voltak, és többek között adatgyűjtést is folytattak.

A katonai műveletek célját Rumsfeld amerikai védelmi miniszter az alábbiakban határozta meg:

- Szaddám Huszein rezsimjének megbuktatása;
- az iraki tömegpusztító fegyverek megsemmisítése;
- terroristák elfogása;
- hírszerzési információk gyűjtése a terrorista szervezetekről;
- hírszerzési információk gyűjtése a tömegpusztító fegyverekről;
- az iraki olajmezők biztosítása;
- a humanitárius segélyek biztosítása, a szankciók feloldása;
- az új iraki kormány létrehozásának támogatása, az ország területi integritásának megőrzése.

A célok között egyetlen olyan sincs, amelynek megvalósításához ne lenne szükség hírszerzési adatokra.

A katonai műveleteket megelőző időszakban elsősorban olyan adatokra volt szükség, amelyek alátámasztják, hogy a háború megindítására feltétlenül szükség van, a konfliktus békés megoldásának lehetőségei kimerültek. Ezek az információk rendkívül fontosak lettek volna az Irak elleni koalíció létrehozásához és nem utolsósorban az ENSZ felhatalmazás megszerzéséhez.

Az információkra két témakörben lett volna szükség:

- Rendelkezik-e Irak tömegpusztító eszközökkel, s ha igen, akkor ez mit jelent konkrétan?
- Hogyan támogatja Irak a nemzetközi terrorizmust?

A kérdésre a választ az Egyesült Államok vezetése, az ENSZ és a nemzetközi közvélemény a hírszerző szervezetektől várta.

Ami a tömegpusztító eszközöket illeti, ahhoz nem fér kétség, hogy azokkal Irak rendelkezett, hiszen 1980-ban Irán ellen, majd azt követően a kurdok ellen használta. Ez azonban még nem elegendő indok arra, hogy 2003-ban megtámadják az országot.

Az Egyesült Államok hírszerző közössége aktív tevékenységbe kezdett, hogy az említett két ügyben bizonyítékokat szerezzen. Ma már ismert, hogy a háború kezdetére nem sikerült konkrét bizonyítékokat szerezni. Powell külügyminiszter ENSZ BT-ben elmondott beszédét komoly belső viták előzték meg arról, hogy milyen adatokat lehet nyilvánosságra hozni úgy, hogy hihető is legyen, ugyanakkor ne sérüljenek az Egyesült Államok nemzetbiztonsági érdekei. Ma már úgy tűnik, hogy a CIA adatai felületesek voltak, esetenként „politizáltak” és gyakran kemény vitákat idéztek elő az állami vezetésen belül is. A CIA-nak azt kellett volna bizonyítania, hogy az iraki tömegpusztító eszközök komoly veszélyt jelentenek az Egyesült Államok biztonságára. A belső vitákban Powell külügyminiszter, Tenet CIA-igazgató és Condoleezza Rice nemzetbiztonsági tanácsadó vett részt.

A titkos megbeszéléseken Cheney alelnök hivatala is igen fontos szerepet játszott és a legkeményebb kritikákat fogalmazta meg a Szaddám-rendszerrel szemben. Powell ENSZ BT előtt elmondandó beszédének első változatát Cheney munkacsoportja és a Nemzetbiztonsági Tanács készítette. Lewis Libby, az alelnök kabinetfőnöke olyan vádpontokat fogalmazott meg, amelyek az al-Kaidával való kapcsolattól az emberi jogok megsértésén keresztül a tömegpusztító fegyverek birtoklásáig mindent magukban foglaltak, de konkrét adatok nélkül, így azt az adminisztráció nem fogadta el. Powell ragaszkodott a pontos és konkrét tényekhez, hiszen az Egyesült Államok szavahihetősége forgott kockán.

De nézzünk konkrét példát, milyen adatokról is van szó! Az említett Cheney-munkacsoport hírszerzési információkra hivatkozva javasolta, hogy vegyék be Powell érvei közé, hogy egy iraki vezető az Egyesült Államok biztonságára nézve érzékeny szoftvert rendelt egy ausztrál cégtől. Az érzékenység abból eredt, hogy a szoftver alkalmazásával Irak megismerheti az Egyesült Államok topográfiai sajátosságait, és pilóta nélküli eszköz alkalmazásával biológiai és vegyi eszközöket juttathat célba. A Powell-csapat és a CIA megvizsgálta az adatot és arra a következtetésre jutottak, hogy az adat nem pontos, ugyanis nem derült ki, hogy eljutott-e egyáltalán a szoftver Irakba, azt pedig semmi sem bizonyította, hogy az irakiak alantas célok érdekében próbálták volna felhasználni. Végül egy CIA-vezető megállapította, hogy a szoftver tulajdonképpen nem is elég korszerű ahhoz, hogy veszélyt jelenthessen az Egyesült Államok nemzetbiztonságára, így a „vádát” törölték a Powell-beszédből.

Az egyeztetések során a beszédtervezetből sokat kivágtak. Tenet CIA-igazgató a források és a módszerek védelmére hivatkozott, Powell konkrétumokat akart ismertetni. Végül a szöveget erősen lerövidítették, Powell pedig elrendelte, hogy a CIA-igazgató üljön mögötte a dokumentum bemutatásakor. Megjegyzendő, hogy a konkrétumok hiánya miatt a szöveggel Powell egyáltalán nem volt megelégedve.

A különböző adatokat elemezve arra a következtetésre jutottam, hogy a hírszerző közösség információi szerint Irak a háború kezdetén nem rendelkezett tömegpusztító eszközökkel. Ennek alátámasztására három adatot kívánok felsorakoztatni:

1. A U.S. News 2002. szeptemberi száma szerint¹ a DIA bizalmas értékelést adott ki az iraki tömegpusztító fegyverekkel kapcsolatban. Ebben ez áll: „Nincs megbízható értékelés arra vonatkozóan, hogy Irak gyártana vagy raktározna vegyi fegyvereket.”

Ezzel szemben közel ugyanabban az időben Rumsfeld védelmi miniszter a Kongresszusban az alábbiakat mondta²: „Szaddám rendszere titokban nagy mennyiségű vegyi fegyvert, köztük VX-et, szarint, cikloszarint és mustárgázt halmozott fel”. Ezzel kapcsolatban Patrick Lang, volt DIA és CIA magas beosztású elemző úgy nyilatkozott, hogy „ez nem hírszerzői munka, hanem ügyvédeskedés.

¹ US News and World Report 2003.06.09.

² US News and World Report 2003.06.09.

Nem hiszem, hogy az adminisztráció hazudna, pusztán rosszul dolgozik, és ez nem a hírszerző közösség hibája, vannak egyesek a védelmi miniszter hivatalában, akik játszanak a hírszerzéssel”.

2. Ugyancsak az U.S. Newsnak eljuttatott írásbeli nyilatkozatában Tenet CIA-igazgató az alábbiakat írta³: „Feladatunk, hogy megnevezzük, amit látunk, a politikusoknak mondjuk meg, amit tudunk, amit nem tudunk, amit gondolunk és amire alapozunk. Az eljárásunk alapos volt, és minden olyan, ami ezzel ellentétet sugall, hamis.”
3. Hans Blix, az ENSZ-fegyverellenőrök vezetője az ellenőrök rendelkezésére bocsátott hírszerzési adatokkal kapcsolatban így nyilatkozott⁴: „Nagyon sok helyre elmentünk, amelyeket a hírszerzés megjelölt számunkra, de csak három helyen találtunk valamit, azok sem voltak összefüggésben a tömegpusztító eszközökkel.” Blix interjújában szintén hivatkozik a már említett DIA-jelentésre.

Úgy vélem, a leirtak alátámasztják, hogy nem a hírszerzés hibája, hogy nem találtak tömegpusztító eszközöket. Hogy ki és miben hibázott, azt vizsgálat fogja eldönteni, annak befejezéséig pedig felelőtlenség lenne bármilyen állásfoglalást tenni. Tény azonban, hogy az Egyesült Államok úgy kezdte el a katonai műveleteket, hogy nem talált világos és egyértelmű indokot a háborúra és nem volt képes bizonyítani, hogy Irak valójában milyen konkrét fenyegetést jelent az Egyesült Államok nemzetbiztonságára. Ezt támasztja alá az is, hogy az állami vezetés több alkalommal megváltoztatta a katonai műveletek célját. Hallhattunk Szaddám hatalomtól történő megfosztásáról, Irak lefegyverzéséről, a tömegpusztító eszközök megsemmisítéséről, a terrorfenyegetés megszüntetéséről (ez utóbbit sem sikerült bizonyítani, sőt joggal merül fel a kérdés, hogy ha a tömegpusztító eszközöket esetleg külföldre csempészték, akkor már nem jelentenek veszélyt?). Végül a katonai műveletek az „Iraki Szabadság” elnevezést kapták, amely szintén sok kérdést vet fel (többek között azt, hogy mit jelent ez a szabadság és kire vonatkozik).

A hírszerzés (felderítés) szerepe a katonai műveletek során

Az iraki hadműveletek egyik igen fontos tapasztalata, hogy a korábbi műveletekhez (Öböl-háború, Koszovó, Afganisztán) nagyon lerövidült a megszerzett információ és a csapás kiváltása közötti időszak. Ebben kétségkívül elsőrendű szerepe van a hírszerzésnek, illetve az összeköttetésnek és természetesen a vezetés-irányításnak (C4I rendszer). Az idő lerövidítése konkrétan azt jelenti, hogy míg az Öböl-háború idején napokról órákra rövidült ez az idő, addig az Irak elleni műveletekben órákról percekre. Gondoljuk csak el, milyen gyors információ-áramlásra és döntési folyamatra volt szükség ahhoz, hogy egy magas szintű forrástól származó információ (Szaddám és a legfelső vezetés a Tigris folyó partján lévő egyik épületben tanácskozik) eljuttatását követően elnöki döntés szülessen a katonai akció megindítására. A döntés kétségkívül magas kockázatvállalással is járt,

³ US News and World Report 2003.06.09.

⁴ The Guardian 2003.06.07.

ugyanakkor – ha sikerült volna Szaddám likvidálása – esetleg a háború is elkerülhető lett volna.

A pontos és több oldalról megerősített információkhoz szükség volt a műholdas felderítés, a pilóta nélküli felderítő eszközök, a felderítő repülőgépek, a SIGINT, az ELINT, az IMINT és a különleges erők tevékenységének, valamint a HUMINT-nak az összehangolására, azaz a mozaikok gyors összerakására. Az eszközök kombinált alkalmazása az afganisztáni háborúhoz képest is magasabb szintű, valós idejű adatok eljuttatását biztosította éjjel és nappal. Ahogy az összhaderőnemi műveletek (szárazföldi erők, légierő, haditengerészet, tengerészgyalogság és a különleges erők) alkalmazásának kiváló összehangolása az iraki műveletek egyik legfontosabb tapasztalata, úgy a hírszerzésre (felderítésre) is jellemző a különböző felderítési nemek összehangolása. A másik sajátosság a felderítés különböző szintjeinek (hadászati, hadműveleti, harcászati) koordinálása.

Richard Myers tábornok, a Vezérkari Főnökök Egyesített Bizottságának Elnöke az összhaderőnemi tevékenységek koordinációját az alábbiak szerint jellemezte⁵: „... az összhaderőnemi műveletek a siker kulcsát jelentik a harcmezőn. Nagyon jó integrációval rendelkezünk. Ami ezt lehetővé teszi és megszünteti a hiányosságokat az a C4ISR (command, control, intelligence, surveillance and reconnaissance – vezetés, irányítás, hírszerzés, felügyelet és felderítés)”.

Az Öböl-háború viszonylag rugalmatlan légitámasz-koordináló tevékenységét az USCENTCOM-nál egy sokkal operatívabb légi koordináló központ váltotta fel (18 fő, egy dandártábornok vezetése alatt). A hírszerzési adatok és a csapás kiváltásának lerövidítése különösen fontos volt az úgynevezett „időérékeny céloknál”, ahol ha nem történik meg időben a csapás, később már nem lett volna értelme. Az információ birtokában el kellett dönteni, hogy a csapást brit vagy amerikai anyahajóról indított repülőgép, tengeralattjáró, manőverező robotrepülő, esetleg a hadászati légierő bevonásával hajtsák végre. A technikai részletek ugyan még nem ismertek, de a műveletek alatt az Egyesült Államok közel 50 érzékeny csapást mért az iraki vezetők, rakéták és tömegpusztító eszközök ellen, amely a célok gyors átprogramozását követelte meg, néhány perctől egy-két óráig terjedő időn belül. Szaúd-Arábiában az Egyesített Légi Műveleti Központban külön részleg foglalkozott az időérékeny célok kezelésével, amely a hírszerzéstől megkapott célokra azonnal indította a lézer- vagy GPS irányítású támadó eszközt, ráadásul a műveleteket összehangolták a légierő egyéb csapásaival is (az iraki műveletek során első alkalommal alkalmazták egyidejűleg a manőverező robotrepülőgépek és a légierő csapását).

Az említett légi koordináló központ tervezte a Szaddám Huszein elleni csapást március 19-én és április 7-én. Hírszerzési adatok alapján hajtották végre március 19-20-án a Szaddám Huszein elleni támadást, amelyet a hírszerzési információ megszerzését követő három órán belül váltottak ki. A támadásban két F-117 típusú vadászgép és négy, hajóról kilőtt Tomahawk rakéta vett részt.

⁵ CSIS: The „Instant Lessons of the Iraq War 2003.04.28. 125. o.

Az Öböl-háború négyórás tervezési periódusához képest most 30 percen belül megszületett a csapásra vonatkozó döntés. Ha figyelembe vesszük az újbóli csapás előkészítését, a felderítés részéről is igen gyors és összehangolt tevékenységre volt szükség.

Az időérzékeny célok elleni csapásra jó példa az április 4-ei Ali Hasszán al-Majid tábornok (közismert nevén a „Chemical Ali”) háza elleni támadás. A tábornok tartózkodási helyére vonatkozó információ megkapásától a B-1B típusú bombázó által kiváltott 250 kg-os lézerbomba bevetéséig 45 perc telt el. Április 10-én Huszein féltestvére, Barzan Ibrahim Hasan al-Tikriti ellen végrehajtott csapásra a felderítési adat megkapásától 30 percre volt szükség. Az újbóli, gyors csapásmérő képesség fejlesztéséhez jobb kommunikációra, eljárásokra, szoftverekre és felszerelésre van szükség. A tengerészgyalogságnál például olyan eszközt fejlesztettek ki, amelynek alkalmazásával a szárazföldi erők látják, hogyan semmisíti meg a támadó repülőgép a célt. A gyorsabb csapásmérő képesség elérése érdekében a jövőben indokoltá válik a manőverező robotrepülőgépek átalakítása úgy, hogy repülés közben új célt lehessen meghatározni számukra.

Az adatszerzésben sikerrel alkalmazták a pilóta nélküli felderítő repülőgépeket, ezen eszközök tíz típusát vetették be. A nagyobb rendszerek közül említést érdemel a Global Hawk, a Predator és a Pointer, mindhárom típust Afganisztánban is sikerrel alkalmazták. Az iraki háborúban új harcászati, pilóta nélküli rendszereket is alkalmaztak, ezek az alábbiak: a szárazföldi erőknél a Hunter és a Shadow, a tengerészgyalogosoknál a Dragon Eye. A Predator lehetővé tette, hogy 6 km magasságból meg lehessen különböztetni a katonákat a polgári személyektől. 15 Predator állandóan a levegőben tartózkodott 7 500 m magasságban (ez az Egyesült Államok rendelkezésre álló készletének egyharmada). A Predatorokat kombinált feladatokra is felhasználták, például együtt vetették be az RC-135 Rivet Joint elektronikus hadviselésre alkalmas merev szárnyú repülőgéptípussal. Utóbbi megállapította az iraki légvédelem működési körzetét, majd ezt követően a Predator pontosította a célt.

A Global Hawk nagy magasságban üzemelt és a radarkép képzését nem zavarta a homokvihar sem. 26 órát képes üzemelni, ennek során egy bevetéssel 200-300 képet tudott készíteni.

A haditengerészet 20 db Dragon Eye típust alkalmazott tíz földi állomással, ezek azonban összeköttetésben álltak a szárazföldi erők által alkalmazott Hunterekkel. A közös alkalmazást bizonyítja az április 4-ei eset, amikor éjjel az egyik Hunter nagy iraki csapatmozgást jelzett Bagdadból kifelé. Az adatot átadták a tengerészgyalogság műveleti központjának, amely azt valós idejű információként, pontos koordinátákkal a haditengerészet FA-18 típusú gépei számára továbbította. A légi csapás következtében 80 iraki jármű megsemmisült.

A pilóta nélküli eszközök felhasználásával és a légierő támadó repülőgépeinek földi célokra történő kombinált rávezetésével valósult meg a légierő városi harcban történő alkalmazása, ami új harceljárás. A hadműveletek tapasztalataként megállapítható, hogy a városi hadviselés légi támogatása megvalósítható, de csak az ilyen célra kifejlesztett lőszerrel (bombákkal) és

hatékony felderítéssel. Lakott területen folytatott hadviselés során feltétlenül szükség van azonban a célok szárazföldi erők által történő megjelölésére. A csapások kiváltásához „rugalmasabb” lőszerre és a robotfelderítés megvalósítására van szükség, hogy a célmegjelöléskor a saját erők ne keveredjenek harcba.

Az afganisztáni műveletek tapasztalatai alapján az iraki háborúban még nagyobb szerepet kaptak a különleges erők. Franks tábornok tízezer főt alkalmazott a különleges erők állományában. Főbb feladataik közé tartozott északon a kurdokkal való együttműködés, légitámadáshoz a célok megjelölése, iraki rakéták és tömegpusztító eszközök felderítése, iraki létesítmények biztosítása az ország nyugati részén, valamint gátak és olajkutak felrobbantásának megakadályozása.

Megállapítható, hogy a különleges és felderítő erők együttműködése kiemelt fontosságú az aszimmetrikus hadviselés során.

David D. McKiernan altábornagy a különleges erők szerepéről az alábbiakat nyilatkozta⁶: „elmondhatom, hogy tevékenységük a D-nap előtt és azt követően is igen fontos volt, mert megsokszorozták az erőket és nagy szerepük volt a rendszert megdöntő összefgyvernemi műveletekben”.

Az ausztrál, brit és amerikai különleges erők és a felderítés (beleértve a CIA-ügynököket is) között szoros együttműködés valósult meg. Ezek az erők már jóval a hadműveletek kezdete előtt a helyszínen tartózkodtak.

A HUMINT-műveletek közül feltétlenül ki kell emelni az iraki katonai és polgári vezetők beszerzésére irányuló tevékenységet. Ennek eredményeként számos emberi életet sikerült megkímélni, hiszen komplett katonai alakulatok adták meg magukat, illetve jutott a koalíciós vezetés olyan adatok birtokába, amelynek segítségével a csapatok gyorsabban és könnyebben jutottak előre.

⁶ CSIS: The „Instant Lessons of the Iraq War 2003.04.28. 173. o.

NAGY PÉTER mk. százados

AZ OROSZ KATONAI ŰRPROGRAMOK JELENLEGI HELYZETE

Az orosz űrhadviselési erők az elmúlt időszakban egyre növekvő aktivitást mutatnak. A fegyvernem működését biztosító költségvetési alapok emelése és a kereskedelmi tevékenységből származó bevételek révén több pénzből gazdálkodhatnak, mint az előző években.

Jelenleg több mint száz orosz működő műhold kering Föld körüli pályán, melyek kétharmada kifejezetten katonai célokat szolgál. Feladataik közé tartozik a foto- és elektronikai felderítés, a haditengerészeti és szárazföldi csapatmozgások felfedése és követése, rakétaindítások jelzése, összeköttetés biztosítása az állami és katonai vezetés minden szintjén, a csapatok meteorológiai, navigációs, kartográfiai és topogeodéziai biztosítása. A katonai rendeltetésű műholdak 70%-a túl van a tervezett üzemidején, 35%-a csak korlátozottan alkalmazható.

Az elfogadott elméletnek megfelelően a folyamatos űrfelderítési rendszert három típus – foto- és elektrooptikai megfigyelés, rádióelektronikai felderítés – működtetésével kell fenntartani. A csoportosítás jelenlegi állapotában már nem tud megfelelni a folyamatosság és a kellő részletesség követelményének, a rádióelektronikai felderítés rádiólokációs összetevője pedig teljesen hiányzik. A műholdas navigációs rendszer 24 tagjából jelenleg mindössze 11 működik, ezért feladatait csak részben képes ellátni.

Bár a feladatokat – igaz, csökkentett színvonalon – eddig sikerült megoldani, a felgyülemlett problémák azonban azt eredményezték, hogy a katonai űrtevékenységet kritikusnak kellett értékelni. A problémák fő oka az alulfinanszírozottság. 1991-hez viszonyítva az 1990-es évek második felére a kutatási célokra biztosított összeg 1/60-ad, az eszközök beszerzésére fordítható pedig 1/30-ad részére csökkent.

Az orosz űrhadviselési erők jelenleg három űrlétesítményt használnak. Ezek közül Pleszeck és Szvobodnij Oroszország területén van, a kazahsztáni Bajkonurt pedig bérlik. Az űrrepülőterek földi infrastruktúrájának állapota már nem felel meg a követelményeknek. Az indító- és technikai rendszerek többsége már a garanciális idő határain túl van. Bajkonur teljesen, Szvobodnij részben polgári vállalat irányítása alá kerül a közeljövőben. A katonai műholdak felbocsátását Oroszország fokozatosan át akarja helyezni Bajkonurból az Arhangelszk közelében található Pleszeckbe. Problémát fog jelenteni a Proton–K hordozórakétával feljuttatható magas és geoszinkron keringési pályájú műholdak fellövése, mivel ezt a rendszert 2005-nél hamarabb nem lehet Bajkonurból áttelepíteni.

Napjainkban nagyobb figyelmet fordítanak a polgári célú (például kartográfiai, távközlési és meteorológiai) műholdak katonai felhasználására. A közeljövőben a műholdak 60-65%-a polgári és katonai feladatokat egyaránt el fog látni.

Tervezik, hogy a jelenleg használt nyolc hordozórakéta-típusról háromra térnek át, és a műholdak élettartamát a világszínvonalnak megfelelő öt-tíz évre növelik, ami jelentős megtakarításokat eredményezne.

Elhatározták egy egységes állami automatizált földi irányítási rendszer létrehozását is, amelyben a hadászati rakétacsapatok eszközein túl az ürfeladatokban érdekelt polgári szerek és vállalatok is részt vennének, ami az erre fordított költségeket felére csökkentené.

A hadászati rakétacsapatok parancsnoksága a katonai célú feladatok költségeinek előteremtésére az utóbbi két évben 30 kereskedelmi célú indítást hajtott végre a hadrendből kivont rakétaival. További jelentős számú eszköz áll majd rendelkezésre a hadászati támadóeszközök csökkentése következtében is. Az így felszabaduló – megfelelően átalakított – interkontinentális ballisztikus rakétákat kereskedelmi célú indításokra tervezik felhasználni. A számítások szerint az évi 10-12 indítás 100-150 millió USD bevételt eredményezhet.

Az orosz vezetés mindezekén túl a katonai űrtevékenység valamennyi komponensének kiegyensúlyozott fejlesztésére nagyobb figyelmet fordít. Ebben az évben a kormány lényegesen megnövelte az űrkutatás finanszírozását (katonaiét és polgáriét egyaránt), ezáltal Oroszország fokozatosan megkezdheti kozmikus katonai tevékenységének növelését.

Az alábbiakban áttekintő jellegű összefoglaló olvasható a jelenleg használatban lévő fontosabb orosz katonai műholdakról, hordozórakétákról és űrrepülőterekről.

Műholdak

Hírközlési műholdak

A Molnyija műholdak a kormányzati és katonai hírközlést szolgálják a centiméteres hullámhosszúságú (4-6 GHz) tartományban. Az alacsony (angol kifejezéssel: sub-geosynchronous) Föld körüli pályán keringő műholdak élettartama két-három év. Évente átlagosan két ilyen típusú műholdat juttatnak fel a pleszecki űrközpontból, Molnyija-M típusú hordozórakétákkal. Egy időben nyolc – 45 hosszúsági fokként egy – Molnyija műhold kering a Föld körül.

A Raduga műholdak feladata elsősorban az országon belüli hírközlés segítése, de rendelkeznek egy X-hullámsávú (7,9-8,4 / 7,25-7,75 GHz), kormányzati és katonai célokat szolgáló adatátviteli egységgel is. Az 1 965 kg tömegű műholdak úgynevezett geoszinkron pályán (35,786 km magasságban, 0 fokos hajlásszög alatt, egy teljes fordulatot 23 óra 56 perc alatt megtéve) keringenek a Föld körül, azaz keringési idejük megegyezik a Földével, ami azt jelenti, hogy mindig a földfelszín ugyanazon pontja fölött helyezkednek el. Évente egy-két Raduga típusú műholdat juttatnak fel a világűrbe Proton-K hordozórakéták segítségével Bajkonurból. A műhold élettartama a Molnyija-hoz hasonlóan két-három év. Jelenleg öt Raduga típusú műhold kering a Föld körül a keleti hosszúság 12., 35., 49., 70. és 85. foka mentén.

Adatátjászó (relé-) műholdak

Az orosz fegyveres erők jelenleg tíznél kevesebb üzemképes reléműhoddal rendelkeznek, amelyek mind geoszinkron pályán keringenek a Föld körül. Ezek kapacitása egyidejűleg 1 500 telefon- és 1 000 távirócsatorna, amelyek átlagos kihasználtsága 30% körüli. A fennmaradó tartalék kapacitást a nagyobb katonai gyakorlatok idejére, illetve háborús helyzetre tartják fenn. Mivel azonban a jelentősebb hadgyakorlatok száma nagymértékben csökkent, valamint egy Oroszországot fenyegető háború esélye a hidegháborús időkének töredéke, az átjászó műholdak kapacitásának jelentős részét polgári felhasználás céljából bérbe adták, ezzel is javítva az orosz űrhadviselési erők finanszírozását.

A legkorszerűbb orosz reléműhold jelenleg a Gejzer típusú. E műholdak legfontosabb eleme a fázisvezérelt antennával felszerelt Potok katonai adatátjászó berendezés, amely C-hullámsávban, 4,40-4,68, valamint 3,95-4,00 GHz frekvenciatartományban működik. A telefon- és táviró-összeköttetésen túl vélhetően a Gejzer műholdak biztosítják a legújabb (ötödik generációs) fotofelderítő műholdak és a földi irányító–elemző központok közötti közel valós idejű adatátvitelt is.

Jelenleg két Gejzer műhold kering a Föld körül, a keleti hosszúság 80. (Kozmosz 2319) és a keleti hosszúság 346,5. foka (Kozmosz 2291) magasságában. A harmadik műhold fellövését, amely a keleti hosszúság 192. foka felett keringett volna, pénzügyi okok miatt törölték.

Navigációs műholdak

Oroszország jelenleg három különböző műholdas navigációs rendszerrel rendelkezik. A két alacsony (1 000 km) keringési pályájú műholdrendszer közül az egyik négy műhoddal polgári, a másik hat műhoddal katonai célokat szolgál. A katonai rendszer elnevezése Ciklon. Elsődleges feladata a „Suna” elnevezésű eszközzel ellátott hadihajók földrajzi helyzetének 80-100 m-es pontossággal történő meghatározása. A Doppler-effektuson alapuló helyzetmeghatározást végző műholdak VHF (150-400 MHz) frekvenciasávban működnek. Fellövésüket Pleszeckből végzik.

A harmadik műholdas navigációs rendszer, a GloNaSzSz a nyugaton széleskörűen ismert és használt GPS orosz megfelelője. A GLONASS rendszer kiépítése még az 1980-as években kezdődött, azonban a leszállt anyagi lehetőségek miatt az orosz műholdas navigációs rendszer még jelenleg is csak korlátozottan működőképes. 2001. december 1-jén állították Föld körüli pályára egy Proton–K hordozórakétával az első három megnövelt üzemidejű GloNaSzSz–M műholdat, amelyeket a tervek szerint 2003-ban további hat követ. 2007-re tervezik a rendszer teljes kiépítését, ekkor a GloNaSzSz rendszer 21 aktív és három orbitális pályán keringő tartalék műholdból fog állni. Az egyenként 1 480 kg tömegű GloNaSzSz–M típusú műholdak 19 100 km magas pályán, 64,8 fokos hajlásszög alatt keringenek a Föld körül, 676 perc alatt téve meg egy teljes fordulatot. A GloNaSzSz helymeghatározásának alapja – a GPS-hez hasonlóan – a pontos időmérés, amelyet három nagypontosságú céziumórával hajtanak végre. A jeltevárbítás 1,25-1,6035 GHz frekvenciasávban történik. A helymeghatározás

pontossága 100 m-en belüli, a rendszer katonai, úgynevezett P-kódját használva pedig 50 m körüli. A GloNaSzSz rendszer lefedettsége magasabb földrajzi szélességeken megfelelő, az Egyenlítő környékén azonban lényegesen rosszabb, mint a GPS. A GloNaSzSz–M műholdak újabb változatainak élettartama öt-hét év. 2005-től kezdik meg a harmadik generációs, tízéves élettartammal rendelkező GloNaSzSz–K navigációs műholdak fellövését.

Óceánfelderítő műholdak

A hidegháború idején a szovjet vezetés kiemelt feladatként kezelte a NATO-országok haditengerészeti erői – ezen belül is elsősorban a repülőgéphordozó csoportosítások – mozgásának folyamatos nyomon követését. Ezt a képességet – korlátozottabb mértékben – Oroszország is igyekszik fenntartani. Ezt a feladatot döntően két óceánfelderítő műholdtípus, a RORSAT és az EORSAT segítségével hajtják végre.

A RORSAT műholdak 250-270 km magasságú, 65 fokos hajlásszögű, Föld körüli pályán keringenek. A műhold a hajók felderítését egy nagyteljesítményű, X-hullámsávban működő rádiólokátorral hajtja végre. A rádiólokátort egy kisméretű atomreaktor látja el energiával. A műhold keringési pályája módosításához saját manőverhajtóművekkel rendelkezik. A RORSAT 10 m-es pontossággal képes felderíteni a hajók helyzetét, valamint meghatározni azok irányát és sebességét. Ezután az orosz óceánfelderítő műhold – egy Föld körüli fordulat megtétele után – műholdas adatátvitel révén képes a céladatokat átjásztani a nagy hatótávolságú vízfelszín-vízfelszín rakétákat hordozó repülőgépek és hajók fedélzetére, amelyek így 90 percen belül csapást mérhetnek a felderített célokra. Jelenleg mindössze egy ilyen típusú működőképes műhold áll az orosz vezetés rendelkezésére.

Az EORSAT elektronikai óceánfelderítő műhold, amely a RORSAT-tal ellentétben passzív elven működik. Érzékeny vevőantennái segítségével a 435 km magas Föld körüli pályán – általában párban – keringő EORSAT a hadihajók közti rádióforgalmat és azok rádiólokátorai által kibocsátott jeleket „gyűjti be”, majd egy másik EORSAT-tal együttműködve irányméréssel határozza meg helyzetüket. Az EORSAT energiaigénye jóval kisebb, mint a RORSAT-é, ezért fedélzeti rendszereinek áramellátásához nem szükséges atomreaktor, csupán hagyományos napelemek. Az EORSAT így jóval olcsóbb és hosszabb élettartamú óceánfelderítő műhold, mint a RORSAT. Az 1980-as évek végén a teljes EORSAT rendszer hat műholdból állt, de az 1990-es évek elején – pénzügyi nehézségek miatt – az aktív EORSAT műholdak száma gyorsan csökkent. A mélypont 1993-ban volt, amikor mindössze egyetlen működőképes EORSAT keringett a Föld körül. 1995-től azonban az aktív EORSAT műholdak száma – ha lassú ütemben is, de – újra fokozatosan növekszik.

Fotofelderítő műholdak

A szovjet vezetés nagy jelentőséget tulajdonított a műholdas fotofelderítésnek, ennek megfelelően évente átlagosan kéttucatnyi ilyen típusú műholdat állítottak Föld körüli pályára. A helyzet a Szovjetunió szétesésével drámaian megváltozott, a fellövések száma a korábbi töredékére zuhant.

A jelenleg legáltalánosabban használt orosz fotofelderítő műholdtípus a két különböző fényképező berendezéssel felszerelt Kométa. A KVR–1000 panoráma-fényképező rendszer fókuszávolsága 1 000 mm, maximális – földfelszínen mért – felbontása 75 cm. A 18x72 cm fényképek egyenként egy 37x165 km földfelszínsávot ábrázolnak. A fényképet három részre vágva 1:220 000 a méretarány, azonban ez 1:10 000 nagyságig nagyítható a felbontás csökkenése nélkül. A TK–350 topográfiai fényképező berendezés fókuszávolsága 350 mm, felbontóképessége 10 m. A 30x45 cm méretű fényképeinek méretaránya 1:660 000. A fotókat a DD–5 digitális képalkotó berendezés alakítja át számítógépen felhasználható adattá, maximum 2 m-es felbontás mellett. A műhold által készített fényképek felbontása fényképező berendezések érzékenysége mellett nagyban függ a keringési magasságtól is. Kis keringési magasság esetén érhető el a maximális részletesség, de ez esetben a műhold élettartam mindössze 45 nap.

Elektronikai felderítő (ELINT) műholdak

Az orosz ELINT műholdak feladata rádióállomások és rádiólokátorok helyének meghatározása (kb. 10 km-es pontossággal), az általuk kisugárzott jelek elemzése, távközlési eszközök lehallgatása, illetve rakétakisérletekkel kapcsolatos telemetrikus adatok megfigyelése. Az orosz haderő jelenleg két ilyen típusú műholdat alkalmaz.

A Celina–D műholdcsoport hat, egyenként 2,5 t tömegű ELINT műholdból áll. A Celina–D műholdak 630 km magasságú Föld körüli pályán keringenek, egymástól 60 hosszúsági fok térközzel, 81 fokos hajlásszög mellett. A rendszer a teljes kiépítettségét 1984-re érte el, de az 1990-es évek közepe óta nem állítottak Föld körüli pályára újabb Celina–D műholdakat.

Az újabb, 3,2 tonnás Celina–2 ELINT műholdak három tagját Proton–K hordozórakétákkal juttatták fel 850 km-es Föld körüli pályájukra. A fellövés után a műholdak kisméretű hajtóműveik segítségével rendszerint egy sor pályamódosító manővert hajtanak végre, hogy megnehezítsék a követésüket. Évente egy-két Celina–2 típusú műholdat állítanak pályára.

Ballisztikus rakétaindítást jelző műholdak

A szovjetek négyévi fejlesztést követően 1976-ban juttatták Föld körüli pályára a kilenc Oko típusú műholdból álló ballisztikus rakétaindításokat jelző és riasztó rendszer első műholdját, de a rendszer teljes kiépítése és a felmerült nehézségek megoldása további 15 évet vett igénybe. Az orosz vezetés a hidegháború befejeződése és a nemzetközi helyzet gyökeres változása ellenére is erőfeszítéseket tesz, hogy fenntartsa ennek az ürbe telepített előrejelző és riasztó rendszernek a működőképességét.

Az Oko műholdak elnyúlt elliptikus (600x40 000 km) pályán keringenek, egymástól 40 fok (időben 160 perc) eltérésű keringési pályán, amelyek földtávolsági pontjai Nyugat-Európa és a Csendes-óceán felett van. Minden műhold öt-hat órán keresztül képes infrakamerákkal megfigyelni az Egyesült Államok interkontinentális ballisztikus rakétasilóit egy-egy Föld körül megtett fordulat során (ez napi átlagban 12 óra).

A régi Oko műholdak felváltására tervezett Prognóz műholdak fejlesztése még az 1980-as években megkezdődött, de a sorozatos technikai problémák miatt az új rendszer még ma sem tudta átvenni az oko műholdak szerepét. Jelenleg mindössze egyetlen üzemképes Prognóz műhold (Kozmosz 2224) kering a Föld körül, geoszinkron pályán, a keleti hosszúság 12. foka felett.

Geodéziai műholdak

Az orosz geodéziai műholdak két legújabb típusa az Etalon és a Geo-Ik Musszon.

A passzív rendszerű ETALON tulajdonképpen nem más, mint egy 1 294 m átmérőjű, 1 415 kg tömegű gömb, amelyre 306 db lézerefény-visszaverő tükröt helyeztek el. Az első Etalon-t 1989-ben bocsátották fel, enyhén elliptikus (19 102x19 149 km) pályán kering, 64,9 fokos hajlásszög alatt. A műholdak távolságát három földi lézerverendezés méri, 25 cm-es pontossággal. Az Etalon műholdak – kisegítő jelleggel – a GloNaSzSz navigációs műholdak helymeghatározási adatainak pontosítására is szolgálnak.

Az aktív rendszerű Geo-Ik Musszon a hét öt napján, naponta legfeljebb 12 órán keresztül végez méréseket a 150-400 MHz frekvenciatartományban működő Doppler-mérőadója segítségével, 1-3 cm/s pontossággal. A műhold 9,4 GHz frekvencián üzemelő rádiólokátorával méri a tengerszint feletti magasságát, 3-5 m-es pontossággal. A földi mérőállomásoktól való távolságát pedig egy C-sávban, 5,7/3,4 GHz frekvencián üzemelő jeladóval állapítják meg, szintén 3-5 m-es pontossággal, azonban ez az érték lézeres méréssel 1,5 m-re javítható. A fedélzeti villanófény-berendezés naponta 55 alkalommal bocsát ki egy-egy kilenc villanásból álló, egyenként 800-1 200 J energiájú fényjelzést, amelynek segítségével 1 500 km távolságból 15 m-es pontossággal határozható meg a műhold távolsága. A berendezések energiaellátását Ni/H₂ akkumulátorok biztosítják, amelyeket folyamatosan töltenek a műholdra felszerelt napelemek.

Hordozórakéták

Proton-K és Proton-KM

A Proton-K az 1960-as évek közepén szolgálatba állított kétfokozatú Proton űrhajózási hordozórakéták korszerűsített három, illetve négyfokozatú változata. A Proton volt az első, kezdetől űrhajózási célokra fejlesztett szovjet hordozórakéta, amelyet nem egy szolgálatban álló interkontinentális ballisztikus rakéta átalakításával hoztak létre. Bár meglehetősen régi konstrukciónak számít,

megbízhatósága és viszonylag nagy hasznos terhelhetősége miatt a mai napig széleskörűen használják különböző katonai – és kereskedelmi – műholdak Föld körüli pályára állítására. Az ezredfordulótól a korszerűsített, jobb hatásfokú hajtóanyaggal üzemelő Proton–KM változatot alkalmazzák a nagyobb tömegű műholdak geoszinkron pályára állítására.

A Proton–K és –KM hordozórakétákat a kazahsztáni Bajkonurból indítják. Első alkalommal 1967-ben állítottak műholdat Föld körüli pályára Proton hordozórakétával, azóta 262 db Proton, valamint 230 db-nál több Proton–K és Proton–KM rakétát használtak fel. Az indítások 85-90%-a sikeres volt. A Proton rakéták elsődleges alkalmazási területe GloNaSzSz műholdak, valamint geoszinkron pályán keringő műholdak ürbe juttatása.

A folyékony hajtóanyagú Proton–K hordozórakéta hossza 60 m, indulótömege 688 t. A háromfokozatú változatot kis keringési magasságú pályán keringő műholdak pályára állítására használják (20 t hasznos terhet képes 200 km magasságra juttatni), míg a négyfokozatú változatot alkalmazzák geoszinkron pályán keringő műholdak fellövésére. Az utóbbi esetben a hasznos teher legfeljebb 2 100 (Proton–KM: 3 000) kg lehet. A Proton–K hordozórakéták élettartama két év.

Ciklon-3

A Ciklon hordozórakéta-családot az R–36 ballisztikus rakéták átalakításával fejlesztették ki az 1960-as években. A Ciklon–2 rakétákat már nem alkalmazzák, a Ciklon–M hordozórakétákat pedig már csak EORSAT műholdak pályára állításához használják. Ciklon–3 hordozórakétát 1977-ben indítottak első alkalommal. A háromfokozatú rakétákat Pleszeckből indítják, eddig 120-nál több indításra került sor, közel 97%-os sikerrel. A 39,27 m hosszú, folyékony hajtóanyagú rakéta starttömege 185,5 t. A Ciklon–3 hordozórakéták elsődleges alkalmazási területe ELINT és geodéziai műholdak pályára állítása.

Zenit–2 és Zenit–3

A kétfokozatú, folyékony hajtóanyagú Zenit–2 hordozórakéta első indítására 1985-ben került sor. 1999 májusáig 31 ilyen típusú rakétát használtak fel, 71%-os sikerességgel. A Zenit rakétákat Bajkonurból és Pleszeckből indítják. A Zenit–2 hordozórakéta háromfokozatú változatát nevezik Zenit–3-nak, amelyet elsősorban magas és geoszinkron pályán keringő műholdak indítására alkalmaznak. A Zenit rakéták elsődleges katonai felhasználási területe a Celina–2 típusú ELINT műholdak Föld körüli pályára állítása.

A Zenit–2 hordozórakéta hossza 57 m (Zenit–3: 61,4 m), indulótömege 449 t (Zenit–3: 466 t). A Zenit–2 hordozórakéta Bajkonurból indítva 13,74 t hasznos terhet képes 200 km magasra feljuttatni, a Zenit–3 rakéta hasznos terhelhetősége geoszinkron pálya esetén 1 600 kg.

Kozmosz-3M

A kétfokozatú, folyékony hajtóanyagú Kozmosz-3M a legkisebb jelenleg alkalmazott orosz hordozórakéta. A hordozórakéta fejlesztéséhez az R14 (SS-5) közepes hatótávolságú rakéta szolgált alapul. Első indítását 1964-ben hatották végre, azóta több mint 400 műholdat juttattak ezzel a rakétával pályára, összességében 94,4% eredményességgel.

A Kozmosz-3M rakétákat Pleszeckből indítják. A rakéta hossza 32,4 m, indulótömege 109 t. Legfontosabb katonai alkalmazási területük kis méretű navigációs, hírközlési és egyéb műholdak közepes magasságú pályára állítása. Hasznos terhelhetősége 180 km magasság esetén 1 400 kg, 800-1 500 km magasság esetén 1 000 kg.

Angara

A háromfokozatú, folyékony hajtóanyagú Angara hordozórakéta jelenleg még fejlesztés alatt áll. Az Angara az évtized második felétől a Proton-K hordozórakétákat fogja felváltani, első indítását 2005-re tervezik Pleszeckből.

Az 55 m hosszú Angara hordozórakéta starttömege 640 t. A rakéta 26 t hasznos terhet lesz képes feljuttatni 200 km magasságra, a harmadik fokozat hajtóanyagának típusától függően pedig 3,5-4,5 t hasznos terhet geoszinkron pályára.

Roszkot

A Roszkot űrhajózási hordozórakétát a kétfokozatú RSz-18 (SS-19 Stiletto) interkontinentális ballisztikus rakéta alapján fejlesztették ki. Első indítására 1994-ben került sor. A Roszkot indításainak sikerességéről nincsenek közzétett adatok, a fejlesztés alapjául szolgáló RSz-18 ballisztikus rakéták 144 indításából 141 sikeres volt.

A folyékony hajtóanyagú, háromfokozatú hordozórakéta hossza 28,5 m, indulótömege 107 t. Elsődleges rendeltetése kis és közepes (maximum 1 900 kg) tömegű műholdak közepes magasságú pályára állítása.

Molnyija-M

A 8K78 Molnyija hordozórakéta első példányát 1960-ban lőtték fel először. Alkalmazásuk első évtizedében e rakétákat elsősorban bolygóközi űrszondák szállítására alkalmazták, majd 1972-től a Molnyija-M rakéták fő feladata az elnyúlt elliptikus pályán keringő Molnyija típusú távközlési és Oko típusú ballisztikus rakétaindításokat jelző műholdak pályára állítása lett. 1998-ig 305 Molnyija-M-et lőttek fel, ezek 89%-a sikeres volt.

A folyékony hajtóanyagú, háromfokozatú Molnyija-M hossza 43,44 m, indulótömege 306 t, hasznos terhelése 900-2 000 kg.

Egyéb hordozórakéták

Oroszország számos régi, élettartama végéhez közeledő, a hadrendből kivonásra kerülő ballisztikus rakétáját alakította át űrhajózási hordozórakétává. Ilyen a Dnyepri-1 (SS-18 Satan), a Space Clipper (SS-24 Scalpel), a Sztart-1 (SS-25 Sickle), valamint előrehaladott állapotban van a tengeralattjáró-fedélzeti RSzM-25 Zub (SS-N-6 Serb), RSzM-40 Viszota (SS-N-8 Sawfly), RSzM-50 Volna (SS-N-18 Stingray), RSzM-52 Rib (SS-N-20 Sturgeon) és az RSzM-54 Styil (SS-N-23 Skiff) ballisztikus rakéták átalakítása űrhajózási hordozórakétává.

Űrrepülőterek (űrhajózási hordozórakéták felbocsátására szolgáló létesítmények)

Bajkonur (Tyuratam)

A bajkonuri űrrepülőtér Kazahsztán területén található (földrajzi koordinátái: északi szélesség 45,4 fok, keleti hosszúság 63,4 fok). Oroszország bérleti díjat fizet a kazah kormánynak az űrlétesítmény használatáért. A létesítmény üzemeltetési költségeit 94%-ban Oroszország, 6%-ban Kazahsztán finanszírozza.

A létesítmény mint ballisztikusrakéta-kísérleti központ építése még az 1950-es évek elején kezdődött. Rövidesen azonban a szovjet űrkutatás fontos, űrhajózási rakéták indítására szolgáló létesítményé vált. Innen indították 1957-ben a világ első műholdját (Szputnyik-1) és 1961-ben az első űrhajóst is (Jurij Gagarin). A bajkonuri űrközpontból egyaránt indítanak katonai és polgári rendeltetésű űrhajózási hordozórakétákat. 1998-ig összesen 1 036 űrrakéta felbocsátását hajtották végre Bajkonurból.

Bajkonurban kilenc űrhajózási hordozórakéták indítására szolgáló komplexum található, összesen 15 kilövőállvánnyal. Jelenleg csak erről az űrrepülőtérrel lehetséges a Proton-K és Zenit hordozórakéták indítása. Maga a létesítmény 1 560 km² területű, azonban az űrrepülőtér körüli 46 011 km² terület is lezárt övezetnek minősül, részben biztonsági okokból, részben pedig a hordozórakéták kiégés után leváló és visszazuhanó első fokozatai miatt. A szélsőséges klímájú (nyáron akár +60 °C-ig emelkedhet, télen pedig -40 °C-ig süllyedhet a hőmérséklet) létesítmény üzemeltetését, kiszolgálását mintegy 16 000 fő végzi. A rakétákat a tároló létesítményekből speciális vasúti szerelvényekkel szállítják a kilövőállványokhoz, majd ezután többnapos (ez a művelet a Proton-K rakéta esetében kb. hét óra, illetve öt nap) előkészületet követően kerülhet sor a hordozórakéták felbocsátására.

Pleszeck

Az 1 762 km² területű űrlétesítmény Arhangelszktől 170 km-re délre található, földrajzi koordinátái: északi szélesség 62,8 fok, keleti hosszúság 40,1 fok. A létesítmény eredetileg interkontinentális ballisztikus rakétabázis volt, később azonban – az 1960-as évek elején – alkalmassá tették űrhajózási hordozórakéták indítására is. Az első fellövést 1966-ban hajtották végre. A legtöbb szovjet/országi űrrakétát (1998-ig összesen 1 52 db-ot) Pleszeckből indították, azonban az 1990-es években – Bajkonur előtérbe kerülésével – számuk fokozatosan csökkent.

A Bajkonurhoz hasonlóan szélsőséges klímájú Pleszeckben összesen kilenc indítóállvány található a Kozmosz–3M, Roszkot, Molnyija–M és Ciklon–3, valamint a polgári rendeltetésű Szojuz hordozórakéták számára. Két további indítóállvány áll építés alatt a Zenit és az új Angara rakéták fellövésére. A létesítményből egyaránt indítanak polgári és katonai rendeltetésű űrhajózási hordozórakétákat.

Szvobodnij

Szvobodnij Oroszország legújabb űrrepülőtere, egy egykori SS–11 rakétabázis helyén épült az 1990-es évek közepén, nem messze a kínai határtól. Földrajzi koordinátái: északi szélesség 50-51,7 fok, keleti hosszúság 128-128,5 fok. Az első űrrakétát (egy Sztart–1-et) 1997-ben lőtték fel Szvobodnijból. Öt indítóberendezése közül kettő Sztart–1, kettő Angara, egy pedig Roszkot rakéták indítására szolgál.

FELHASZNÁLT IRODALOM

- JANE'S SPACE DIRECTORY 1999-2000
- Koszmicseszkiye szredsztva vooruzsenyija
Enciklopedija XXI. vek. Oruzsije i tehnologii Rosszii
(Space weapons the XXI. Century Encyclopedia Russia's Arms and Technologies)
- Jurij Zajcev:
„Véget ér az orosz katonai űrhajózás válsága?” című publikációja
(Novosztij)

MUZSLAY JÓZSEFNÉ dr.

A NYELVVIZSGÁZÁS ÚJ LEHETŐSÉGEI

Magyarországon a politikai rendszerváltozás jelentős változásokat hozott az idegen nyelvek tanítása területén is. Rendkívül megnövekedett ugyanis az idegen nyelvek tanulására való igény. Ez az 1990-es évek első felében keresleti piacot eredményezett, majd az igények kielégítésével kínálati piaccá vált. Számátalan, elsősorban angolt tanító nyelviskola – általában magánvállalkozás – alakult. Ezek az „iskolák” kevés pénzért rövid idő alatt megszerezhető, vizsgaképes nyelvtudást ígértek. A felsőoktatási intézmények kibocsátási feltételként egy-két idegen nyelv bizonyítvánnyal igazolt tudását szabták meg.

Az 1990-es évek elején megjelentek és tért hódítottak a nemzetközileg ismert nyelvvizsga-konzorciumok, lehetővé vált Cambridge, Pitman, Goethe stb. egynyelvű nyelvvizsgákat tenni. Ezeket a vizsgákat a magyar állam, illetve intézményei nem fogadták el, mivel nem volt törvényi alapja.

A helyzetet a 71/1998-as Kormányrendelet rendezte, amely korszerűsítette a nyelvtudás állami elismerésének rendszerét és bővítette az államilag elismert nyelvvizsgát igazoló szervezetek körét.

Az állami nyelvvizsga fogalmát felváltotta az *államilag elismert nyelvvizsga* fogalma. A rendelet következtében megszűnt az ITK (Idegennyelvi Továbbképző Központ, közismert nevén a Rigó utca) egyeduralma a vizsgáztatásban. Olyan sokszínű, változatos vizsgarendszer alakult ki, amelyben minden nyelvet tanuló egyén megtalálhatja a szükségleteinek, tudásának, életkorának legmegfelelőbb nyelvvizsgát.

A 71/1998-as Kormányrendelet létrehozta a *Nyelvvizsgákat Akkreditáló Testületet* (NYAT), amely a rendeletben meghatározott szempontok alapján vizsgálja a nyelvvizsgarendszereket. Ha ezek megfelelnek a szigorú követelményeknek, akkreditálja a vizsgát. Ezzel biztosítja a szakmai–minőségi követelményrendszer érvényesülését és a különböző vizsgarendszerek egymással való összevethetőségét.

Jelenleg 16 vizsgarendszer van akkreditálva, amelyeket a következő kategóriákba sorolhatunk:

- általános kétnyelvű (pl. ITK–Origo, BME);
- szakmai kétnyelvű (pl. ARMA ZMNE, Külügy);
- egynyelvű általános (pl. Pitman, Goethe, Cambridge);
- egynyelvű szakmai (STANAG).

A kétnyelvű vizsgarendszer különböző vizsgaidőszakokban – de legalább két éven belül – lehetővé tesz vizsgák keretében értékelni a vizsgázó nyelvtudását szóban (A) és írásban (B). A kettő együtt C (komplex) nyelvvizsgának felel meg. A szóbeli és írásbeli nyelvvizsgát két különböző nyelvvizsgarendszerben is lehet tenni, és ez is C típusú nyelvvizsgát eredményez.

A különböző nyelvvizsgák variálása a jelzett kormányrendelet hatálya alá lépésével valósulhatott meg. Eszerint:

„Ugyanazon nyelvből tett részvizsgák egyesíthetők. A részvizsgák egyesíthetőségének kritériuma, hogy ... kétnyelvűek esetében lefedjék a négy alapkészséget és az ötödik közvetítői készséget is.”

A nyelvvizsgarendszerek akkreditációja költséges. Ez az oka, hogy a Magyarországon tanított idegen nyelvek egy része nincs akkreditálva, vagyis nyelvvizsgázásra az egész országban nincs lehetőség. Az érintett nyelvek: albán, arab, ukrán.

Az MK KFH Nyelviskolájában jelenleg is folyik az említett nyelvek oktatása, ezért haladéktalanul meg kell oldani ezen nyelvek esetében is a vizsgáztatás lehetőségeit. Megoldást jelenthet egy „házivizsga”, amelynek lebonyolításához az adott nyelvet oktató egyetemi tanszéktől kell segítséget kérni. A főigazgató ezen nyelvek esetében elismerheti a „házivizsga” érvényességét.

A 71/1998-as Kormányrendelet értelmében bármely, az előírt feltételeknek megfelelő vizsgaközpont rendelkezhet akkreditált és bejelentett vizsgahelyekkel. A vizsgahelyek akkreditációját a NYAT végzi.

Ha a nyelvtanuló úgy dönt, hogy abban a nyelviskolában kíván vizsgázni, ahol a nyelvet tanulta, és az iskola egy vizsgaközpont akkreditált vagy bejelentett vizsgahelye, akkor azt megteheti, mert ugyanolyan színvonalú, értékű vizsgát tesz, mintha – helyileg – a Rigó utcába menne. A vizsga díja ugyanahhoz a vizsgaközpont-hoz tartozó vizsgahelyeken azonos.

Akkreditált vizsgahelyet olyan intézményben, iskolában, nyelviskolában lehet létrehozni, ahol megfelelő létszámú az adott nyelvet tanító tanári kar, ezáltal biztosítható, hogy a hallgatót ne azok a tanárok vizsgáztassák, akik tanították. Az akkreditáció díja 400 000 Ft.

Bejelentett vizsgahely esetében az adott vizsgaközpont küldi a vizsgáztatókat. Ezzel a lehetőséggel a kis létszámú tanári karral rendelkező iskolák élnek elsősorban. Az akkreditációs eljárás díja 50 000 Ft. Egy-egy vizsgaközpont vizsgahelyének lenni minőséget és presztízst jelent az adott intézmény számára. Az ITK „Origo” vizsgarendszerének országszerte 42 akkreditált és 37 bejelentett vizsgahelye van. A vizsgahelyek a vizsgaközponttal kötött szerződés alapján 10-15%-ot kapnak a befizetett vizsgadíjakból.

A fent említett szempontokat is figyelembe véve a KFH-nak is előnyös lenne a bejelentett vizsgahely státusz. Ezáltal az ITK partnerévé válnánk, továbbá vizsgaszervezőként, lebonyolítóként meghatározhatnánk a szóbeli vizsgák időpontját úgy, hogy az a mi nyelvtanfolyamainknak a legjobban megfeleljen.

Az adózásról szóló 2002. évi XLII. törvény értelmében minden adózó állampolgár leírhatja adójából nyelvtanulásra fordított költségeinek 30%-át, maximum 60 000 Ft-ot. Ebbe beletartoznak a vizsgaköltségek is.

Amennyiben nem a Hivatal fizeti a vizsgadíjakat, ez költségmegtakarítást eredményezne – az idén mintegy 1,5 millió forintot. A vizsgázó állománynak sem jelentene többletköltséget, hiszen leírhatja az adójából.

Magyarország 2004-ben az Európai Unió tagjává válik. Felvetődik a kérdés: A magyarországi nyelvvizsgák elfogadottak lesznek-e az EU tagországaiban? Erről a Nyelviskolák Szakmai Egyesülete (NYESZE) kért Brüsszeltől állásfoglalást.

Az EU illetékes szerve a következő választ küldte:

„Az EU-nak nincs joga ahhoz, hogy elismerjen vagy ne ismerjen el nyelvvizsgákat, és nincs arról sem hivatalos álláspontja, hogy melyek a legjobbak. Ez teljesen a tagállamok ügye, amelyek ha úgy kívánnák, hivatalosan elismerhetnének bizonyos nyelvvizsgákat másokkal szemben. Mindezek ellenére ... tudomásunk szerint nem ezt az utat választják.”

Tehát az EU demokratikus elveket vall a nyelvvizsgákat illetően is. Nem szándékozik megszüntetni vagy korlátozni a nyelvvizsgák sokszínűségét. A szintek egymáshoz való viszonyítását azonban szükségesnek tartja. Ezért az Európa Tanács (1996, Strassburg) kidolgozta a kommunikatív készségek különböző szintjeinek meghatározására szolgáló európai rendszert. Ez „*A nyelvtanulás, a nyelvtanulás, a nyelvi értékelés közös európai keretei*” címmel vált ismertté.

A megszerzhető nyelvtudást hat szintre osztották:

A1	Breakthrough	Első lépések
A2	Waystage	Lendület
Ez a két szint nyelvvizsgán nem akkreditálható.		
B1	Threshold	Ugrás
B2	Vantage	Szárnyalás
C1	Effective Proficiency	Csúcsközelben
C2	Mastery	Csúcs

Az Oktatási Miniszter 30/1999. számú rendeletének módosítása (7/2003.) rendelkezik a magyarországi nyelvvizsgaszintek EU-szintekhez való megfeleltetéséről.

Ennek alapján:

Alapfok	=	EU B1
Középfok	=	EU B2
Felsőfok	=	EU C1–C2

Hasonlóképpen szintez a NATO STANAG 6001-es nyelvvizsgarendszere:

STANAG 2.2.2.2. = EU B2

STANAG 3.3.3.3. = EU C1 STANAG 4.4.4.4. = EU C2

Megoldás született az egynyelvű nyelvvizsgák *honosításáról*, kétnyelvűvé tételéről is. Erről a 26/2000. számú oktatási miniszteri rendelet rendelkezik.

Eszerint, ha a jelölt az adott vizsgaközpontban tanúságot tesz közvetítői készségéről írásbeli feladat megoldásával (fordítás idegen nyelvről magyarra + egy másik, a nyelvvizsga szintjének megfelelő feladat – szövegértés vagy tömörítés) – akkor államilag elismert egynyelvű nyelvvizsgája államilag elismert kétnyelvű nyelvvizsgává válik. Így lehet 2002. október 15-től a NATO STANAG nyelvvizsgáit a Zrínyi Miklós Nemzetvédelmi Egyetem Nyelvvizsgaközpontjában honosítani.

TORMA BÉLA nyá. ezredes

FELDERÍTÉS ÉS HÍRSZERZÉS A HONFOGLALÁS IDŐSZAKÁBAN

A magyarok őstörténetének tanulmányozása során eddig nem találkoztam olyan értékeléssel, amely a honfoglalás korának információszerzésével, vagy közelebbről a katonai felderítéssel foglalkozott volna. A kor hadtörténelmének feldolgozása során ez a téma nem került a figyelem középpontjába, jöllehet a korabeli bizánci forrásokban és a Frank birodalom latin nyelvű évkönyveiben, valamint a magyar történelmi forrásokban katonai felderítésre vonatkozó konkrét adatokat és közvetett utalásokat is találhatunk. Tanulmányomban a katonai felderítéssel összefüggő tényeket gyűjtöttem egy csokorba, amelyet magyarázatokkal és értelmezésekkel láttam el. Figyelemre méltónak tartom, hogy Anonymus Gesta Hungarorum című művében már konkrétan foglalkozik és ad tájékoztatást a felderítési feladatokra elkülönített, megfelelő adottságokkal és felkészültséggel rendelkező felderítő katonák alkalmazásáról.

Bevezetés

A katonai felderítés és hírszerzés egyidejű a gazdasági és politikai érdekeket katonai erővel érvényre juttató fegyveres erők létrejöttével. Ez a tevékenység természetesen történelmi koronként más-más tartalommal és szervezeti keretek között valósult meg, amelyet alapvetően meghatározott az adott társadalom érdekszféráinak kiterjedése, valamint a fegyverek képessége, továbbá a harc sikeres végrehajtásához szükséges információk nélkülözhetetlen volta.

A katonai felderítés szükségszerűsége a honfoglalás idején

Nem rendelkezünk írásos dokumentumokkal őseink levéldiai és etelközi tartózkodásának katonai tetteivel együtt járó felderítő (hírszerző) tevékenységéről. Ismert azonban az a nomád társadalom, amelyben a mindennapi legeltető-vándorló életforma szükségszerűen ötvözte az akkori gazdálkodást és általában az életvitelt a katonai tevékenységekkel. Ott, ahol a családok és nemzetségek nem pontosan körülhatárolható törzsi szállásterületeken vándoroltak, mozgásuknak szerves eleme volt a felderítés.

Még ma sem ismert, hogy őseink miként nevezték azt a kutató–fűrésző tevékenységet, amelynek során a fent említett közösségi keretek között megkeresték és feltárták a sztyeppe legeltetésre alkalmas füves rétjeit, kutatták és meglették a napi vízszükségletet az emberek és az állatok részére egyaránt, kifűrésztek a szomszédos törzsek által használt területeket, és azok erejét is számba véve felkészültek bármely összecsapásra, vagy a békés együttélés érdekében követendő magatartásra.

Ismerjük azonban a fegyveres küzdelem törvényszerűségeit, amelyek a vizsgált korban is érvényesültek, természetesen az adott fegyveres szervezet célkitűzései, ereje, fegyverzete, mozgékonyága stb. által determinált körülmények között. Ilyen törvényszerűség, hogy nem lehet sikeres hadjáratot folytatni az ellenségről és a földrajzi viszonyokról rendelkezésre álló hiteles információk nélkül. Ezt a feladatot a régmúlt időkben is elsősorban a katonai felderítés hajtotta végre.

Bizonyítja ezt, hogy elődeink nem köthettek volna alkalmi katonai szövetségeket és nem építhettek volna törzsi kapcsolatokat – mint például 837-838-ban az Al-Dunánál a bolgárokkal, a Dunától északra telepített makedónok szökésének megakadályozása érdekében –, ha nem ismerték volna a helyet és a megközelítési útvonalakat. A részt vevő magyar törzsek felderítői azonban időben jelentek meg az Al-Duna, valamint a Kárpát-medence keleti térségében, és elegendő információt szolgáltatottak a hadműveletek előkészítéséhez a járható irányokról, a pihenőkörletek helyéről, a vízelő helyekről, a lakott területekről, a Kárpátok átjárhatóságáról a törzsi vezetők számára. E tevékenység eredményeként 861-ben sikeres katonai akciót (hadjáratot) vezettek Lajos frank király keleti frank tartományai ellen. Így juthattak el az „ungrik” (magyarok) húsz évvel később, 881-ben a kabarokkal összehangolt, frankok elleni hadjárat során a Bécsi-medencébe is.

Felderítés és hírszerzés a honfoglalás korának bizánci dokumentumaiban

A honfoglalás kori katonai felderítő tevékenységről szóló legkorábbi, ismert írásos feljegyzések VI. (Bölcs) Leó bizánci császártól származnak, melyek „Haditaktika” című művében olvashatók. VI. Leó vonatkozó megjegyzései az Etelközben élő türkök (magyar törzsszövetség) harceljárásaira és alkalmazott harcrendjére vonatkoznak, a honfoglalást közvetlenül megelőző időszakban. Bölcs Leó Haditaktikájának türk vonatkozásait Mauricius katonai kézikönyvéből (Strategikon) merítette, amely a 600-as évek avar és türk sztyeppe-i lovas-nomád hadviselését írta le. A forrás keletkezése és felhasználása között eltelt 300 év alatt a már kiforrott sztyeppei lovas harcmód nem változhatott lényegesen, hiszen nem következett be jelentős változás sem a fegyverzetben (tűzerőben), sem a mozgékonyágban (manőverező-képességben), sem a nomád életformában.

Így a magyarokról leírt és a felderítéssel kapcsolatos mauriciusi tapasztalatok elfogadhatóknak tekinthetők. Ezeket alátámasztották a bizánci szövetségben, a bolgárok elleni háborúban szerzett megfigyelések is. Ezt Bölcs Leó is megerősíti, amikor művének 45. fejezetében kijelenti: „Ámde szólni fogunk a türkök szervezetéről és hadirendjéről, mely keveset, vagy mit sem különbözik a bolgárokétól.” Tehát a bolgárok is még a sztyeppei harcmódot alkalmazták.

Bölcs Leó azon megfigyelései és megállapításai, amelyek ugyan nem a türkökre, hanem más népekre vonatkoznak, értékesek témánk szempontjából, hiszen korának olyan felderítési és hírszerzési módszereit említik, amelyek nem lehetnek ismeretlenek a magyar törzsszövetség előtt sem. Itt már fellelhetők a legális hírszerzés (szövetségben, követek vagy képviselők által megvalósított) módszerei is,

amelyre jó példa az ezt követő második bekezdésben említett, a türkökkel szövetségi viszonyban végrehajtott bizánci megfigyelések is. Megtalálhatók az illetéktelen (ellenséges) felderítés elleni védelem érdekében fogantatott rendszabályok. Erről a Haditaktika 12. fejezetében így ír: „Az oldalvédők és megkerülők a saját *taxisalakzatukat (taxis/parataxis – harcrend/hadműveleti felépítés értelemben)* és hadgyakorlatukat voltaképpen a csata előtt gyakorolhatják mind azért, hogy a sereg a mozdulatokat elsajátítsa, mind pedig, hogy az ellenség az elkerülhetetlenül szükséges harcalakzatokkal meg ne ösmerkedjék.”

A Haditaktikát elemezve észre kell vennünk a felderítési adatok mélyreható elemzését és értékelését. Lényegében maga a mű éppen arról szól, hogy felderítési és hírszerzési adatok alapján értékelt várható ellenséges országok és népek fegyveres erőinek harcrendjét, harceljárásait, fegyverzetét figyelembe véve, milyen „*parataxisban*” és manőverekkel lehet ellenük sikeresen felvenni a harcot. Természetesen ennek a műnek csak egyik szempontja a felderített türk harcrend és harceljárás leírása. A katonai megfigyeléseken túlmenően nagy gondot fordítottak az erkölcsi állapot, a vitézség, a bátorság, a fegyelem és más fontos emberi tulajdonságok megismerésére is. A szerző a türkök fegyelméről jegyzi fel a 42. fejezetben: „Ez a nép ... fellebvalóitól kemény és súlyos büntetéseket szenved vétkeiért ... így őket nem szeretet, hanem félelem tart féken.” A 45. fejezetben a vitézségükről írja: „Férfiakban gazdag és szabad ez a nép, s egyéb pompát és bőséget mellőzvéen csupán arra van gondja, hogy vitézül viselkedjék a maga ellenségeivel szemben.” Állhatatosságukat így említi a 66. fejezetben: „Erősen kedvüket szegi az is, ha egyesek közülük átszöknek a rómaiakhoz (bizánciak). Jól tudják ugyanis, hogy népük állhatatlan természetű...”

A következőkben Bölcs Leónak a *türkök katonai felderítésére* vonatkozó megállapításait tárgyalom. Mindjárt egy „önvallomásával” kezdem, amelyben a császár elismeri, hogy a katonai szövetséget és a hadműveletekben az együttműködést kihasználva fontos információkat szereztek a türkök hadviseléséről. Idézem (42. fejezet): „Minthogy a türköket említettem, úgy vélem, hogy nem hiábavaló annak megvilágítása, hogy hogyan fejlődnek csatarendbe és hogyan kell velük szemben csatarendbe állni. Hiszen meglehetősen *tapasztalásból tanultuk ezt meg, mikor szövetségesként használtuk fel őket a bolgárokkal szemben, akik megszegették a békeszerződést és Thrákia vidékeit lerohanták.*”

Az alábbiakban ezeket a tapasztalásokat idézem:

A 47. fejezetben a következőket írja: „A *türkök törzsei fűrkszők és számításaikat rejtegetők...*”

Majd a 48. fejezetben így folytatja: „*Ügyesen kilesik* a kedvező alkalmakat és ellenségeiket nem annyira karjukkal és haderejükkel igyekeznek leverni, mint inkább csel, rajtaütés és a szükségesegekben való megszorítás útján.”

A 47. és 48. fejezetekben olvasható „*fűrkszők*” jelző és az „*ügyesen kilesik*” megállapítás a felderítőt jellemző fontos tulajdonságok, a felderítő alapvető ismérvei, az akkori katonai szemlélet elengedhetetlen velejárói voltak, tudatos felderítő tevékenységre vonatkoznak, amely aktuális információk megszerzésére irányul. Úgy gondolom, hogy a türkök ilyenén jellemzése, azaz e tulajdonságaik

kiemelése nem véletlen, és általában a sztyeppei nomád népekre jellemző. Ami miatt mégis megemlíti Bölcs Leó ezeket a tulajdonságokat, azt a 44. fejezetben a következők szerint indokolja: „*Csupán a bolgárok és kívülük még a türkök népe fordít gondot az egyöntetű hadrendre. Így a többi skytha népnél nagyobb erővel vívják a közelharcot és egy főnek az uralma alatt állnak.*” Márpedig *a hadrendet gondosan felállítani* úgy, hogy annak következményeként hatékonyan vívják a közelharcot, *csak eredményes felderítést követően lehet.*

A mű Taktikát tárgyaló fejezetrészében előforduló, közvetlenül a türkök katonai felderítésével kapcsolatos további észrevételek és utalások:

- az 54. fejezetből: „Őrseiket messzire, sűrűn egymás mellé helyezik el, nehogy egykönnyen rajtaütés érje őket.”;
- a 60. fejezetből: „Ha pedig valamely üldözött ellenségük megerősített helyre menekül, azon vannak, hogy *pontosan kipuhatolják*, hogy mind a lovak, mind az emberek miben szenvednek hiányt, s mindent elkövetnek, hogy ezekben való megszorítás útján ellenfeleiket kézre kerítsék...”;
- a 72. fejezetből: „Az őrsöket a hadrend négy oldalán bizonyos távolságokban fogja felállítani.”

Ezek az utalások ma is használatos katonai felderítő terminológiák, amelyek az alábbiakban foglalhatók össze:

- csapatok nyugvásának és menetének fedező biztosítása (54. fejezet);
- az ellenség gyenge és erős oldalának felderítése (60. fejezet);
- harctevékenység felderítő biztosítása (72. fejezet).

Közvetve utal a türk felderítésre Bölcs Leó, amikor az alábbiakat jegyzi fel az 55. fejezetben: „A főszeregen kívül van tartalékerejük, melyet kiküldenek törbe csalni azokat, akik elővigyázatlanul állnak fel velük szemben, vagy pedig a szorongatott csapatrészt megsegítésre tartogatnak...” Ezzel kapcsolatban meg kell jegyezni, hogy az akkori időkben a „vezér” az esetek többségében áttekintette a teljes csatateret, így a harcvezetéshez szükséges információk nagy részét saját tapasztalással szerezte meg döntéseihez. Azonban a lesállításra, az ellenség törbe csalására a megfelelő hely kiválasztását, a kiküldés irányát (útvonalát) és időpontját alapos terep- és ellenségshelyzet-felderítésnek kellett megelőznie.

A türkök harcrendjének és manővereinek jellemzését követően Bölcs Leó személyes megjegyzést tesz fiának (76. fejezet), akinek a művét szánta: „Mi ezt nem azért írtuk le számodra, mintha a türkökkel készülnél szembeszállni, mert ők sem nem szomszédok, sem nem ellenségeink, sőt inkább arra törekednek, hogy a rómaiak alattvalóinak mutatkozzanak.”

Történelmi léptékkal mérve, nem sokkal e sorok megírása után Bölcs Leó fia, aki VI. (Bíborbanszületett) Konstantin néven 945 és 959 között gyakorolhatta ténylegesen a császárságot, 950 körül írta meg a *De administrando imperio* (DAI) – „A birodalom kormányzásáról” című művét, mely a magyar őstörténet egyik fontos írott forrása.

Bíborbanszületett Konstantin műve tartalmában és jellegében lényegesen különbözik apjától. A DAI a császár korának hatalmas leíró és értékelő munkája, gazdag áttekintést ad az orosz sztyeppe és a Kárpát-medence korabeli politikai és hatalmi erőviszonyairól, valamint a térségben élő népek történetéről. Forrásként felhasználhatta hivatalos küldöttségek, katonai szövetségek, kereskedelmi kapcsolatok és túsok legális hírszerzési lehetőségeit. Ezt a megállapítást támasztja alá a császár művének 40. fejezetében, ahol a türkök és kabarok törzseiről ír, részletezve az Árpád-ház családfáját: „Tudnivaló, hogy Teveli (Árpád unokája) meghalt és az ő fia barátunk, Termacsu. Aki a minap jött fel Bulcsuval, Turkia harmadik fejedelmével és karchájával.” Történeiszink több esetben rámutattak, hogy Bulcsu és Termacsu, akik Konstantinápolyban felvették a keresztséget – ilyenén hivatalos delegáció tagjai lévén –, tájékoztatást adtak a császárnak a magyar törzsszövetségről, az Árpád-házról és őseink történetéről. Ezen információk feldolgozásra kerültek a DAI-ban.

A mű Bíborbanszületett Konstantin fia, a későbbi II. Romanos császár részére íródott. Célja feltehetően az volt, hogy a Bizánccal területi közelségben vagy politikai kapcsolatban lévő országokról és népekről, azok lakhelyeiről, háborúiról, történetéről és vezetőiről olyan fontos információkat szolgáltatson, amelyek ismeretében e népek Bizánc általi kezelhetőségéhez, ellenséges vagy baráti viszonyulásához, szövetségesként számításba vételéhez szilárd kiinduló alapokat biztosítson egy tárgyalásokra és alkukra kényszerült államférfi részére.

A DAI egészéről felderítő szempontból szólva úgy gondolom, hogy az elsősorban és jellemzően *a hírszerzési és felderítési adatok értékelésének klasszikus példája*. Magyar vonatkozású, a honfoglalással és felderítéssel kapcsolatos utalást egy helyen találtam. Bíborbanszületett Konstantin „A kabarokról és türkökről” című mű 40. fejezetében írja: „Miután azonban Symeon újból kibékült a rómaiak császárával és bátorságban érezte magát, a besenyőkhöz küldött és megegyezett velük, hogy leverik és megsemmisítik a türköket. És amikor a türkök hadjáratra mentek, a besenyők Symeonnal a türkök ellen jöttek.” Értékelve a leírtakat, Symeon ezt csak úgy és akkor tehette meg, ha informátorai tisztában voltak a magyar törzsszövetségi haderő terveivel, de legalábbis felkészülésükkel, a hadjárat céljával, hiszen a híreket el kellett küldeni a besenyőkhöz, a támadást pedig össze kellett hangolni és végrehajtani. Mindez nem kevés időt vehetett igénybe, de legalábbis annyit, amíg a törzsszövetségi főerők vissza nem tértek a hadjáratról. Tehát egy fontos és pontos információra épülő, jól szervezett, meglepetésszerű hadműveletről beszélhetünk, amely a türköket (magyar törzsszövetség) életterük elvesztése után Etelköz elhagyására és további vándorlásra kényszerítette.

Ugyanilyen jól működő hírszerzéssel rendelkezett a bizánci birodalom. „A György barát folytatása” című történelmi feldolgozásban olvashatjuk Symeon Bizánc ellen 894-ben végrehajtott támadását megelőzően, miszerint *híradás érkezett Macedónia katonai tartományból, hogy Symeon hadjáratot akar indítani a bizánci birodalom ellen*. Itt már nemcsak a hatékony felderítést olvashatjuk ki a sorok között, hanem a kiépített hírszerző hálózatot is látnunk kell.

A honfoglalás korának felderítése és hírszerzése magyar forrásokban

A továbbiakban magyar forrásokból idézem a honfoglalással kapcsolatos felderítő tevékenységeket, először Anonymust, majd Kézai Simont. Jóllehet az ő elbeszéléseik történelmi hitelessége támadható, de méltányolnunk kell azt a szemléletet, amely mintegy két évszázaddal a honfoglalás után oly nagy fontosságot és jelentőséget tulajdonít a katonai felderítésnek. Anonymus elbeszélései nem bizonyított történelmi tények, de az idézett események, a fent tárgyaltak tükrében történhetek volna úgy is, illetve egy kis bátorsággal mondhatom, valahogy úgy is kellett történniük. Miért? Mert a leírtakban fontos megítélni a szakszerűséget. Egyszerűen arról van szó, hogy az ismeretlen fontosnak tartotta megemlíteni az alább idézett történéseket:

(14) „Ekkor Árpád fejedelem tanácsot tartott, s ő is követeket menesztett Salán fejedelemhez... Követségbe pedig az előkelő személyek közül Ete apja Ondot, másodikként Alaptolma apja Ketelt, harmadikként egy bizonyos Tarcál nevű derék vitézt küldtek. Ez utóbbit azért, *hogy kémlelje ki a föld alkalmasságát és mihamarabb visszatérve jelentést tegyen urának, Árpád fejedelemnek.*

(25) „E nagyvitézségű férfiú, Tétény egy ravasz embert, Apafarkas apját, Agmándot küldte előre, hogy titkon körbejárja Erdély földjét *és derítse fel neki annak milyenségét és termékenységét, továbbá azt is, hogy miféle népek lakják...* Tétény felderítője, Agmánd apa a föld kiválóságát és termékenységét, valamint lakosságát, vagyis mindazt, ami emberi szemmel felfogható, róka módjára körbejárva kikémlelte... Amikor megérkezett, *hosszan ecsetelte urának a föld kiválóságát: hogy földjét a legjobb folyók táplálják, melyek nevére és hasznukra is kitért, hogy fővenyűkből aranyat nyernek, és hogy ott sót bányásznak és sós kutakat ásnak. A vidéket az egész földkerekség leggyengébb népe lakja, a blackok és a szlávok, ugyanis egész fegyverzetük íjból és nyilakból áll. Fejedelmük, Gyula nem bátor és híjával van a jó vitézeknek.*”

A fenti két idézet, a felderítési célok és feladatok pontos és célratoró megfogalmazása bizonyítja, hogy Anonymus akár családi történetekből merítve, akár szájhagyományra támaszkodva írta le, vagy találta ki ezt a két epizódot, nagy fontosságot tulajdonított a felderítésnek, ami az akkori kor történelmi szemléletét is tükrözte. Mint látjuk, ugyanilyen szakszerű, lényegre törő a felderítési eredmények jelentése, mely tömören tartalmazza az értékeket, melyekért érdemes áldozni. Ugyanilyen célra törő a várható ellenség erejének jellemzése.

Az alábbiakban felderítési feladatra felkészült (felkészített) felderítőket említ Anonymus. Ez azért fontos, mert *először találkozunk magyar irodalomban* a harcosoktól külön említett, azoktól különböző képességekkel és céltudatosan felkészített és így ilyennek számon tartott *magyar katonai felderítővel.*

A mű 35. fejezetében, Nyitra város elfoglalásának előkészületeivel kapcsolatban az alábbiakat olvashatjuk: „Másnap vakmerő hírében álló felderítőket küldtek ki, hogy átkelve a Nyitra folyón felmérjék, vajon eljuthatnak-e harc nélkül Nyitra városáig...”

Ezt támasztja alá a 36. fejezet címe is, miszerint: A vezérek felderítőket küldenek ki. Tehát Anonymus szerint a törzsi vezetők tudatosan alkalmazták a felderítőket, őket számon tartották, számoltak velük.

Nem hiányoztak a felderítésre utaló adatok Kézai Simon művéből sem. Ezek közül idézek: „Ezt a Szvatoplukot azután a magyarok a Hung folyam mellől különböző ajándékokkal ámitgatták, *követeik révén kikémllették*, s miután rájöttek, hogy serege gyöngé, váratlan rajtaütéssel a Rákos folyónál, Bánhida mellett egy bizonyos városban, melynek most is állnak romjai, egész hadseregével megsemmisítették...”

Ez az utalás *a követeik sérthetetlenségét kihasználó, így legális* (mindkét fél által ismert és elfogadott, diplomáciai köntösbe öltöztetett) hírszerzést takarja. Később, a kalandozásokat elemezve többször találkozunk küldöttségek és követjárások akcióival, azaz hírszerző tevékenységgel.

A gyepűk szerepe a felderítésben

Tartalmában ehhez a gondolatsorhoz kívánkozik a gyepűk szerepe a felderítésben. Magától értetődő, bizonyítást nem kívánó tényként fogadom el, hogy a gyepűk létrejöttében annak a gyakorlati tapasztalatnak a kényszere hatott, miszerint a törzsszövetség katonai vezetésének a központi szállásterület megfelelő védelme érdekében elegendő előrejelzéssel kellett bírnia. Ennek érdekében küldték ki a gyepűlve (a gyepű szomszéd felé eső legtávolabbi része) mélységébe a fegyveres figyelőket (felderítőket), akik jelentettek a mindenkori helyzetről, illetve kívülről fenyegető veszély esetén riasztották a törzsszövetség katonai vezetését. Nem tudjuk, hogy a gyepűrendszer létezett-e Etelközben (feltehetően igen), de azt tudjuk, hogy kiválóan működött 907-ben, amikor Lajos német király roppant sereget gyűjtött össze a Dunántúl (Pannónia) fölötti fennhatóságának (területi birtoklásának) érvényesítése érdekében. A honfoglaló *törzsszövetség sikeres ellenintézkedéseinek foganatosítását* (nemzetségek és/vagy törzsek értesítése a veszélyről, mozgósítás, azaz a törzsszövetségi haderő kiegészítése, feltöltése, a hadművelet megtervezése és megszervezése, csapatok gyülekeztetése és felkészítése stb.) *csak a gyepűrendszer felderítő erőinek időben végrehajtott előrejelzése tette lehetővé.*

Ez a jól működő felderítő rendszer járult hozzá a törzsszövetségi fegyveres erők Pozsony körzetében, a túlerőben lévő német csapatok felett aratott győzelméhez.

Összefoglalva úgy gondolom, hogy a fent említett példák alapján levonható a következtetés, mely szerint a honfoglalás korának katonai és diplomáciai tevékenységében fontos szerepet játszott a felderítés és hírszerzés. Mint bemutattam, *érvényes ez őseinkre, akik* (türk néven említve) korabeli írásos feljegyzések szerint, *dokumentáltan alkalmazták a felderítést és hírszerzést* hadjárataik előkészítése és lefolyása során.

Megállapítható tehát, hogy a magyar katonai felderítés történetének vizsgálata önmagában is fontos, hiszen hadtörténetünk szerves része. Mégis öncélúnak lehetne tekinteni, ha csak a vonatkozó történelmi dokumentumok egy csokorba gyűjtésére és egyes részek magyarázatára korlátozódna. Ha azonban őseink katonai felderítésével kapcsolatos megállapításaimat összevetem a kor tanult történéseivel, néhol ellentmondást vélek felfedezni, melynek feloldása tovább gazdagíthatná ismereteinket a honfoglalás koráról. Következő cikkemben egy ilyen kételyemet szeretném közreadni.

FELHASZNÁLT IRODALOM, HIVATKOZÁSOK

- Kristó Gyula: A honfoglalás írott forrásai (1995)
- Moravcsik Gyula: Az Árpád-kori magyar történet bizánci forrásai (1984)
- Herwig Wolfram: A magyarok és a frank–bajor Ostmark
Történelmi Szemle 2001/1-2
- A hírszerzés fogalmát a Magyar Hadtudományi Társaság által kiadott Hadtudományi lexikonban foglaltaknak megfelelően, általános értelemben használom.

Dr. HORVÁTH CSABA alezredes

ADALÉKOK A VEZÉRKARFŐNÖKSÉG 2. OSZTÁLYÁNAK SZERVEZET- ÉS MŰKÖDÉSTÖRTÉNETÉHEZ

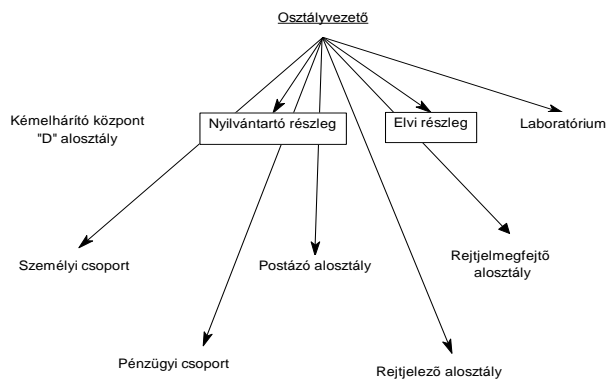
Az 1920-tól újjáalakuló Magyar Királyi Honvédség mind katonai, mind pedig politikai szempontból kiemelt vezető testülete a Vezérkar volt, amelynek főnökét a legfelsőbb hadúr, Horthy Miklós kormányzó nevezte ki. A Vezérkar működése közvetlenül meghatározta a hadsereg arculatát, de közvetve hatást gyakorolt az ország politikai és gazdasági életére is.

A hírszerzéssel és kémelhárítással foglalkozó osztály az első pillanattól kezdve fontos helyet foglalt el a Vezérkar szervezetében. A környező szomszédos országok katonai–gazdasági potenciáljának figyelemmel kísérésén túl a belső elhárítás tevékenységének koordinálását és irányítását is végezte.

Valójában a Nemzeti Hadsereg Fővezérségén történt meg azoknak az alapoknak a lerakása, amelyek biztosították egy szakmailag felkészült szervezet működését. Kozma Miklós százados volt a „Védelmi felderítő és propaganda-osztály” vezetője, ami akkor még csak az úgynevezett „vörösvédelmi” feladatokra koncentrált. Az első, szakmai berkekben elismert vezető, Sztójai Döme azonban már egy modern, európai szintű szervezet kiépítését tűzte ki célul, és ezt a feladatot igyekezett a legjobb tudása szerint megoldani.

A trianoni tiltások eredményeként 1921-től a Vezérkar rejtetten működött tovább, mint a Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban: HM) VI. (katonai) főcsoportja, és a VI–2. osztálya volt a hírszerzésért és a kémelhárításért felelős. Az osztály hivatalos megnevezése „Kommunista mozgalmakat figyelő osztály” volt, és elhárító részlegének tevékenysége az egész ország területére kiterjedt.

A HM VI–2. osztály szervezete az 1920-as években¹

¹ A madridi követségtől Mauthausenig. Andorka Rudolf naplója. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1978. 29. o.

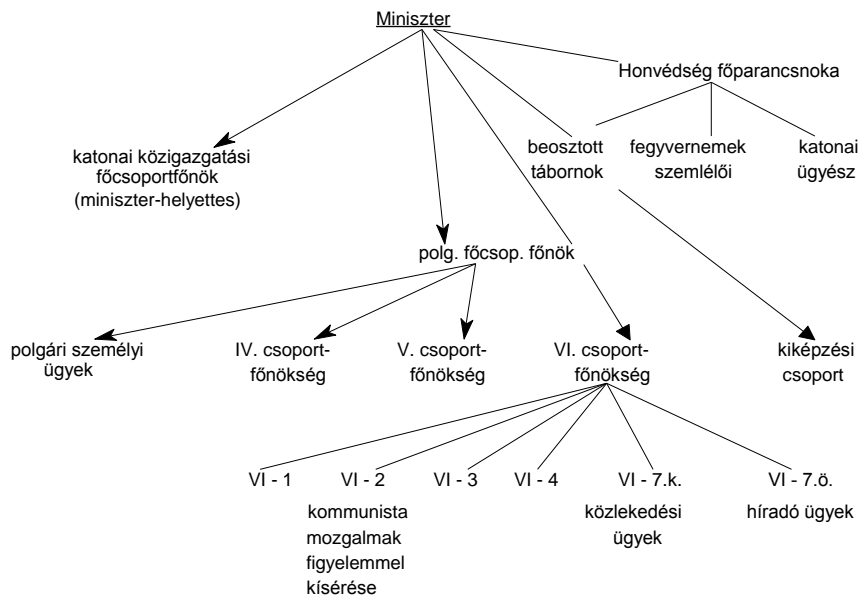
Az első nagy jelentőségű feladat megoldására – a Cseh-Szlovákiába visszatelepülni kívánók összeírására – 1922-ben került sor. Az áttelepülés a hadsereget is érintette. A kerületeknek jelezniük kellett, hogy van-e olyan katona, aki ilyen igénnyel lépett fel. (A hadseregből összesen 26 fő kérte visszatelepítését.) A VI-2. osztály vizsgálta az áttelepülni szándékozó katonákat és környezetüket, minden részletre kiterjedően véleményezte kérelmüket, majd azt követően javaslatot tett azok elfogadására, illetve visszautasítására.²

A magyar külügyminisztérium 1922 júliusában jelezte, hogy szükségesnek látja és tervezi indítványozni az esztergomi híd esetleges megnyitását. A pénzügyminisztérium biztosítani tudta a feltételeket, de kikérték a VI-2. osztály véleményét is.

„Az esztergomi Duna-hídnak a forgalom részére való megnyitása ellen az alosztálynak kémelhárítási szempontból észrevétele nincsen.”³ megjegyzéssel a VI-2. osztály hozzájárulását adta a terv megvalósításához.

Az osztály belső struktúrája a következő években lényegesen nem változott, és helye sem a HM tagozódáson belül.

A HM tagozódása 1926. január 1-jén⁴

² Hadtörténeti Levéltár (továbbiakban: HL) Honvédelmi Minisztérium (továbbiakban: HM). 1922. Elnökség (továbbiakban: Eln.) Eln. D. oszt. 13.198 Cseh-Szlovákiába való visszatelepülés.

³ HL. HM. 1922. Eln. D. oszt. 17.093 Az esztergomi Duna-híd átadása a forgalomnak.

⁴ HL. HM. 1926. Eln. tétel nélk. 1707. A HM tagozódása.

1932-ben, hasonlóan az előző évekhez, a védelmi szféra újabb átszervezésére került sor. Megtörtént az áttérés a „hivatásos” hadseregről a kerethadseregre. A belső levelezésben ettől kezdve ismét használták a vezérkari főnök megszólítást. A Tiszti címtárban 1925-től ugyan szerepeltették a VKF megnevezést, de hivatalossá tételére még várni kellett.⁵

1932-ben az átszervezésekkel összefüggésben az osztály további munkájára kiható eseményre került sor. Ruzskay Jenő vezérkari ezredes, a HM VI–2 osztály vezetője Berlinben „hírszerzési és hírcsere-megállapodást” írt alá. Az Abwehr-Abteilung⁶ és a T–3⁷ vezetőivel részletesen megállapodott a híryanagok cseréjében, módszereiben, azok tartalmában. Ruzskay a tárgyalások időpontjában tíz bizalmas jelentést kapott (Jugoszlávia, Szovjetunió stb.), amelyeket rövid időn belül értékelni lehetett. Ezekre az információkra a németek kérték a magyarok állásfoglalását is. Cseh-Szlovákiáról részletes híryanagot adtak át Ruzskaynak, amely még a cseh hírszerző szolgálat „éles” felépítését is tartalmazta. Az információcserék ezután szinte mindennaposá váltak.⁸

1935-ben az osztály állandó állománya 56 fő volt. A prioritást ekkor már a Defenzív alosztály (Def.) élvezte.

Az úgynevezett „Def.” az elhárításért felelt. Szoros kapcsolatban állt a hírszerző (offenzív „Koffa”) alosztállyal. Az egyes részlegek minden ügyben támogatták egymást, információt cseréltek és kiegészítettek, több ügyben együttesen jártak el. A hírszerző tisztek és az ügynökök egyben kémelhárítással is foglalkoztak, és ez fordítva is igaz volt.⁹

A „Def.” a VKF–2-n belül bizonyos önállósággal rendelkezett, ami az 1930-as évek közepétől tovább nőtt. Az osztály együttműködött a hadsereg felsőbb parancsnokságaival, a politikai rendőrséggel és a csendőrség nyomozóival. A „Def.” kiterjedt hálózata három ágra oszlott:

- általános hálózat;
- különleges hálózat;
- szakhálózat.

Az *általános hálózat* tagjai főleg belpolitikai szempontból fontos nemzetvédelmi, nemzetbiztonsági feladatokat oldottak meg. Ide tartoztak az egyes politikai pártokban, szervezetekben, egyházakban, a közigazgatásban, különböző társadalmi egyesületekben, minisztériumokban, sajtóban, színházakban, irodalmi egyesületekben „megnyert” hálózati személyek is.

⁵ A madridi követségtől... i. m. 30. o.

⁶ A német haderő hírszerző szolgálatának elnevezése.

⁷ A német vezérkarfőnökség hírszerző osztálya.

⁸ Csak szolgálati használatra íratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919-1938. Zrínyi Kiadó Budapest, 1968. 310-312. o.

⁹ Dombrády Lóránd: Mi volt a VKF-2? História 1979/3. szám 22. o.

A *különleges hálózathoz* azok tartoztak, akik jó kapcsolatokkal rendelkeztek a biztosításra és védelemre fontosnak ítélt államigazgatási területek képviselőivel. Ilyen volt a közélet néhány stratégiai ága, állami területek, a hadiipar kiemelt részei és a politikai szféra.

A „Def.”-en belül alcsoportok működtek. Ilyen volt az „ipari” csoport, amely az ipari üzemek titkárait irányította és a „K”-csoport, amely a baloldali szakszervezeti, kommunista ügyekkel foglalkozott.¹⁰

A katonailag fontos ipari üzemek állandó figyelése, a termelés minden eszközzel történő biztosítása kiemelt feladat volt. Tartottak attól, hogy a munkásság az elbocsátások során különböző megmozdulásokkal reagál az eseményekre, ezért ilyen helyzetekre is fel kellett készülni. Időben jelezni kellett a mozgólódásokat, és a hangadókat gyorsan ki kellett emelni.

A *szakhálózatot*, mint ahogy a neve is jelzi, ebben az időben már megfelelő szervezettség, céltudatos munkavégzés és különlegesen jó kapcsolatrendszer jellemezte.

Az előbbieken említett különleges „Def.” hálózat prominens embereket is a hálózatában tudhatott. Államtitkárok, miniszteri tanácsosok, ipari–kereskedelmi minisztériumi vezetők, országgyűlési képviselők, főispánok tartoztak ide. Néhány név: gróf Eszterházy János, báró Apor Gizella, a Magyar Vöröskereszt egyik vezetője, báró Lukács György, a Revíziós Liga ügyvezető igazgatója, Botkai Húvös Iván, a Beszkárt igazgatója, herceg Hohenlohe Ferenc, a Magyar Légiforgalmi Rt. igazgatója, Baranyai Lipót, a Nemzeti Bank elnöke és mások, vagyis olyan emberek, akik kulcspozíciót töltöttek be és hajlandók voltak az együttműködésre.¹¹

1938 márciusában módosították a katonai szervezetek addigi működését és felépítését. Ezen belül nyílttá váltak a Vezérkar addig rejtett szervei, így a Honvédelmi Minisztérium VI. (Katonai) Főcsoportja is.

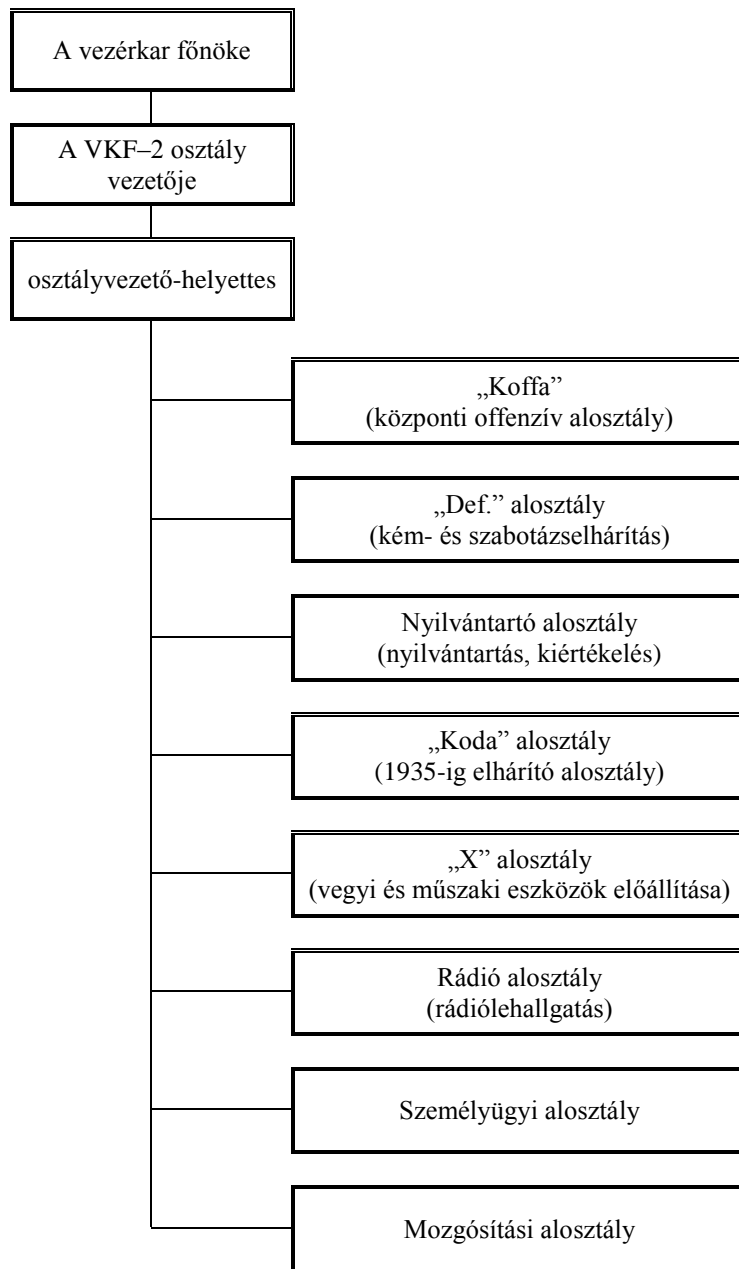
A Honvédelmi Minisztériumon belül történt átszervezés alapján 1938. március 15-ével a Magyar Királyi Honvéd Vezérkar főnöke irodáinak (a HM VI. csoport osztályainak) elnevezését az eddigi HM VI–2-ről hivatalosan is Vezérkarfőnökségre, illetve 2. Vezérkari osztályra (VKF–2)¹² változtatták. Ettől kezdve a vezérkar eredeti elnevezéssel szerepelt.

¹⁰ Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség, VKF–2. Kossuth Könyvkiadó Budapest, 1971. 134. o.

¹¹ Hollós Ervin: Rendőrség... i. m. 157-158. o.

¹² Ekkor 83 fő tartozott az állandó állományhoz.

A VKF-2 szervezeti felépítése 1938 és 1940 között

1938-tól már egyértelműen a „Def.” volt a VKF–2 legsikeresebb részlege, amely az egyre felkészültebb nyomozótesti állományból tevődött össze. Az állomány 1936-ban 11, 1938-ban 30, 1942-ben 53 fő volt, és főként a belbiztonságra különösen veszélyes, kiemelt ügyekre koncentráltak. Tevékenységüket kiegészítették a hadtest 2. osztályok hírszerző és nyomozó szervei, amelyek létszáma az 1940-es években hadtestenként 83 fő volt. Ezek közül 25-25 fő a hadtestparancsnokságokon, a többi a „K” kirendeltségeken dolgozott. Ilyen kirendeltségek működtek az üzemekben, vasútnál, postán és az egyéb hírközlő szerveknél. Állandóan együttműködtek a rendőrség és csendőrség hasonló ügykörű részlegeivel, és azoktól folyamatosan kaptak értesítéseket, adatokat.¹³

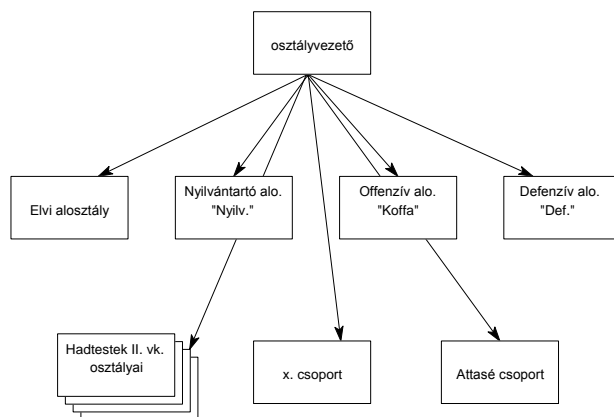
A „Def.” elvileg csak a hadsereget közvetlenül érintő nyomozásokban volt illetékes, de hatáskörét ettől függetlenül politikai területekre is kiterjesztette.

Az 1930-as évek elején a VKF–2 „Def.” alosztályát ipari csoporttal bővítették, ezzel párhuzamosan kiépítették az üzemi titkárok rendszerét. Őket a vállalat fizette és fő foglalkozást is biztosított számukra.

1939 után tovább növelték a számukat, így 1940 elejére közel 400 üzemi titkár működött. Többségük nyugalmazott csendőr és katona volt, akiket három-négyhetes tanfolyammal készítettek fel feladataik ellátására. Ide tartozott a munkások figyelése és nyilvántartása, továbbá a termelés zavartalanságának biztosítása.¹⁴

A győri program, illetve a Huba-hadrend¹⁵ eredményeként a haderő áttért a hadtest szervezetre, amelynek következtében létrehozták a hadtestek vezérkarok 2. osztályait is.

A Vezérkarfőnökség 2. osztályának felépítése 1939-ben

¹³ História 1979/3. szám i. m. 22. o.

¹⁴ Hollós Ervin: Rendőrség... i. m. 136. o.

¹⁵ A hadihadrendben végcélként egy 107 000 fős békelétszámú, három hadsereg és hét hadtestre tagozódó, 21 hadosztályból, két gyors- és két lovasdandárból, egy repülőhadosztályból, három hadosztály erejű határbiztosító erőből és a vezérkar közvetlenekből álló erő szerepelt.

A következő táblázatok a hírszerző és kémelhárító kirendeltségek létszámadatait mutatják.¹⁶

Kerületi hírszerző és kémelhárító kirendeltségek tagozódása békében

Katonai kerület kirendeltségek	vezető	hírszerző és kémelhárító			kp.	szgk. (4 szem.)
		tiszt	tts.	gk. vez.		
I/I.	4	17	26	4	4	4
II/I.	1	1	3	2	2	2
III/2.	2	4	6	4	4	4
IV/1.	1	1	3	2	2	2
V/3.	3	4	7	4	6	4
VI/3.	3	6	12	5	6	5
VII/1.	1	2	3	2	2	2
VIII/5.	5	11	16	9	10	9
IX/4.	4	7	11	6	6	6
Székely h. hat.véd. pság. 3.	3	4	6	4	4	4
24	27	57	93	42	46	42

Kerületi hírszerző és kémelhárító kirendeltségek kiegészítése háborúban (a békében meglévők nélkül)

Katonai kerület kirendeltségek	vezető	hírszerző és kémelhárító			kp.	szgk. (4 szem.)
		tiszt	tts.	gk. vez.		
I.	---	---	---	---	---	---
II./3.	3	3	8	4	6	4
III./1.	1	1	1	1	2	1
IV./3.	3	3	7	4	6	4
V./2.	2	3	5	3	4	3
VI./1.	1	2	2	1	2	1
VII./4.	4	4	12	5	8	5
VIII./2.	2	4	4	3	4	3
IX./4.	4	1	6	4	4	4
Székely h. hat.véd. pság. 2.	2	3	4	3	3	3
22	22	24	49	28	39	28

¹⁶ Csima J: A Horthy-hadsereg központi szervei... alapján Budapest, 1961.

Mindösszesen

Katonai kerület kirendeltségek	vezető	hírszerző és kémelhárító			kp.	szgk. (4 szem.)
		tiszt	tts.	gk. vez.		
24	27	57	93	42	46	42
22	22	24	49	28	39	28
46	49	81	142	70	85	70

1938-ban a VKF–2 már Budán, a Színház utca 7. II. emeletén helyezkedett el, 32 irodával.¹⁷

1938. április 3-án „A társadalmi és gazdasági élet egyensúlyának hatályosabb biztosításáról” címszó alatt kiadásra került az úgynevezett „első zsidótörvény”. (Megjelent az Országos Törvénytár 1938. május hó 29-én kiadott 6. számában). Ez szabályozta a sajtókamarai, színművészeti és filmművészeti kamarai tagságot. A törvény 20%-ban szabta meg a zsidó származásúak részarányát az ügyvédi, mérnöki és orvosi kamarákban.

Továbbá: „8. §. Az 1937. XXI. törvencikk hatálya alá eső olyan vállalatnál, amelynél a tisztviselői, kereskedősegédi vagy más értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak száma tíz vagy ennél több, a 4. §. első bekezdése alá eső személyeket (itt a zsidó származásúakra utal a törvény – szerző) csak olyan arányban szabad alkalmazni, hogy számuk a vállalatnál értelmiségi munkakörben foglalkoztatottak számának húsz százalékát ne haladja meg: bármi címen kifizetett illetményük évi összege pedig nem haladhatja meg az értelmiségi munkakörben alkalmazottak bármi címen járó illetményei évi összegének húsz százalékát.”

A törvény megjelenése után fokozottan ellenőrizték annak betartását és betartatását, hiszen a zsidóságot a politikai rendszer a kommunisták „szintjére” száműzte. Ez újabb feladatokat jelentett a „Def.” osztály számára.

A helyzet további feszítése 1939. május 5-én folytatódott, amikor kihirdetésre került az úgynevezett „második zsidótörvény”, amely az 1939. IV. tc.-ként jelent meg az Országos Törvénytár 1939. május 5-én kiadott 4. számában, és a zsidók közéleti tevékenységét korlátozta. Ezt a törvényjavaslatot még az Imrédy-kormány idején nyújtották be, de végül a Teleki-kormány működése idején hirdették ki.

A törvény lényegesebb részeit vizsgálva: a zsidók arányának az ipari és a kereskedelmi vállalatoknál 12%-ra, az értelmiségi pályán 6%-ra történő leszorítását irányozta elő, míg a köztisztviselői pálya zsidók előli teljes elzárását vette tervebe.

¹⁷ HL HM 1938. Eln. A. o. II. tétel Sz. N. (Szám nélküli iratok)

Összességében 6%-ban maximálta a zsidók jelenlétét az ügyvédi, orvosi, mérnöki stb. kamarákban. Egyetemekre, főiskolákra zsidókat maximálisan 6%-ban vehettek fel, kivétel a Műegyetem volt, ahol ezt az arányt 12%-ban maximálta a törvény. A lapoknál, színházaknál dolgozók maximálisan 12%-a lehetett zsidó származású, de szellemi területen irányítói szerepet nem tölthettek be.

Megvonták a trafikengedélyeket és egyéb kereskedelmi jogosítványokat, nem lehetett például gyógyszerárakat sem fenntartani zsidó vezetéssel. Választójoggal csak az a zsidó bírt, akinek ősei legalább 1867 óta az országban éltek.

A zsidósággal kapcsolatos törvények ellenőrzése és az „ügyek” vizsgálata így csak tovább fokozta a leterheltséget. A „Def.” azonban igyekezett ezeket a feladatokat a rendőrségi és csendőrségi nyomozószervekre testálni.

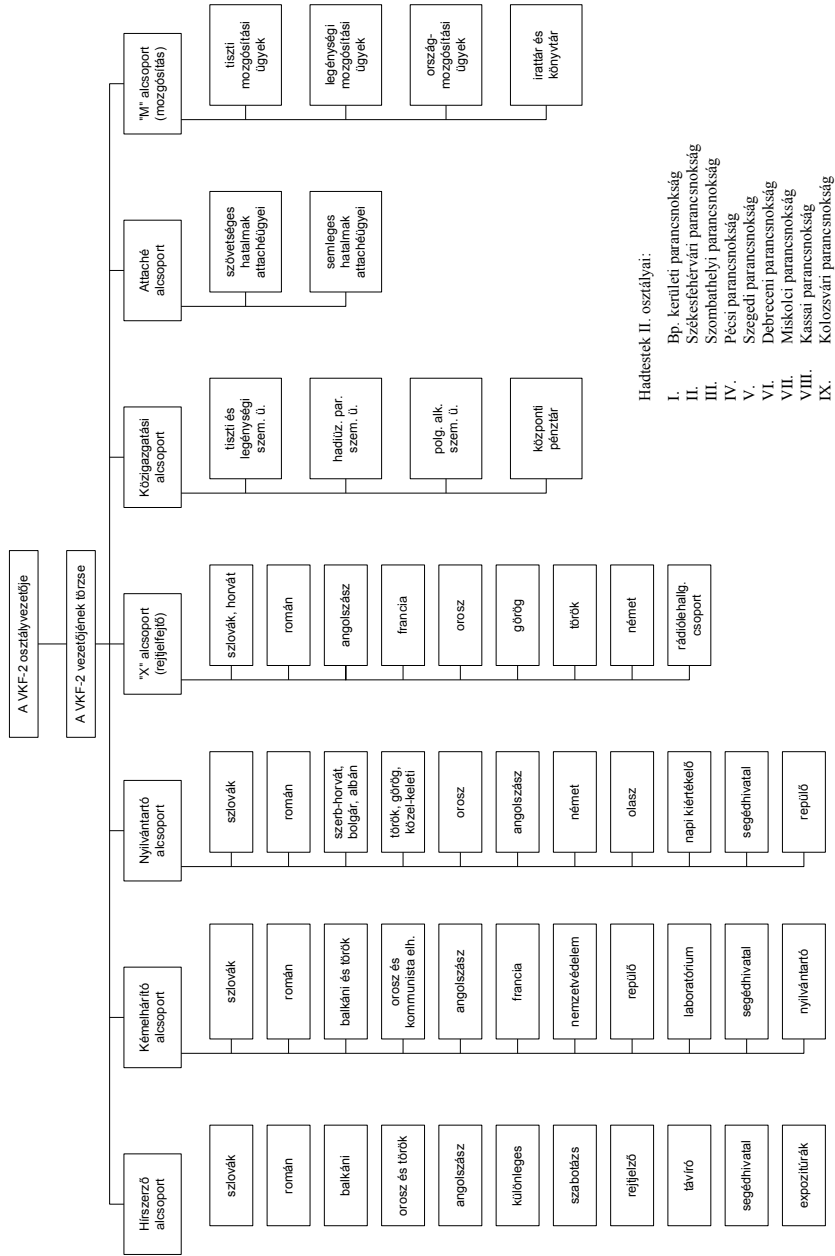
A háborús helyzet miatt tovább nőtt a „rendszer védelmét” ellátó megbízottak felelőssége. Szinte hetente kaptak új intézkedéseket, speciális feladatokat. Erősíteni kellett az üzemben belüli besúgóhálózatot, a vezetők megfigyelését. Kiemelten fontos volt a szabotázsok megelőzése, valamint a baloldali mozgalmakra utaló jelek feltárása és lokalizálása.

Jelentéseiket havonta az illetékes hadtestparancsnokság ipari defenzív csoportjához kellett eljuttatniuk. Az ipari csoport adatokkal, értesülésekkel segítette a megbízottakat.

1940. május 1-jén a honvédelmi miniszter rendeletileg szabályozta a HM belső szervezetét és hatáskörét. Ez érintette a VKF-2-t is. A HM Elnökségből leválasztották az Elnöki B. osztályt, és azt teljes állományával és feladatkörével együtt beolvastották a VKF-2-be. (Az osztály minden iratanyagát, felszerelését és berendezési tárgyát magával vitte.) Az Elnöki B. osztály ügyköreit a továbbiakban is a honvédelmi miniszter felügyelte, ekkor került a VKF-2-höz az addigi VKF 5. osztály sajtó- és propaganda alosztálya is.¹⁸

¹⁸ Böll Gábor: A VKF-2 szervezettörténete az újabb kutatások tükrében. 73. o.
Katonai perek a kommunista diktatúra időszakában 1945-1958. Történeti Hivatal Budapest, 2001.

A VKF-2 szervezeti felépítése a második világháború időszakában

1942-ben, a Magyar Királyi Honvédség vezérkari főnöke által kiadott Szervezeti és működési szabályzat alapján a VKF–2 osztály feladata a következők szerint módosult:

- az idegen államok hadrendjének, katonapolitikai viszonyainak és háborús teljesítőképességének nyilvántartása azzal a céllal, hogy az így szerzett információk és adatok segítségével a hadvezetés tervező munkájának hatékonysága növekedjen;
- a hírszerző szolgálat vezetése;
- különleges szabotázs-harceljárás tervezése és megvalósítása;
- kém- és szabotázselhárítás;
- rejtjelszolgálat és a katonai attasék irányítása.¹⁹

A feladatok részletezésénél különösen két terület tűnik érdekesnek:

- küzdelem a rémhírterjesztés ellen;
- határsávban az ingatlanforgalmi jogügyek, valamint italmérési engedélyt kérő személyek államvédelmi szempontból való elbírálása.

Az első pont, ha burkoltan is, a kommunista veszélyforrásokra utal, míg a második az ügynöki hálózat még teljesebb, még megbízhatóbb elemeinek beszerzését helyezi előtérbe.

Ebben az időszakban a „Def.” alosztály továbbra is a VKF–2 egyik legjelentősebb alosztályaként működött a budapesti Hadik-laktanyában. Feladatkörében a külföldi kémek kiiktatása és az idegen államok hírszerzésének akadályozása mellett a legnagyobb hangsúlyt a kommunista szervezkedés figyelemmel kísérése, a postacenzúra végrehajtása, az ipari termelés mindenoldalú biztosítása és a gyanús elemek kihallgatása képezte.²⁰

A „Def.” alosztály az előző évek gyakorlata alapján tovább növelte a polgári alkalmazottak létszámát. Ezek főleg különböző területek hírszerzésére specializálódott emberek voltak, akik konkrét ügynöki feladatokat hajtottak végre. Azonban az ipari kémelhárítást és a hadüzemek kémelhárító munkáját mindig tisztekre bízta, hiszen az stratégiai ágazatnak minősült. Közel 400 tiszt volt ezen a területen, és fizetésük egy részét az adott vállalatnak kellett állnia.

Az alosztály rendszeresen vonultatott be jól alkalmazható tartalékos tisztet, akiket főleg kémelhárító feladatokra képeztek ki.

¹⁹ Böll Gábor: i. m. 75. o.

²⁰ Az alosztály vezetői 1933 és 1945 között a következő személyek voltak: Osváth István ezredes, Sillay Béla ezredes, Kuthy László vezérkari alezredes, Merkly Antal alezredes, Murányi Béla alezredes, Rajnay Károly alezredes, Bartalis Kálmán vezérkari őrnagy, Kollényi György vezérkari őrnagy, Szentpétery György vezérkari százados.

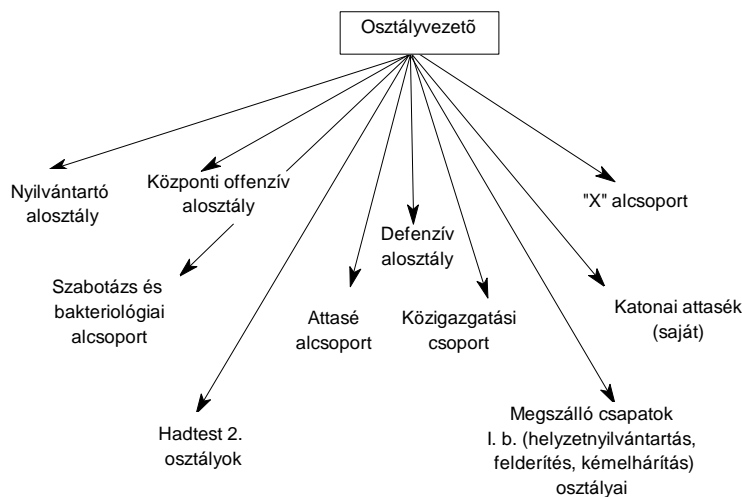
Az alosztály saját nyilvántartóval rendelkezett. A részletes kartotékrendszer közel egymillió személy adatait tárolta, amelyben a külföldi veszélyes elemek mellett kiemelt hangsúlyt kaptak a „belső ellenségek” is.²¹

1942. július 31-én a honvédelmi miniszter elrendelte a HM 6. osztály felállítását. Ezzel a döntéssel a VKF-2-ből kiemelték a főként propagandával foglalkozó alcsoport, amely a továbbiakban külön osztályként működött.²²

A Szabotázs alcsoport feladatkörébe kommunista és szabotázssügek tartoztak. Később a VKF-5, majd a Különleges alcsoport végezte ezeket a feladatokat. A „K” (kommunista) alcsoport főbb tevékenységi körét a hazai és a külföldről beszivárgott kommunisták elleni harc képezte.²³

1943-ra a VKF-2 és ezen belül a Defenzív alosztály is elérte tevékenysége csúcspontját. Az előző évben megalakult Államvédelmi Központ levette a szolgálat vállaló a belső ügyeket, így teljes mellszélességgel fordulhattak a szomszéd országok és más célpontok felé.

A VKF-2 szervezete 1943-ban²⁴

Az alosztályok feladatai azonban ezután sem változtak.

²¹ Böll Gábor: i. m. 87. o.

²² Böll Gábor: i. m. 74. o.

²³ Böll Gábor: i. m. 91. o.

²⁴ Kádár Gyula: A Ludovikától Sopronkőhidáig. II. kötet. Magvető Könyvkiadó Budapest, 1978. 549-552. o.

A *Nyilvántartó alosztály* („Nyilv.”), állománya közel 50 fő volt, vezetője vezérkari őrnagy, arcvonala alosztályokra tagozódott (szovjet, balkán, román stb.). Innen a fellelhető és megszerezhető anyagokat gyűjtötték, rendszerezték, nyilvántartották. Az arcvonalvezetők kéthetente készítettek jelentéseket, az alosztály pedig „Hírnaplót” vezetett a nap 24 órájában.

Az alosztály a következő munkafolyamatot követte:

- *hírosta*, a befutó információk ellenőrzése, megerősítése, „visszametszése”;
- *adattár*, amely egy 1943-ban kiadott központi elgondolás alapján végezte munkáját;
- *rajzoló csoport* (információk, harctéri helyzetek megjelenítése);
- *könyvtár és könyvomas csoport*.

A *hírszerző offenzív alosztály* („Koffa”) tagozódása a következő volt:

- vezető (vezérkari őrnagy vagy százados);
- iroda (ügyszeres, pénzügy, gépkocsiharhasználat, belső szolgálat);
- offenzív tiszték a csehszlovák, román, jugoszláv, szovjet stb. irányba;
- rádióközpont.²⁵

Az alosztályvezető egy személyben vezette és irányította a hírszerzést. Feladata a hírszerzés irányítása, katonapolitikai és katonai hírszerzés beszerzése volt. Az alosztály a hírszerzést szaktiszték, kiküldött hírszerzők, alkalmi beszervezettek, külföldiek és az expozitúrái²⁶ révén oldotta meg. Az adatok ellenőrzését operatív tisztékre bízta. A megszerzett adatokat közvetlenül a „Nyilv.”-nak adták át.

Arcvonalak, részlegek

- A Csehszlovákia, Lengyelország, Oroszország;
- B Románia, Törökország, Bulgária;
- C Jugoszlávia és a Balkán (Albánia, Görögország);
- S-Ny a Szovjetunió és a Nyugat (Anglia, USA) ellen folytatott hírszerző munka. A Kárpátalja megszállása után külön S (szovjet) alcsoport;
- Rádiórészleg;
- Rejtjelrészleg (üzenetek titkosítása, megfejtése).

²⁵ Böll Gábor: i. m. 80. o.

²⁶ Expozitúra = ügynökség, kirendeltség.

A „Koffa” expozitívái

GEX – Grác, TEX – Trieszt, BEX – Belgrád, BREX – Brassó, KEX – Kolozsvár, KAEX – Kairó, LEX – Lizsbon, CEX – Konstantinápoly, NEX – New York, MEX – Marosvásárhely.²⁷

A *Defenzív alosztály* („Def.”) abban az időben a kémelhárításra helyezte a hangsúlyt, nem hanyagolva el a belső feladatokat. A különböző arcvonalak mellett (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia, angolszász országok) fontos feladatokat látott el az ipari, a nyilvántartó, a távirólehallgató és a lehallgató alcsoport is. Módszerében konkrétan foglalkoztak a támadólagos, illetve a megelőző és megsemmisítő elhárítási feladatokkal. A „Def.” alosztály a hivatásos állomány mellett nagy számban alkalmazott polgári alkalmazottakat, és a speciális feladatok elvégzésére ügynököket. Az alapfeladatokat az alosztályon közel 130 hivatásos tiszt látta el. A „Def.” vezetője saját hatáskörében letartóztatásokat is eszközölhetett.

Az „X” *alcsoport* (alosztály) az idegen államok rádióforgalmát ellenőrizte, lehallgatás és kiértékelte (deszifrizta). Az alosztálynál szolgálók több évig is ebben a beosztásban dolgoztak, hiszen ott, ahol a tapasztalat és a szakértelem súlyozottan számított, nem lehetett rövid időszakonként váltásokat eszközölni. Állandóan foglalkoztak az idegen országok új rejtjeleinek megfejtésével is. A lehallgató részleg egyik fele a diplomáciai üzenetekre, míg a másik a külföldi katonai üzenetek lehallgatására specializálódott. A diplomáciai üzeneteket a budapesti Vakok Intézetében segédkező ápoltak és a 101. (vezérkar közvetlen) híradózászlóalj (hosszú-, közép és rövidhullámú eszközök) segítségével hallgatták le.²⁸

A *Szabotázs- és bakteriológiai alcsoport* volt az osztály legfiatalabb részlege. Esetleges szabotázsakciók műszaki kivitelezésével, azok elhárításával foglalkozott. Feladatkörébe tartozott háború esetén a honvédség propaganda-, sajtó- és filmszolgálat munkájának koordinálása, az ellenséges ország haderejének felbomlasztására irányuló propagandatevékenység szervezése is, ezért az alcsoport nevében többször is megtalálható a sajtó és propaganda kifejezés, illetve összevontan Különleges alcsoport néven is szerepelt.

Az *Attasé alcsoport* a Magyarországon akkreditált katonai attasék ügyeit intézte. Ezen belül természetesen állandó kapcsolatban volt a „Def.”-fel, és minden gyanús utazási tervről stb. azonnal tájékoztatta azt.

A *Közigazgatási alcsoport* az osztály beosztottjainak személyes ügyeire figyelt. Az osztályra tartozott még a saját katonai attasék és a megszállt területeken működő erők I. b. osztályai tevékenységének irányítása is.

²⁷ Böll Gábor: i. m. 84. o.

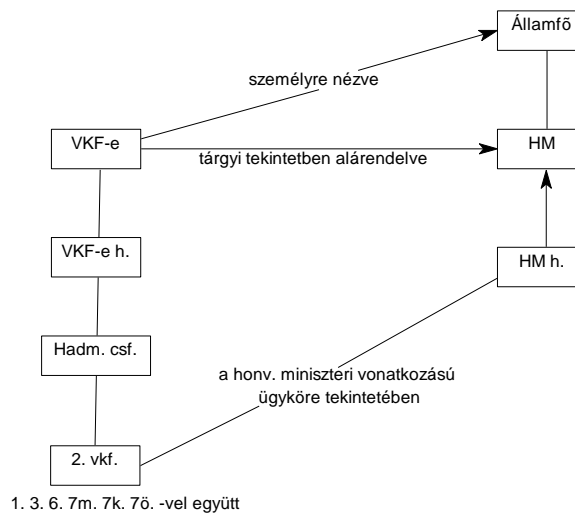
²⁸ Böll Gábor: i. m. 97. o.

A hadtestparancsnokságok 2. osztályai kettős alárendeltségben dolgoztak. Közvetlenül a hadtestek vezérkari főnökeinek voltak alárendelve, de szakmai felügyeletet a VKF-2 gyakorolt felettük. Ezenkívül ellenőrzési és parancsadási joggal is rendelkezett.²⁹

Egy-egy hadtest 2. osztályának állománya a következőképpen alakult:

- vezető;
- offenzív előadók (általában három fő tiszt) és ide tartozott az úgynevezett HUEK (Honvéd Utasellenőrző Kirendeltség) is;
- defenzív előadók (általában két fő tiszt);
- kettő-öt fő kutató;
- két-három nyomozó;
- rádiós, pénztáros, nyilvántartó.³⁰

A legfelső állami és katonai vezetés viszonyrendszere

A központi vezetés viszonyrendszere közvetlen hatással volt a VKF-2 működésére is. Az alárendeltségi viszonyok ekkor már jelezték a szolgálat kiemelt fontosságát, amely 1944 októberéig maximálisan betöltötte feladatát. Alosztályait jól képzett szakemberek alkották, akik a szakmai kihívásoknak mindenkor megfeleltek.

A tanulmány folytatása a Felderítő Szemle következő számaiban olvasható.

²⁹ Kádár Gyula: A Ludovikától... i. m. 549-552. o.

³⁰ Böll Gábor: i. m. 99. o.

CONTENTS

LIEUTENANT-COLONEL MARIETTA TIHANYI
HISTORY OF THE BASQUE TERRORIST ORGANIZATION ETA

DR. PÉTER TÁLAS
THE EUROPEAN UNION AND THE YUGOSLAV CRISIS

MAJOR TIBOR SZILVÁGYI
THE AMBIGUOUS ROLE OF ALBANIANS IN THE INTERNATIONAL SECURITY SYSTEM

COLONEL ZSIGMOND TÖMÖSVÁRY
NATIONAL CHARACTERISTICS OF THE COMMUNICATION WITH RUSSIAN PEOPLE AND WITH THE MEMBERS OF THE RUSSIAN ARMED FORCES

DR. MAGDA KATONA
A NEW JIHAD IS BORN? NEW FORMS OF THE ASYMMETRICAL WARFARE IN AFGHANISTAN

LIEUTENANT-COLONEL DR. JÁNOS JAKUS,
LIEUTENANT-COLONEL KÁROLY OMBÓDI
THE PROCESS OF THE COALITION WAR AGAINST IRAQ AND THE FIRST EXPERIENCES OF THE OPERATION

COLONEL JÓZSEF KIS-BENEDEK
INTELLIGENCE EXPERIENCES OF THE IRAQ WAR

CAPTAIN PÉTER NAGY
THE RECENT STATUS OF THE RUSSIAN SPACE PROGRAMS

JÓZSEFNÉ MUZSLAY DR.
OPPORTUNITIES FOR A LANGUAGE EXAM

COLONEL BÉLA TORMA
RECONNAISSANCE AND INTELLIGENCE IN THE PERIOD OF THE SETTLEMENT OF HUNGARIANS IN THE CARPATHIAN BASIN

LIEUTENANT-COLONEL DR. CSABA HORVÁTH
NEW DATA TO THE STRUCTURAL AND FUNCTIONAL HISTORY OF THE 2nd DEPARTMENT OF THE HUNGARIAN GENERAL STAFF